

Internacionalni univerzitet Brčko distrikt BiH

NIR

Časopis za nauku–istraživanje–razvoj

godina XIV, broj 26

Brčko, jun 2025.

SADRŽAJ

INTELEKTUALNI ODGOJ I ESTETSKA IDENTIFIKACIJA.....	9
Prof. dr Enes Huseinagić	
ODGAJANJE ZA LJUBAV PREMA UČITELJSKOM POZIVU	16
Prof.dr. Dženana Huseinagić	
Prof. Nudžejma Huseinagić	
VODSTVO, VRSTE I MODELI KAO KLJUČNI DIO	24
Mr. sc. Kajtazović Ibrahim	
Prof. dr . Esad Čović	
VAŽNOST OBRAZOVANJA, RAZVOJA I USAVRŠAVANJA LJUDSKIH POTENCIJALA	34
Mr. sc. Kajtazović Ibrahim	
ELEKTRONSKO POSLOVANJE I SAVREMENA EKONOMIJA	44
Emina Šehić	
Prof.dr Esad Čović	
EUTANAZIJA U BOSNI I HERCEGOVINI SA OSVRTOM NA UPOREDNO PRAVO	54
Alen Lipjankić	
NALIČJE LONDONSKOG UGOVORA - 110 GODINA KASNIJE.....	77
Siniša Radosav Isakov	
ANGLICIZMI U RAČUNARSKOJ TERMINOLOGIJU U SRPSKOM JEZIKU	89
Mona Cvetković	
Doc. dr Kristina Varcaković	
PEDAGOŠKI ASPEKTI NASTAVE ENGLSKOG JEZIKA PRIMENOM DIGITALNIH PLATFORMI ZA UČENJE NA DALJINU.....	96
Mona Cvetković	
Prof. dr Marko Mijatović	
UPOTREBA MOODLE PLATFORME U NASTAVI ENGLSKOG JEZIKA	103
Mona Cvetković	
Prof. dr Dragan Cvetković	
Prof. dr Marko Mijatović	

CONTENTS

INTELLECTUAL EDUCATION AND AESTHETIC IDENTIFICATION	9
Prof. dr Enes Huseinagić	
EDUCATING FOR THE LOVE OF THE TEACHING VOCATION.....	16
Prof.dr. Dženana Huseinagić	
Prof. Nudžejma Huseinagić	
LEADERSHIP, TYPES AND MODELS AS A KEY PART	24
Mr. sc. Kajtazović Ibrahim	
Prof. dr . Esad Čović	
THE IMPORTANCE OF EDUCATION, DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF HUMAN RESOURCES	34
Mr. sc. Kajtazović Ibrahim	
E-COMMERCE AND THE MODERN ECONOMY	44
Emina Šehić	
Prof.dr Esad Čović	
EUTHANASIA IN BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH REFERENCE TO COMPARATIVE LAW	54
Alen Lipjankić	
THE REVERSE OF THE TREATY OF LONDON - 110 YEARS LATER.....	77
Siniša Radosav Isakov	
ANGLICISMS IN COMPUTER TERMINOLOGY IN SERBIAN LANGUAGE	89
Mona Cvetković	
Doc. dr Kristina Varcaković	
PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING ENGLISH THROUGH THE USE OF DIGITAL DISTANCE LEARNING PLATFORMS	96
Mona Cvetković	
Prof. dr Marko Mijatović	
THE USE OF THE MOODLE PLATFORM IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	103
Mona Cvetković	
Prof. dr Marko Mijatović	
Prof. dr Dragan Cvetković	

Reč urednika

Poštovane kolegice i kolege, uvaženi čitaoci,

Sa velikim zadovoljstvom predstavljamo vam novo izdanje univerzitetskog naučnog časopisa, koje je nastalo u duhu tradicije akademske izvrsnosti i posvećenosti unapređenju naučne misli. Univerzitet, kao zajednica znanja i istraživanja, oduvek je imao privilegiju, ali i obavezu, da kreira prostor u kojem se ideje susreću, kritički preispituju i prenose budućim generacijama. Naš časopis, u tom smislu, nastavlja da bude veran svedok i aktivni učesnik tog procesa.

U ovom broju predstavljeni su radovi koji obuhvataju različite oblasti nauke, ali ih povezuje zajednički cilj – doprinos razvoju univerzalnog znanja i potvrđivanje uloge nauke kao temeljnog stuba društvenog napretka. Posebno smo ponosni što su u ovom izdanju zastupljeni i radovi mladih istraživača, čime časopis potvrđuje svoju ulogu u podsticanju novih generacija naučnika.

Zahvaljujemo se autorima na poverenju koje su ukazali dostavljanjem svojih radova, kao i recenzentima na stručnoj i odgovornoj oceni, bez koje bi očuvanje visokih akademskih standarda bilo nezamislivo. Njihova posvećenost, zajedno sa radom uredničkog tima, čini osnovu trajnog kvaliteta i ugleda našeg časopisa.

Uveren sam da će sadržaji koji slede biti inspirativni, korisni i podsticajni svim članovima akademske zajednice, od studenata i asistenata do profesora i istraživača. Nadamo se da će ovo izdanje doprineti jačanju naučnog dijaloga u okviru univerziteta, ali i izvan njegovih granica, otvarajući nove mogućnosti za saradnju na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Sa iskrenim poštovanjem,
Glavni urednik

Editor's Note

Dear colleagues and esteemed readers,

It is with great pleasure that we present to you the new issue of our university scientific journal, created in the spirit of academic excellence and dedication to the advancement of scientific thought. The university, as a community of knowledge and research, has always had both the privilege and the responsibility to create a space where ideas meet, are critically examined, and passed on to future generations. In this regard, our journal continues to be a faithful witness and active participant in this process.

This issue features papers covering various fields of science, united by a common goal—to contribute to the development of universal knowledge and to affirm the role of science as a fundamental pillar of social progress. We are especially proud that this edition also includes contributions from young researchers, thereby reaffirming the journal's role in encouraging new generations of scientists.

We extend our gratitude to the authors for the trust they have shown by submitting their work, as well as to the reviewers for their professional and responsible evaluations, without which maintaining high academic standards would be unthinkable. Their dedication, together with the work of the editorial team, forms the foundation of the lasting quality and reputation of our journal.

I am confident that the following contributions will be inspiring, useful, and stimulating to all members of the academic community, from students and assistants to professors and researchers. We hope this issue will contribute to strengthening scientific dialogue within the university, as well as beyond its borders, opening new opportunities for collaboration at both the national and international levels.

With sincere respect
Editor-in-Chief

STUDIJE I ČLANCI

INTELEKTUALNI ODGOJ I ESTETSKA IDENTIFIKACIJA

Prof.dr. Enes Huseinagić

Internacionalni univerzitet Disktrikt Brčko

Učiteljski fakultet IUBDB Bosna i Hercegovina

huseinagic_e@hotmail.com

Stručan rad

UDK: 0(045):159.942

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.9>

Sažetak

Ovaj rad istražuje povezanost intelektualnog odgoja i estetske identifikacije, naglašavajući kako estetski samonadzor — uključujući emocionalna iskustva, volju, pažnju i razmišljanje — doprinosi razvoju ličnosti i shvatanju života kao vrijednosti. Autor ističe da je nemoguće razviti estetsku samokontrolu bez intelektualnog odgoja, koji se ostvaruje kroz vježbe posmatranja, suđenja, izražavanja i kritičkog mišljenja.

Kroz primjere iz nastave maternjeg jezika, književnosti, dramske umjetnosti i muzike, rad pokazuje kako estetske aktivnosti potiču razumijevanje tuđih psihičkih procesa, jačaju moralnu volju, suzbijaju strepnju i podstiču kreativnost. Estetski odgoj, povezan s intelektualnim i moralnim odgojem, doprinosi stvaranju kritički osviještenih pojedinaca sposobnih za samoodgoj i društvenu djelatnost, čime se unapređuje i estetska kultura zajednice.

Ključne riječi

Intelektualni odgoj, estetska identifikacija, estetski samonadzor, emocionalni doživljaji, kritičko mišljenje, estetsko pamćenje, estetsko izražavanje, moralna volja, književni odgoj, dramska umjetnost, estetska kultura, samokontrola, razvoj ličnosti, pedagoške metode, socijalni odgoj

Estetskim samonadzorom obuhvaćeni su ne samo emocionalni doživljaji lijepog, sjećanja i znanja i zamišljanje lijepog, nego i volja, naponi pažnje, posmatranje psihičkih procesa i ponašanja i razmišljanje o njima sa estetskog ubjeđenja, kao i nadzor nad društvenim držanjima i radnjama u saglasnosti sa estetskim zahtjevima. Razvijanje identifikacije, odnosno samokontrola za estetiku je nemoguće bez razvijanja intelektualnih procesa, bez intelektualnog odgoja.

Istrajno vježbanje u samonadzoru sa estetskog stanovišta i stjecanje održavanja sposobnosti za taj samonadzor impliciraju koncepciju da sam život predstavlja vrijednost i herojsko shvaćanje da je srećan onaj kome se pružaju mogućnosti da izrazi svoju etičnu snagu u najtežim životnim situacijama, što znači i svoju ljubav prema ljudima. Borba estetsku identifikaciju i samonadzor i za formiranje ukusa za lijepo jeste i borba protiv „shvaćanja da je život apsurdan i da ljudi ne zaslužuju ljubav“. Uspjesi mladića i djevojaka u estetskoj autokontroli i razvijanju estetskog života potvrđuju njihovo shvaćanje života kao vrijednosti i pojačavaju njihovu volju u borbi protiv apsurdnog, koji pojedinci doživljavaju tako da gube volju za rad u zajednici, za rad i život uopće.

Obezbjedjivanje prevlasti doživljaja lijepog u svijesti, lijepog koje predstavlja vrijednost jedan je od osnova shvaćanja života kao vrijednosti, a ovo je shvaćanje jedno od opravdanja za organiziranje estetskog odgoja mladih i posebnih vježbanja u estetskom samonadzoru podešenih prema fazama

njenog razvitka. Serije estetsko - odgojnih situacija pretpostavljaju emocionalno doživljavanje lijepog i smisla koji ta pedagoška akcija ima za razvitak mladih.

Nije ostvarena čisto kopulativna veza u estetskom sudu npr. „drvo koje opažam u parku je lijepo“. Taj sud pretpostavlja posmatranje i opažanje spoljašnjeg objekta koji prethode sudu i osjećanje lijepog koje je izazvano tim posmatranjem i opažanjem i tim spoljnim objektom. Posmatrač neposredno opaža lijepo drvo u parku među drugim drvetima, vrši izbor i zadržava opažanje lijepog, kazuje sud o lijepom, kome pridaje vrijednost. Odbacuje sva spoljna remećenja kao smetnje koje osjeća pri tom posmatranju: ne gleda druge stvari, ne gleda prolaznike, ne sluša šumove i zvuke u okolini. Ništa ne može pokolebati njegovu volju da se sasvim preda estetičkom posmatranju; ne dopušta svojim oprečnim težnjama željama i slikama i njihovim asocijacijama da se osile i odvrte ga od estetskog posmatranja i opažanja. Svjestan je da u sadašnjosti vrši nadzor nad sobom sa estetskom svrhom - stvara jednu situaciju koja je uvjetovana intelektualnim procesima - izabrao je to vježbanje u opažanju i suđenju.

Estetsko opažanje je u ovom slučaju neposredno saznanje o jednoj stvari koju posmatrač osjeća i označava kao lijepu. Ne može se reći da to opažanje ne sadrži sud, te nije saznanje. U ovom slučaju posmatrač osjeća da je njegovo estetsko opažanje drveta u parku saznanje o tom drvetu, te sadrži sud. Posmatrač, kao šetač u parku, posmatra sa estetskog stanovišta i druga drveta, u svim dijelovima parka, vježba se u posmatranju i opažanju i daje iskaze o njima, pa vrši i upoređivanja lijepih drveta. Ta mu vježbanja pričinjavaju radost, koja je vrelo njegovog interesa za estetske vrijednosti i volje da stvara sebi i ubuduće mogućnosti za vježbanje u estetskom posmatranju i mišljenju. Njegov interes i naklonost tom vježbanju prenose se na lica koja mu omogućuju i obezbjeđuju nova vježbanja u neposrednom estetskom opažanju objekata i pojava u prirodi i na članove zajednice koji s njim prolaze kroz ta vježbanja.

Vježbanja u estetskom posmatranju, suđenju i samonadzoru idu u sredstva za intelektualni i estetski odgoj i za bogaćenje estetskog života.

S tim vježbanjima spojena su vježbanja u lijepom izražavanju. Neposredna estetska opažanja lijepih objekata, u gornjem slučaju drveta, i emocionalni doživljaji lijepog teže da se izraze.

Pošto je izražavanje jedno od glavnih sredstava za razvijanje sposobnosti za posmatranje i mišljenje, za snaženje inteligencije, kao i za razvijanje estetskih osjećanja, pamćenja i fantazije i estetskog samonadzora, to se vježbanjima u estetskom izražavanju, kao i posmatranju, mišljenju i ocjenjivanju i samonadzoru, potpomaže ne samo estetski već i intelektualni odgoj. Učenik se razvija intelektualno i estetski vježbanjem u neposrednom i samostalnom izražavanju onog što je zapazio i osjetio i saznao kao lijepo, koje je izdvojio i zadržao. Vježbanje u lijepom izražavanju estetskih doživljaja on samostalno organizira i realizira, pošto je u to vježbanje upućen estetsko odgojnik situacijama.

Svim tim vježbanjima mijenjaju se i, razvijaju pomenuti psihološki procesi, težnje i sposobnosti i ličnost mlade osobe. Taj zaključak se potvrđuje pedagoškim, metodičkim i psihološkim posmatranjem u nastavi pojedinih predmeta.

Zadržaćemo se na vježbanjima u nastavi maternjeg jezika i književnosti. U razvijanje inteligencije i osjećanja lijepog kod mladih, odnosno učenika, spada njegovo motrenje na značenje i emocionalnu vrijednost riječi u pjesmi koju teži da lijepo pročita ili recitira i motrenje na sopstveno izgovaranje riječi. I to su samostalne radnje kojima se mlada osoba umno i estetski razvija i na koje se ne pokreće samo vlastitim uspjesima nego i uspjesima dinamičke grupe kojoj pripada, kao i takmičenjem sa ostalim grupama i pojedincima kod kojih postoji ljubav prema radu.

Evaluacija vrijednosti jedne umjetničke tvorevine pretpostavlja emocionalni doživljaj njene vrijednosti, estetsko pamćenje, imaginaciju, opažanje i suđenje. Ne samo kreativna fantazija i emocionalnost već i pažnja mladih osoba razvija se vježbanjem u samostalnim književnim i umjetničkim pokušajima koji zahtijevaju od njih razumijevanje i kritičko opažanje i samoposmatranje, estetsko suđenje i estetski samonadzor, kojim se obezbjeđuje prevaga estetskim doživljajima i mislima i lijepom izražavanju i suzbijanju one tendencije, slike, uspomene, misli i osjećanja koji se protive kreativnom procesu i teže da ga prekinu, kao i da spriječe umni rad uopće. Samostalnim umjetničkim pokušajima mlada osoba, učenik se uvodi u stvaranje lijepog, dovodi do uviđanja vrijednosti tih pokušaja i vrijednosti lijepog, i njegova se volja podstiče na dalju stvaralačku aktivnost.

Vježbanjem u analizama umjetničkih psiholoških tekstova osnažuje se i osjećanje lijepog i psihološko uživanje, mišljenje i razumijevanje psihičkog života drugih. Pri čitanju novih književnih tvorevina koje se odlikuju tananim psihološkim analizama pažnja čitaoca se vezuje za psihološke momente u jednom romanu ili noveli ili drami. On doživljava istinu da „dok protekle stvarnost još jednom mogu doživjeti, tuđe psihičke procese kao takve ne mogu uopće doživjeti direktno. Inače bi oni time postali „moji“ doživljaji. Ali čitalac ne samo misli o, tuđim psihičkim procesima nego ih i zamišlja. To je aktivnost imaginacije. Može se govoriti o psihološkoj imaginaciji. Sažaljenje prema patniku uvjetovano je uživanjem u njegov psihički život.

Stjecanjem psihološkog iskustva zahvaljujući kritičkom čitanju umjetničkih djela čitalac razvija svoju sposobnost za razumijevanje drugih i estetsku senzibilnost - intelektualno i estetski sebe obrazuje i odgaja. Time se pomaže estetsko pamćenje činjenica. Estetske impresije slike imaginacije koji mladi čitaoci imaju pri čitanju novih poetskih i proznih tekstova uvjetovani su pamćenjem velikog broja ranije pročitanih književnih dijela, posebno lijepih odlomaka, koji se izdvajaju i obnavljaju i uvećavaju fond estetskog pamćenja. Dužim vježbanjem u kritičkom samoposmatranju sa estetskog stanovišta, za vrijeme i poslije čitanja tih tekstova, i sravnjavanjem rezultata vježbanja mladi čitaoci se dovode do uviđanja vrijednosti tekstova za razumijevanje tuđeg psihičkog života. Njihov interes kao dinamičko osjećanje radosti pronalazi nove umjetničke tekstove i mogućnosti za razgovore i raspravljanja o njima; i oni osjećaju da se intelektualno i estetski razvijaju.

Uspjeh u vježbanju mladih osoba u dramskom predstavljanju i pozorišnim predstavama povećava se sa razvijanjem njene ljubavi prema dramskoj umjetnosti, njene pozorišne ambicije, sposobnosti za prenošenje u psihički život dramskih ličnosti, za uživanje u taj život i zamišljanje onog što one doživljavaju, ali i samokritike koja se javlja kako za vrijeme proba tako i u toku premijere i rezreza jednog pozorišnog komada. Mladi glumac osjeća da se tim vježbanjima oštri njegova kritička introspekcija. To je jedno od sredstava i za estetsko i za umno razvijanje, snaženje misli i mašte. Mladi glumac koji pazi na svoju dikciju, motri i na svoje doživljaje i obezbjeđuje prevlast osjećanjima lijepog i njihovim izražajima. On namjerno njeguje kod sebe estetske emocije, kao i pamćenje i fantaziju, svjestan njihovog značaja za njegov dramski i opći razvoj. Procesi razvijanja umjetničkih sposobnosti i kritičke misli međusobno se uvjetuju i razvijaju kod mladog dramskog umjetnika.

Razvijanje estetskog samonadzora, odnosno samokontrole pretpostavlja kulturu estetskog pamćenja, pojačanu sposobnost za zadržavanje, obnavljanje i upoznavanje estetskih slika sjećanja. Daroviti mladi dramski umjetnici odlikuju se razvijanjem dramskog pamćenja i umjetničke samokontrole pri čitanju i proučavanju, spremanju i izvođenju pozorišnih igara, čvrsta organizacija i utvrđivanje estetskih slika sjećanja uvjetovani su nadzorom nad psihološkim procesima, nadzorom koji ima određenu estetsku svrhu i koji proističe iz volje mladog čovjeka da se estetski obrazuje i odgaja, volje koja se tijesno spaja sa drugim jakim motivima i integrira u strukturu njegove ličnosti.

Mladić smišljeno odabira svoje mentalne procese i stanja i stavove, zadržava estetske doživljaje, utiske, uspomene, emocije, kada postane svjestan da svojom mišlju i voljom može u izvjesnoj mjeri i u određenim okolnostima utjecati na tok psihičkih spojeva i držanja ne samo pri dramskom predstavljanju, učestvovanju u izvođenju pozorišnih komada, nego i u svakodnevnom realnom životu, u društvu i u samoći. On ima osjećanje trijumfa kad neposredno utvrđuje da, uprkos unutrašnjim i spoljnim smetnjama, uprkos otporu konvencije koja mnoge sputava, uspješno organizira svoje estetsko pamćenje, uvećava ga i čini uslužnim, što znači doprinosi odgoju svog estetskog ukusa. On opaža i kod drugih slične napore da sebe intelektualno i estetski odgajaju.

Iskustvo o bogaćenju znanja i o programskoj klasičnoj muzici i o doživljavanju dubokih muzičkih emocija pokreće mladog čovjeka da posjećuje koncerte klasične muzike. Sa estetskog stanovišta on vodi nadzor nad svojim psihičkim procesima i držanjima tako da daje prevagu pomenutom iskustvu kad se pojavi mogućnost za jedan takav koncert. Muzički obrazovane i sentimentalne mlade osobe osjećaju kako zahvaljujući doživljavanju muzičkih emocija na koncertu klasične programske muzike rastu snage njihove volje za savlađivanje teškoća na koje će naići pri dugom putovanju za koje se spremaju i koje je za mnoge jedna pustolovina.

Dejstvo vježbanja u estetskoj samokontroli na godišnjem odmoru pokazuje se prije povratka kući: posmatrač se predaje posmatranju predjela koji će uskoro napustiti: npr. svijetlog mora, na kraju popodneva, na stijenama, među borovima: drhtava estetska radost potiskuje u njemu tugu zbog rastanka. On ima neodoljivu želju da iskoristi svaki trenutak za estetsko promatranje. U jednom malom prostoru u kome je prinuđen na dugo čekanje broda, posmatrač nalazi lijepe pojedinosti, uživa u njima i obnavlja ih u sjećanju, dok mnogi oko njega, na obali, imaju osećanja praznine i dosade i vreme im je odveć dugo.

Mladi posmatrači, kao i mladi slikari, vajari i pisci, doživljavaju radost kad uvećavaju svoje estetsko pamćenje vježbanjem u posmatranju lijepog u raznim okolnostima.

Učešće u raspravljanju o značajnim problemima i lijepom izražavanju u literarnim i umjetničkim grupama i zajednicama zahtijeva od mladih ljudi jasnost pojmova, pravilnost suđenja, kritički i estetski samonadzor. Oni usmjeravaju svu pažnju na sadržinu svojih govora, jasno određenje pojmova i na preciznost i ljepotu svog izražavanja. Svijest mlade osobe o tome da ga drugi u sali slušaju i ocjenjuju pobuđuje ga da sa estetskog stanovišta kontrolira svoje opservacije, misli, doživljaje i zamišljanja i njihovo kazivanje i da otklanja svoje nedostatke i greške. Neposredno zapažanje postojanja estetske autokontrole kod mlade osobe, učesnika u stvaralačkoj diskusiji ili pedagoškom dijalogu, doprinosi njenom pojačavanju i razvijanju. Postoji plemenito uzajamno podsticanje mladih ljudi u tom pogledu u dijalozima i u diskusijama, koji se katkad svjesno produžuju i koji imaju odgojnu vrijednost baš zato što su dugotrajni. Snaže se kritička misao i osjećanje lijepog kod mladih učesnika.

Estetski samonadzor i samokontrola olakšava organizaciju i bogaćenje estetskog pamćenja, a ovo daje nove snage kritičkoj misli i estetskom samonadzoru. Ovim mentalnim procesima povećava se mladih osoba pamćenje uopće, pomaže razvijanje uma, intelektualni odgoj i razvija njegova ličnost. Mladi mogu da se užive u ljepotu jednog kraja kao i u ljepotu jedne umjetničke slike, jedne skulpture, ili sonate, ako su stekli znanja o tome šta čini tu ljepotu i ako je njihovo pamćenje uslužno. U razgovoru sa učenicima nastavnik saznaje kojim estetskim znanjima oni raspolažu. Stjecanje i utvrđivanje tih znanja je jedan od zadataka književnog, likovnog i muzičkog odgoja.

Obogaćuju se estetička osjećajnost i pamćenje lijepim čitanjem i recitiranjem lirskih pjesama i kontroliranjem tih procesa, ako se pri tom obnavljaju i mijenjaju estetske slike sjećanja, stvaraju slike imaginacije i bude estetičke emocije. I tim procesima pojačava se pripravnost za opažanje onog što je

lijepo, za doživljavanje novih estetskih osjećanja i raspoloženja i za traženje lijepog izraza. Svako novo čitanje ili recitiranje jedne umjetničke pjesme koje zahtijeva od čitaoca ili recitatora pažnju, uobrazilju, estetsku emociju i jezičko osjećanje, nosi obilježje njegove umjetničke ličnosti. Ova se izražava u samom izboru lijepih poetskih kao i proznih tekstova i odbacivanju neumjetničkih sastava. Estetskom autokontrolom pomažu se posmatranje lijepog, mišljenje, imaginacija i lirska ekspresija.

U razvijanju estetskog pamćenja, fantazije, misli i estetičke autokontrole mogu imati značajnu ulogu moralna osjećanja i uvjerenja. Iskreni i nesebični vaspitači, književno obrazovani i vaspitani, duboko se interesiraju za djela iz kojih izbijaju i moralnu savjest čitalaca uzbuđuju umjetnički prikazi uspjeha i trijumfa radnih ljudi i problemi odgoja mladih i odraslih. U razumijevanju psihičkog života drugih i u etičkoj hrabrosti i odgovornosti u najtežim životnim situacijama mladi ljudi mijenjaju i razvijaju svoju ličnost doživljavanjem ne samo estetskih nego i etičkih vrijednosti i razmišljanjem o njima i raspravljanjem s drugima. Pravi intelektualni odgoj obuhvata, pored uslužnog pamćenja, neposrednih promatranja ljudi, stvari i događaja, i razmišljanja i kritička raspravljanja koja potpomažu proces razvijanja kritičkog, moralnog i estetskog samonadzora i koja izviru iz etičkih osjećanja.

Depresiji skloni mladi radnici osjećaju posljedice zla, i ono im se čini, ponekad, nesavladljivo, te podržava u njima vjeru u „moć sudbine“, spojenu s nespokojsvom i strepnjom od neizbježnih opasnosti i smrti. Ovom strepnjom se, međutim, potiskuje osjećanje slobode. Ta strepnja, nespokojsvo i težnja ka fatalističkom shvaćanju savlađuju se kritičkom mišlju i estetskim samonadzorom, kojima se izdvajaju umjetničke vrijednosti i pojedini estetski doživljaji i mnogoznačna vrijednost njihovog izražavanja; i u kritičnim situacijama obezbjeđuje se njihova prevlast u svijesti kao i prevlast osjećanja slobode, tako da se podiže radna snaga i traže knjige kojima se pomažu preduzumljivost, pregalaštvo i istrajnost.

Mladi čitalac koji doživljava estetske radosti pri čitanju književnih djela, bira one krugove i sredine koji mu pružaju snažne podstreke na čitanje i raspravljanje o njima sa umjetničkog stanovišta i koji doprinose njegovom književnom obrazovanju i preobražavanju, ali ga i pobuđuju na konstruktivnu aktivnost u realnom životu. Pojedine čvrsto organizirane ustanove, kao što su biblioteke, muzeji, ... predstavljaju središta podsticajnih sila za buđenje i razvijanje intelektualnih snaga, posebno književnog interesa kod mladih i odraslih i za takav njihov raspored vremena koji doprinosi zauzimanju i održavanju kritičkih stavova prema književnim djelima i njegovanju književnog ukusa kod njih. Razvijanjem estetskog, posebno književnog samonadzora i kontrole kod mladog čitaoca ubrzava se mijenjanje njegove ličnosti. Razvijanje samonadzora pretpostavlja dinamičko čitanje odabranih književnih djela, to znači emocionalno, imaginativno i kritičko čitanje.

Mlada ličnost može se mijenjati i nizovima promjena na putovanjima kroz nove predjele i krajeve u kojima se doživljavaju nove percepcije, emocije i saznanja o zbivanjima, ljudima i stvarima. Mladi čitalac osjeća kako se u njegovom sjećanju bude nove slike imaginacije koje se odnose na ljude, objekte i pojave o tim predjelima i krajevima, emocijama prelivene slike koje su stvorene čitanjem umjetničkih putopisa o njima i gledanjem filmova. Ovim se pojačava njegov interes za saznavanje, koji ga pokreće na traženje i pronalaženje novih putopisa i umjetničkih filmova o tim i drugim predjelima i krajevima i na uspoređivanje sopstvenih i putopišćevih zapažanja, emocija i misli i izvođenje zaključaka. Književni interes i interes za saznavanje se združuju i uzajamno povećavaju. Njegovo interesiranje za putopise i filmove i bogaćenje iskustva nisu, međutim, ograničeni samo na čitanje i gledanje filmova i nisu zatvoreni prema ljudima i društvu. Zahvaljujući dinamičkom čitanju književnih tekstova i gledanju filmova sa estetskog stanovišta i razmišljanju o njima, i estetskom - samonadzoru, čitalac i osjeća kako, se psihičkim procesima izazvanim nizovima promjena u izletima

i putovanjima hrane u njemu interes za posmatranje i razmišljanje o njima i volja za konstruktivnu djelatnost u realnom životu. Kritički i estetski samonadzor, hranjeni novim saznanjima, pomažu razvijanje njegove moralne volje: on izražava smjelost i istrajnost u savlađivanju slika i misli koje, se protive njegovoj kreativnoj aktivnosti, i u odbijanju opasnih vanjskih utjecaja i prilagođavanja koja se opiru ostvarivanju njegovih projekata i planova i učešću u onim radovima kolektiva koji članove i kolektiv vode uspjesima i pričinjavaju im intenzivne radosti. Njegova radna snaga i tenzija se povećavaju bogaćenjem znanja o krajevima, predjelima i ljudima i njihovom životu, posmatranjem i razmišljanjem o zapaženom, vježbanjem u estetskom posmatranju lijepih objekata i pojava u prirodi i kritičkim i estetskim samonadzorom.

Radost koju oseća jedan radnik sa iskrenim prijateljima u borbi za pravdu ili pri učešću u toj borbi pojačava se estetskim radostima koje mu obezbjeđuje estetski samonadzor, tako da suzbija emociju gorčine vezanu za saznanja o nezgodama i nevoljama koje mu stvaraju zavirljivi i zlobni pojedinci, uvrijeđeni napredovanjem njegovog kolektiva i njegovim uspjesima u kolektivu i van ovog, posebno pronalascima u određenoj oblasti rada. U njemu preovladava estetsko radosno raspoloženje, koje se održava novim doživljajima lijepog, tako da se gube gorka sjećanja na uvrede i podmetanja kojima se u borbi protiv njega i njegovih prijatelja i istomišljenika služe njihovi neprijatelji van njihove radne grupe ili zajednice. Ljubav prema istini, združena sa estetskim radostima, podržava blago raspoloženje pogodno za rad.

U borbi za istinu i za održanje mentalne ravnoteže kod sebe, osjetljivi mladi čovjek koji se nalazi u estetskoj samokontroli postavlja sebi pitanje zašto dopušta da njegov ponos pati zbog toga što ga bezobzirni pojedinci nipodaštavaju i vrijeđaju i da u njemu uzima maha strepnja, kad može kontrolom sa estetskog gledišta osigurati prevlast doživljaja, lijepog, povećati svoje estetsko pamćenje, snažiti estetsku fantaziju i stvoriti radosno raspoloženje koje razgoni asocijacije neprijatnih emocija i slika i strepnju i pomaže njegovu pažnju, pamćenje i mišljenje, tako da ima osjećanje slobode koje rastjeruje strepnju.

Prava umjetnička, književna i muzička djela izazivaju estetske radosti, podržavaju osjećanje slobode i suzbijaju strepnju. Oni koji se među mladima istrajno bore za istinu i pravičnost i razvijaju svoju težnju za estetskim odgojem i estetskim samonadzorom, neposredno osjećaju da imaju slobodu i da svojom borbom i estetskim samoodgojem uvećavaju svoju mentalnu i radnu snagu i tenziju i da mogu da u izvjesnoj mjeri određuju svoj životni tok. Oni znaju da je sa istraživanjem istine o sebi i estetskim razvijanjem tijesno spojeno njihovo učešće u borbi za istinu u društvenom životu i u stvaranju estetske kulture, borbi koja doprinosi njihovom razumijevanju ljudi i pojačava ljubav prema njima. U borbi za istinu o sebi i o drugima, za estetsko podizanje zajednice i za razvijanje univerzalnih društvenih odnosa izražavaju se njihovo osjećanje odgovornosti za vlastiti životni tok i za razvoj društva i njihova ljubav prema ljudima. Njegovanje kritičkog posmatranja i suđenja kao komponente kreativnog umnog odgoja, u povezanosti sa razvijanjem estetske autokontrole kao sastavnog dijela estetskog odgoja, udružuje se sa pedagoškom akcijom koja oslobađa savjest od nenaučnih shvaćanja i šovinističkih zabluda i predrasuda i pokreće na društvenu djelatnost u kojoj se pokazuje moralna savjest. Kritičkim mišljenjem, osjećanjem lijepog moralnom i estetskom autokontrolom suzbijaju se nenaučna shvaćanja i šovinističke zablude i predrasude koje vuku čovjeka zastranjenostima i nedjelima.

U saglasnosti sa ostvarivanjem zadataka moralnog odgoja mladih, razvijanje težnje za samonadzorom sa gledišta lijepog i intelektualni odgoj su procesi koji se uzajamno pomažu i pojačavaju. Intelektualni odgoj i nastava, posebno nastava pojedinih predmeta, kao što su maternji jezik, književnost, likovni i

muzički odgoj, mogu potpuno realizirati svoje ciljeve ako sprovode vježbanja učenika ne samo u estetskom nego i u moralnom samonadzoru i ako organiziraju pedagoške sredine s obzirom na ta vježbanja i utvrđuju vrijednost i dejstva ovih na psihički život i razvoj i ponašanje vaspitanika.

Intelektualni odgoj mladih sastoji se ne samo u organiziranju i utvrđivanju znanja i vještina nego i u razvijanju njenog kritičkog posmatranja, mišljenja i govora i ljubavi prema pravom intelektualnom radu. Taj proces razvijanja ide u bitne oznake savremene škole koja se nalazi u procesu preobražavanja. Taj intelektualni odgoj je proces čija je svrha ne samo u tome da mlade prirode osposobi za samoobrazovanje i samoodgoj, nego i da ih zainteresira da upućuju druge u uspješno učenje i razvijanje kritičke misli, opažanja i govora. Umno obrazovanje i odgoj odraslih je proces kojim su obuhvaćeni i stvaranje i produblјivanje socijalnog emotivnog, kontakta među onima koji uče i vježbaju se u posmatranju i mišljenju i onih koji druge uče i upućuju ih u ta vježbanja to je međusobno uživljavanje u psihički život, saosjećanje, razumijevanje i povjerenje, socijalni odgoj zajednice.

Kreativni umni odgoj je u najtješnjoj spojenosti sa estetskim odgojem, posebno razvijanjem estetske autokontrole kao njegove komponente. Mijenjanje društvenog života i djelatnosti zajednice i pojedinaca i ostvarenje njihove sreće obuhvaćaju stvaranje i razvijanje estetske kulture, koja utječe na formiranje estetske ličnosti organizacijom i sprovođenjem estetskog odgoja združenog sa intelektualnim i moralnim odgojem.

INTELLECTUAL EDUCATION AND AESTHETIC IDENTIFICATION

Abstract

This paper explores the connection between intellectual education and aesthetic identification, emphasizing how aesthetic self-regulation—encompassing emotional experiences, will, attention, and reflection—contributes to personal development and the perception of life as a value. The author highlights that it is impossible to develop aesthetic self-control without intellectual education, which is achieved through exercises in observation, judgment, expression, and critical thinking.

Through examples from native language teaching, literature, dramatic arts, and music, the paper demonstrates how aesthetic activities foster understanding of others' psychological processes, strengthen moral will, suppress anxiety, and stimulate creativity. Aesthetic education, connected with intellectual and moral education, contributes to the formation of critically aware individuals capable of self-education and social engagement, thereby enhancing the aesthetic culture of the community.

Keywords

Intellectual education, aesthetic identification, aesthetic self-regulation, emotional experiences, critical thinking, aesthetic memory, aesthetic expression, moral will, literary education, dramatic art, aesthetic culture, self-control, personality development, pedagogical methods, social education.

ODGAJANJE ZA LJUBAV PREMA UČITELJSKOM POZIVU

Prof.dr. Dženana Huseinagić

J.U. "Osnovna muzička škola" Tuzla

Prof. Nudžejma Huseinagić

J.U. "Osnovna muzička škola" Tuzla

Stručan rad

UDK: 0(045):37/ 374

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.16>

Sažetak

Pitanje odgajanja ljubavi i sklonosti za učiteljski poziv usko je povezano sa ostalom problematikom srednjih škola. Odgajanje za ljubav i sklonost za učiteljski poziv nikako ne znači demobilizaciju ostalih nastavnih snaga u školama. Pravilna organizacija i rad na stručnoj praksi će pripomoći snažnijem razvijanju ljubavi i sklonosti za učiteljski poziv. U vezi s tim gorućim pitanjem naših škola je potrebno naglasiti i nužnu potrebu osnivanja školskih radionica, bogaćenja kabineta, nabavke muzičkih instrumenata itd. Dobra materijalna baza škola je uvjetna potreba za razvijanje ljubavi za učiteljski poziv. Odgojni rad razrednih starješina pridonosi unaprjeđenju ovog važnog problema koji je naročito aktuelan kod učenika. Na časovima razrednog starješine vode se razgovori, daju savjeti i cijelo pitanje budućeg poziva u sklopu profesionalne orijentacije i tako se ovaj problem povezuje sa aktualnim problemima obrazovanja u društvu. Zadatak obrazovnih radnika je da razvijaju ljubav i sklonost za učiteljski poziv i da ujedno saopćavaju svoja iskustva kako bi se ona mogla što šire koristiti.

Ključne riječi

Obrazovanje, odgoj, profesionalna orijentacija, učitelj.

UVOD

U našoj pedagoškoj prirodi pretežno se raspravljaju, pitanja organizacije školstva i metodike rada. Relativno je manje radova koji se bave problema odgoja. Jedan od centralnih zadataka naših srednjih škola je formiranje moralnog lika našeg srednjoškolca. Poseban problem srednjih škola je razvijanje ljubavi i sklonosti za učiteljski poziv. Ljubav prema učiteljskom pozivu se odgaja čitavim sistemom odgojnih mjera i nastave, a u njenom razvijanju osim škole učestvuju mnogi faktori. Velika odgovornost u tom pogledu pored medija pripada i srednjim školama sa iskusnim obrazovnim radnicima. Poseban zadatak očekuje nastavnike pedagoške grupe predmeta i razredne starješine. Zadatak ovog rada je da ukaže na neke momente kako se može razvijati ljubav i sklonost za učiteljski poziv.

Praksa je pokazala da ima mladih obrazovnih radnika, posebno učitelja koji samopregovorno odlaze u mjesta gdje se radi pod najtežim uvjetima, ali je ona isto tako pokazala da ima takvih koji nisu požrtvovani, koji se boje teškoća, koji svoj poziv ne vole i koji ponekad napuštaju radna mjesta obrazovnih radnika i prelaze u druge djelatnosti.

Jedan od osnovnih zadataka odgoja i nastave u obrazovnim institucijama jeste odgajati obrazovne radnike koji će imati razvijen pravilan odnos prema mladima, pozivu i radu. Mi u obrazovanju, moramo profilirati takve obrazovne radnike koji će se interesirati za rad u školi, koji će s voljom ulaziti u razred, koji će radosno očekivati momemat odlaska na radno mjesto (školu, obrazovnu instituciju), koji će poznavati teškoće poziva i koji će biti spremni da se bore protiv njih i, najзад, koji će uvidjeti svoje mjesto u društvu obavljajući sa zadovoljstvom svoju društvenu funkciju.

Da li i kako mogu nastavnici, profesori, ... pripomoći ostvarenju toga cilja? Kako i na koji način se može predavati pedagogija i historija pedagogije, psihologija s logikom i naročito, metodika i školski rad da bi se kod učenika razvila ljubav prema pozivu u obrazovanju?

NASTAVNICI U FUNKCIJI PEDAGOGIJE

Poznato je da način predavanja pojedinih nastavnika učenici duboko preživljavaju, i tragovi njihovog dejstva osjećaju se takoreći - kroz cijeli život. Nastavnikov govor, način ophođenja sa učenicima, način ocjenjivanja, korištenje vremena, odnos prema radu, upotreba literature, način pružanja pomoći, emocionalnost i konkretnost pričanja itd., imaju snažan utjecaj na učenika. Nisu rijetki slučajevi da pojedini učenici zavole izvjesne predmete baš zbog samih nastavnika. U većini slučajeva predavanja, iako su naučno i metodski dobro zasnovana, nisu na takvoj visini i na takav način izvedena da bi mogla postati doživljaj za učenike, da bi ih mogla pokrenuti, uzbuditi, da bi mogla na njih djelovati. Naročito je velika opasnost, u vezi sa problemom, ako se predavanje svede na apstraktno, šablonsko, dogmatsko saopštavanje pedagoških zakonitosti. Pri predavanju ovih predmeta treba individualno prilaziti učenicima, pa čak i razredima, da bi, vješto koristeći gradivo, snažno djelovali na ličnost učenika.

Pri, tom je korisno odstupati od uobičajenog šablona časa, žrtvujući ga utisku koji treba izvesti na učenike. Svo gradivo mora da bude ne samo naučeno nego i istinski usvojeno. Ako se govori o uređenju škola učenike treba zapitati kako će oni u raznim uvjetima izvršavati taj zadatak. Bilo bi veoma pogrešno ne raspravljati o teškoćama, koje ih u tom pogledu očekuju, dok bi bilo nužno navesti iskustvo mnogih mladih učitelja koji su sa punim uspjehom uz saradnju roditelja učenika rješavali ovo pitanje. Zašto da im ne pročitati odjeljke iz djela o uređenju škola, koji će snažno djelovati na učenike? Kad obradimo opći dio o prosvjećivanju zašto da se ne analiziraju želje učenika u tom pogledu uz navođenje velikog broja divnih primjera učitelja? Iznenadit će nas učenici, koji će navoditi svoje primjere. Na taj način istinski će se aktualizirati nastava pojedinih predmeta. Zašto da pri obradi oblika vanrazrednog rada ne povede se razgovor o njihovoj školskoj radionici, bašti, ili sportskom igralištu. Da bi se kod učenika razvili interesi, za izučavanje nastavničkog poziva korisno je prikazati im praktično razne teorijske zahtjeve. Učenici sa velikim interesovanjem prate svako povezivanje teorije sa praksom. Kada se objašnjava ocjenjivanje potrebno je navesti nekoliko načina ocjenjivanja sa učenicima istog odaljenja. Jedne ocijenimo bez komentara, druge sa suvišnim moralisanjem, a treće javno, kratko obrazloženom ocjenom. Kada se učenici budu učili o vrstama pitanja u nastavi neophodno je upoznati ih toku časa sa svim vrstama pitanja pa ih zatim zajedno analizirati sa učenicima. Takva nastava navikava učenike da teorijska znanja primjenjuju u praksi odnosno njihove interese čini djelotvornijim. Kada se budu upoznawali sa učiteljskim pozivom, općenito o učiteljskim aktivnostima, neophodno je izlaganje obogatiti citatima o učitelju sa mnogobrojnim duhovitostima, da učenici istinski shvate, i prožive smisao tih uzvišenih riječi i da zažele da postanu i oni uzoriti učitelji? Još veće mogućnosti se pružaju u tom pogledu u predavanjima historijske pedagogike.

Primjeri J.A. Komenskog, proklamovanje prava djeteta Ž. Ž. Rusoa, Pestalocijev samopregorni obrazac rada, ustrajnost u borbi za narodna prava i narodnu prosvjetu istaknutih pedagoga i slični primjeri odgojno će djelovati na učenike.¹ Na taj način će se kod njih buditi i širiti interesi za učiteljski poziv i razvijati smisao za ostvarenje stvarnih želja.

Većina učenika misli o tome kako će biti učitelj, pa zašto onda ta njihova prirodna sanjarenja ne iskoristiti u nastavi? Zašto onda istinski ne povezati nastavu sa ličnošću učenika? Ako se tako povezuje gradivo koje treba da se obradi, onda nastava postaje doživljaj za učenike, odgojno djeluje na njih da utiče na razvijanje ljubavi prema učiteljskom pozivu. To povezivanje sa snovima o budućem učiteljstvu je korisno prakticirati u svim razredima kad učenici počinju sistematičnije izučavati pojedine predmete. Prilikom razgovora u nastavi ili van časova kratka napomena nastavnikova o učenju može učiniti mnogo (da će sa uspjehom predavati npr. historiju, ... da se interesira za rad u vežbaonici itd.). Pošto je većina učenika iz urabnih područja, povezivanje gradiva sa konkretnim društvenim a naročito kulturno - prosvjetnim životom u njihovom gradu pozitivno djeluje na učenike. Pri svemu tome ipak mora se biti oprezan, da ne bi se zapalo u moralni dogmatizam, u frazerstvo. Začuđujuća opomena "Kakva ćeš ti biti učiteljica ili nastavnica" može biti i štetna, a da ne govorimo o onoj "Ti nisi za ..."?! Veoma pozitivno djeluje na učenike napomena o njihovom budućem pozivu ("Ovo će biti vrijedna učiteljica ili nastavnica!" , "ti ćeš, ako tako produžiš, imati dobar pedagoški takt!").

Ponekad pedagoški takt može izazvati izvjesne krize kod učenika u tom pogledu. Svakako da su momenti kriza izazvani i dubljim uzrocima o kojima bi trebala naročito pisati. Neki učenici osjete klonulost druge ili treće godine. Drugi čak žele da promjene školu ili da je napuste. Poneki od njih, kako sami priznaju, kaju se što su uopšte pošli npr. u učiteljsku školu. Da ne bi do toga došlo, pored ostalih sredstava o kojima mi ne možemo govoriti u ovom radu, pomaže postupak otvaranja perspektiva. Na taj način što se učenici pitaju kako će oni postupati kada budu obrazovni radnici, što im se napominje kakvi će biti učitelji i što ih se navikava da skupljaju literaturu i razna sredstva koja će im trebati kad budu učitelji – time, mi im postepeno otvaramo perspektive u njihovom razvoju. To se postiže još i na taj način što se razgovara s učenicima o tome kako su savladali gradivo iz određene grupe predmeta. Učenicima je uvek potrebno naglasiti da npr. učiteljska škola samo priprema za budući poziv, a da je njihova dužnost da se neprekidno samoobrazuju. Sa učenicima se mora uvijek analizirati zadaci i rezultati rada ukazujući im konkretno kako su savladali izvesne oblasti i pri tome ih je neophodno uputiti na potrebu proširivanja i produbljivanja nekih sadržaja programa što će im korisno poslužiti u njihovom budućem pozivu. U vezi s tim uvek im je potrebno ponuditi literaturu. Uz gradivo, koje se predaje potrebno je navesti literaturu za kasnija proširivanja i produbljivanja znanja. Ponekad se može pročitati aktualni članci u vezi sa zadacima obrazovnih radnika.

Postupkom unošenja elemenata historizma u nastavu određene grupe predmeta postiže se da učenici uvide potrebu izučavanja predmeta i da na osnovu tih potreba razvijaju interese za primjerice, pedagošku grupu predmeta.

¹ N. Potkonjak i P. Šimleša, *Pedagoška enciklopedija 1*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, ORO Školska knjiga Zagreb, SOUR Svjetlost Sarajevo, OOUR Izdavanje udžbenika i udžbeničke literature Titograd, Zavod za izdavanje udžbenika Novi Sad. Beograd, Zagreb, Sarajevo, Titograd I Novi Sad 1989, 289.

Sadržaji predmeta psihologija i logika

Po tome kako će učenici srednjih škola pristupati izučavanju i izučavati psihologiju s logikom zavisi u velikoj mjeri i njihov odnos prema radu na praksi, u vježbaonicama, a kasnije i u životu. U nastavi ova dva predmeta se može s pravom zahtijevati strogo pridržavanje principa svjesnosti i aktivnosti. Nastavu ova dva predmeta treba neprekidno oživljavati nastojanjem da učenici upoznaju svoj vlastiti psihički život kako bi ga mogli mijenjati i dovođenjem u vezu sa radom na praksi i ostalim predmetima koji se predaju u školi. Učenici moraju biti upoznati s tim zašto uče izvjesno gradivo iz logike i psihologije. Njima je potrebno uvek isticati da će njihov rad na praksi biti šablonski i da neće moći shvatiti suštinu nastavnog procesa ako ne budu razumjeli psihološke i logičke zakonitosti.²

Postoji velika mogućnost povezivanja gradiva logike i psihologije sa nastavom u osnovnoj školi. Učenicima treba ukazati na te veze, obraćati im pažnju da ih posmatraju i analiziraju. Često učenici učiteljskih škola ili gimnazija sa pedagoškom vokacijom osjete i sami u toku predavanja postanak i razvoj izvjesnih pojmova i njihovih definicija kod djece. Ako se izučava klasifikacija pojmova onda se mogu navesti, praktično pokazati lijepi primjeri. U početnoj stvarnoj nastavi gotovo nema ni jedne methodske jedinice u kojoj učenici ne bi mogli klasificirati. Učenicima se istakne pažnja na to kako da izvrše klasifikaciju i šta im služi kao osnov podjele. Učenici osnovne škole vrše klasifikaciju trouglova (po boji, po materijalu, veličini i obliku). Učenici učiteljske škole ispituju učenike osnovne škole u vezi sa klasifikacijom bilja, životinja i saobraćajnih sredstava itd. Da bi sve to bilo, što konkretnije izrađuju se aplikacije za rad na tabli. Obično se primjećuje da učenici pri radu na praktičnoj nastavi suviše brzo vrše uopćavanja u razgovorima. Oni već poslije jedne prepolovljene jabuke u prvom razredu osnovne škole pitaju učenike koliko jedno cijelo ima polovina. U nastavi gramatike posle jednog ili dva navedena slučaja preuranjeno izvode pravila. Kada upoznaju učenike sa satom onda suviše brzo prelaze na zaključke koji treba da se izvedu. Pri analizi takvih slučajeva treba im ukazati na nužnost postepenog uopšćavanja, u prvo vrijeme, na potrebu zadržavanja na što više radoznalih slučajeva i na potrebu izvođenja induktivnog zaključka iz mase pojedinačnih slučajeva. Ponekad je opet potrebno nastavu logike povezati sa nastavom matematike a naročito kad se govori o analizi i sintezi i o dedukciji i indukciji.

Na taj način se počinju učenici interesirati za predmet, razmišljati o njemu, voljeti ga i primjenjivati ga u radu.

Mnoge dijelove programa iz psihologije (opće, dječije i pedagoške) treba prikazati konkretno u njihovoj sredini ili u praktičnom školskom radu. Kada im se objašnjava, učenici se pozivaju pred razred da izlažu gradivo i da istovremeno paze šta rade njihovu drugovi pa da svoja zapažanja kasnije saopće. Da bi nastava psihologije bila što pristupačnija, neophodno je uvijek povezivati sa nastavom maternjeg jezika i historije. Na taj način učenici, drukčije pristupaju izučavanju tih predmeta. Osim toga nastava psihologije postaje postepeno i faktor njihovog vlastitog života.³

Kada predajemo o sklonostima i interesima, motivima drugarstva i učenju onda tražimo od učenika da sami posmatraju, analiziraju i opišu te pojave iz svoga života. I pojedinačni slučajevi iz života kolektiva se mogu psihološki analizirati na časovima razrednog starješine (samoprekor, drugarstvo, nesamokritičnost, kukavičluk, zatvorenost, krađe, strah itd.) Ako se tako izvodi nastava psihologije i

² M. Soldo i B. Stanić, *Planiranje, programiranje i vrednovanje rada u osnovnoj školi*, Novinska radna organizacija „Porodica i domaćinstvo“ JUR Grafis, Zagreb 1980, 168.

³ T. Gordon, T. *Kako biti uspješan nastavnik.*, Kreativni centar i Most, Beograd 1989, 89.

logike onda se ne može desiti da učenici odlazeći na praktičan rad ne vide probleme i ne osjećaju šta treba da ubilježe u svoje sveske za posmatranje npr. učenika osnovnih škola.

U taj posao treba ih postepeno uvoditi i pružati im pomoć. Ponekad je dobro ako se zadaju kraći, i lakši zadaci za posmatranje (kolebanje pažnje u toku časa kod određenog učenika, doživljavanje, emocija, induktivno zaključivanje u toku razgovora, aktivnost učenika) a tek zatim posmatranje cjelokupne ličnosti djeteta.

Npr. u nastavi pedagoške grupe predmeta relativno su zanemareni domaći zadaci. Primjena domaćih zadataka u pedagoškoj grupi predmeta je od velike važnosti. Učenicima se u prvo vrijeme, poslije izazvane jake diskusije na času, daju dobrovoljni domaći zadaci u kojima će pokušati da obrazlože svoje, poglede, mišljenje ili probleme. Ponekad domaći zadatak može da obuhvati kraći eksperimentalni rad. U dječjoj i pedagoškoj psihologiji ima mnogo oblasti koje mogu sami učenici da ispituju pod rukovodstvom nastavnika (načini učenja; opažanje i imenovanje boja kod djece raznog uzrasta, bogaćenje raznih pojmova itd.

Naravno da se učenicima pruža pomoć u vidu prethodnog razgovora sa učenicom, u vidu uputa o metodici eksperimenta i ukazivanja na literaturu,

Na taj način u nastavi psihologije i logike učenici bogate svoje interese, razvijaju ih postajući djelotvorni.

Nastavni sadržaji metodike i školski rad

Kruna svog rada obrazovnog radnika u školi treba da, budu uspjesi postignuti u nastavi metodike i školskog rada. Nastava metodike i školskog (rada je usko povezana sa cjelokupnom nastavom u školi. Čak kao mjerilo cjelokupnog rada može da bude rad kandidata na praksi. U ovoj nastavi se može sa puno uspjeha razvijati ljubav i sklonost za učiteljski poziv. I pored toga u praksi se čine i greške tako da poneki učenici pristupaju izučavanju pojedinih metodika i radu na stručnij praksi bez volje. To se dešava ili zbog suviše apstraktnog, dogmatskog predavanja ili zbog neumješnosti rukovođenja praktične primjene teorijskog znanja te često neuviđavan zbog specifičnosti predmeta i suviše krut postupak prilikom ocjenjivanja tako da vodi istim posljedicama.

Mi ovom prilikom ne možemo ulaziti u opće probleme predavanja sadržaja predmeta već samo da se istaknu neki momenti koji po mišljenju praktičara pripomažu razvijanju ljubavi i sklonosti za učiteljski poziv.

Glavni cilj koji treba da se postigne u predavanju određenog predmeta jeste savjesno i marljivo prilaženje poslu na stručnoj praksi, prilaženje sa puno interesa i ljubavi, sa uviđanjem problema i teškoća u radu i sa željom da se oni savladavaju, da se steknu teorijska i praktična znanja, umijenja i navike. Da bi se dio toga cilja ostvario potrebno je pravilno rukovoditi ovim radom naročito obraćajući pažnju na pružanje pomoći učenicima.

Rad sa učenicima na stručnoj praksi po prirodi je delikatan, a uvjeti kao i kratko vrijeme školovanja još ga više kompliciraju. Ne smije se zaboraviti da ponekad nastaju teškoće što su izvjesni učenici još nedovoljno fizički, razvijeni kad počinju sa praktičnim radom.

Ostavljajući po strani te i druge uvjete ne treba zaboraviti pojavu straha koji nastupa u vezi sa održavanjem stručne prakse. Npr. u razgovoru i anketi sa učenicima JU Srednja muzička škola Tuzla, vidjelo se da iako većina učenika radosno očekuje prvo predavanje npr. sa učenicima, da oni u 89% slučajeva doživljavaju težak strah, Iskusan nastavnik, pored ostalog, mora sve to imati na umu i shvatiti

specifičnost svoga predmeta kako u predavanju i rukovođenju njegovom praktičnom primjenom tako i pri ocjenjivanju.

Upotreba pedagoške štampe

Uporedo sa predavanjem pojedinih predmeta pedagoške grupe navikavamo učenike da se služe pedagoškom štampom. Ona im veoma korisno služi pri samom radu u školi, a posebno kasnije u životu. Čitanje pedagoške literature treba da bude stalan pratilac njihova rada. Taj zadatak nije ni malo lako ostvariti razvijanje interesa prema pedagoškoj štampi je problem naših škola i fakulteta koji obrazuju natavnike. U prvo vrijeme učenici više vole informativnu pedagošku literaturu. Kasnije upoznajemo i navikavamo učenike da se služe onom literaturom koja će im direktno koristiti u njihovom radu. Prvo čitanje pedagoške štampe može biti kolektivno. U pedagoškoj štampi pronalazimo onaj materijal koji je povezan sa našim redovnim predavanjima (javnom ocjenjivanju, ekskurzijama, problemima, o kulturnom ponašanju učenika itd.. Sa tih tema prelazimo na teže i one koje će se tek kasnije povezati sa gradivom. Učenici mogu da izrađuju kraće referate o aktualnim pitanjima iz pedagoške štampe i da ih izlažu svojim drugovima. Najbolje je usmeno izlaganje uz podsjetnik. Ponekad mogu dva ili više učenika izraditi kratke preglede štampe. Pedagoška štampa se može propagirati i preko školske table za objave. Škole bi trebale obavezno imati jednu učionicu, odnosno biblioteku gdje bi učenici mogli redovno pratiti cjelokupnu štampu. Na taj način bi se učenici navikavali da kreativno koriste svoje slobodno vrijeme, a redovno praćenje pedagoške štampe bi se odrazilo na njihovoj općoj i stručnoj spremi.

OBLICI RADA POVEZANI SA NASTAVOM PEDAGOŠKE GRUPE PREDMETA

Učenici škola za obrazovanje učitelja i nastavnika pošto završe školovanje još dugo održavaju vezu sa svojom školom. Tu praksu bi trebalo bogatiti raznim tradicijama. U održavanju te veze učenici mogu steći mnogo raznih koristi a mlađi učitelji od svojih bivših nastavnika obilnu pomoć. Škole bi trebale pratiti dalji razvoj svojih učenika. Nastavnike pedagoške grupe predmeta u tom pogledu očekuju zahvalne dužnosti. U toku predavanja obrazovni radnici se obično služe postupkom saopćavanja utisaka i iskustava mlađih učitelja učenicima IV razreda srednje škole.⁴ Stariji, koji su tek nedavno postali učitelji ili nastavnici, dolaze na univerzitete na časove pedagoške grupe predmeta i vode razgovor sa svojim kolegama. U tom razgovoru mladi učitelji obično zažale što još nisu učenici dok ovi uzdišući odgovaraju da jedva čekaju da postanu učitelji. Mlađi učitelji odgovaraju na pitanje svojih drugova ili u dužem vremenu saopćavaju svoje utiske i iskustva iz rada sa učenicima. Oni govore o materijalnim uvjetima života, o planiranju gradiva, osnivanju horova, o fiskulturnom radu, o tome kako su ih dočekali u Pedagoškim zavodima, ministarstvima itd. Pri tome mladi učitelji pozivaju svoje drugove da ozbiljno prionu na posao i da se solidno pripremaju za učiteljski poziv, ukazujući im često na partije programa koji će im naročito trebati (planiranje gradiva, vođenje administrativnih knjiga, poznavanje metodike itd). Prilikom razgovora o materijalnom položaju učitelja i života ne treba se bojati pesimističkih izjava pojedinaca jer će zdrav kolektiv znati uvijek pravilno reagirati na izvjesne slabosti. Na taj način će se ispitati rad sposobnosti naših, učenika u borbi protiv teškoća i uvidjeti naše buduće zadatke!

⁴ E. Huseinagić, *Menadžment u obrazovanju*, PrinCom, d.o.o. Tuzla 2011, 14.

U cilju razvijanja interesa i sklonosti za učiteljski poziv neophodno je služiti se i čitanjem utisaka mladih učitelja. Učenici po završetku školovanja vrše živu prepisku sa svojim nastavnicima a naročito nastavnicima pedagoške grupe predmeta. Pisma mladih učitelja koja odišu iskrenošću, teškoćama, optimizmom, klonulošću, ljubavlju prema pozivu, malim razočaranjima, radnim zanosom, prvim žamorima u poslu, prijatnim uspomenama na školsko doba i teškoćama života i mogu odlično poslužiti kao sredstvo razvijanja ljubavi za učiteljski poziv. Poneka takvi utisci su pjesme u prozi i daleko su utjecajni na učenike negoli izvjesne stranice pedagogike.

ZAKLJUČAK

Svakako da je pitanje odagajanja ljubavi i sklonosti za učiteljski poziv usko povezano sa ostalom problematikom svih srednjih škola. Mora se istaknuti da odgajanje za ljubav i sklonost za učiteljski poziv nikako ne znači demobilizaciju ostalih nastavnih snaga u školama. U nastavi maternjeg jezika, uzimajući samo jedan primer, može se snažno djelovati na učenike prilikom obrade onih književnih djela koja obrađuju položaj našeg učitelja. Pravilna organizacija i rad na stručnoj praksi će pripomoći snažnijem razvijanju ljubavi i sklonosti za učiteljski poziv. U vezi s tim gorućim pitanjem naših škola je potrebno naglasiti i nužnu potrebu osnivanja školskih radionica, bogaćenja kabineta, nabavke muzičkih instrumenata itd. Dobra materijalna baza škola je uvjetna potreba za razvijanje ljubavi za učiteljski poziv.

Odgojni rad razrednih starijina pridonosi unaprjeđenju ovog važnog problema koji je naročito aktualan kod učenika. Na časovima razrednog starijine vode se razgovori, daju savjeti i cijelo pitanje budućeg poziva u sklopu profesionalne orijentacije i tako se ovaj problem povezuje sa aktualnim problemima obrazovanja u društvu.

Zadatak obrazovnih radnika je da razvijaju ljubav i sklonost za učiteljski poziv i da ujedno saopćavaju svoja iskustva kako bi se ona mogla što šire koristiti.

LITERATURA

- ❖ Gordon, T. 1998. *Kako biti uspješan nastavnik*. Beograd: Kreativni centar i Most.
- ❖ Huseinagić E. 2011. *Menadžment u obrazovanju*. Tuzla: PrinCom d.o.o.
- ❖ Potkonjak, N. i Šimleša, P. 1989. *Pedagoška enciklopedija 1*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Zagreb: ORO Školska knjiga, Sarajevo: SOUR Svjetlost, Titograd: OOUR Izdavanje udžbenika i udžbeničke literature, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- ❖ Soldo, M. i Stanić, B. 1980. *Planiranje, programiranje i vrednovanje rada u osnovnoj školi*. Zagreb: Novinska radna organizacija „Porodica i domaćinstvo“ JUR Grafis.

EDUCATION FOR LOVE OF THE TEACHING PROFESSION

Abstract

The issue of fostering love and inclination for the teaching profession is closely connected with other challenges faced by secondary schools. Educating for love and inclination toward the teaching profession does not in any way imply the demobilization of other teaching forces in schools. Proper organization and work on professional practice will contribute to a stronger development of love and inclination for the teaching profession. In connection with this pressing issue in our schools, it is necessary to emphasize the urgent need for establishing school workshops, enriching classrooms, acquiring musical instruments, etc. A good material base in schools is a conditional necessity for developing a love for the teaching profession.

The educational work of homeroom teachers contributes to the improvement of this important issue, which is particularly relevant among female students. During homeroom classes, conversations are held, advice is given, and the entire question of a future vocation is integrated within the framework of professional orientation, thus connecting this issue with current challenges in education within society. The task of educational workers is to develop love and inclination for the teaching profession and, at the same time, to share their experiences so that they can be used as widely as possible.

Keywords

Education, upbringing, vocational orientation, teacher.

VODSTVO, VRSTE I MODELI KAO KLJUČNI DIO

Mr. sc. Kajtazović Ibrahim

Internacionalni univerzitet Brčko, BiH
e-mail: ibrahim.kajtazovic@outlook.com

Dr.sc. Esad Čović

Internacionalni univerzitet Brčko, BiH
e-mail: covicesad@gmail.com

Stručan rad

UDK: 0(045):3/331(005.95/96)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.24>

Sažetak

Vođenje, vodstvo ili menadžment se često poistovjećuje kao isto, no među njima ima bitnih razlika. Dok menadžer radi na postignuću organizacionih ciljeva, vođa radi na stvaranju novih ciljeva, poboljšanju starih ciljeva. Vodstvo se sastoji od četiri ključne varijable i to od vođe, sljedbenika, okoline i ciljeva. Vodstvo ima cilj postići i održati ravnotežu između navedenih varijabli. Odlična organizacija treba dobrog menadžera da bi dobro funkcionirala, no da bi organizacija dobro poslovala mora imati odlično vodstvo. Vođe imaju viziju, oni gledaju dalje od mjesta na kojem se nalaze, da bi otkrili potencijal svoje organizacije. Velike vođe uspješno organiziraju i vode k uspješnom izvršavanju poslova, oni do svojih ciljeva dolaze na bitno drugačiji način za razliku od menadžera. Da bi pokrenuli zaposlene na ostvarivanju ciljeva organizacije, menadžeri koriste sisteme vrijednosti, načela, procedure, planove, pohvale, pokude i ostale mehanizme. S druge strane zaposlenima kojima treba da ostvare ciljeve organizacije, vođe nude izazov stvaranjem snažne vizije za budućnost i onda oslobađaju potencijal zaposlenih.

Ključne riječi

Vodstvo, vođa, modeli vodstva, osobine vodstva, pristupi vodstvu.

UVOD

Vodstvo je u vrlo tijesnoj vezi s motivacijom i obilježava osobine i karakteristike kadrova i njihovih potencijala za izvršenje svakog zadatka, a ono, u najširem smislu, predstavlja proces u kojem jedna osoba utječe na razmišljanje i ponašanje drugih osoba. Vodstvo se može definirati kao proces utjecaja na razmišljanje i ponašanje ljudi, kako bi oni spremno, s veseljem, vjerom i entuzijazmom ostvarili osobni cilj ili cilj grupe kojoj pripadaju¹.

Vođa (leader) se definira kao osoba koja utječe na ostale članove grupe, odnosno kao osoba

¹ Z. Cerović: "Hotelski menadžment", Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003., str. 650.

koja pokreće u socijalnim situacijama, planira i organizira akcije, a pri tome i utječe na sudbinu ostalih². Vođa aktivira sposobnosti svakog pojedinca u grupi, on je prvi koji sebe, pojedince i grupu usmjerava prema nekoj viziji i odabire modele kako ostvariti viziju. Osnovne vizije vođe se mogu svesti na:

- dijagnosticiranje, odnosno sposobnost vođe da razumije situaciju na koju pokušava utjecati;
- prilagođavanje, odnosno sposobnost vođe da prilagodi svoje ponašanje i ostale resurse kako bi se uskladili s određenom situacijom;
- komuniciranje, odnosno sposobnost vođe da jasno i razumljivo objasni zadatak kako bi svi članovi grupe prihvatili željeno.

Proces vodstva sadrži veliki broj različitih varijabli koje se mogu grupirati u sljedeće:

- vođa - Menadžer,
- sljedbenici,
- ciljevi grupe i preduzeća poduzeća,
- okolina u kojoj se aktivnost odvija.

Osnovni zadatak procesa vodstva je stalno održavanje ravnoteže između navedenih varijabli. Vođa može doći do cilja i održavati ravnotežu pod pretpostavkom da ima adekvatne sposobnosti, motivaciju i moć.

Sposobnost je osobina vođe da vodi skupinu koja se želi voditi ili da vodi sljedbenike, ali pri tome isključivo teži ka uspjehu. Uspješni vođa mora imati ovlaštenje, intuiciju, samorazumijevanje, viziju i podudaranje vrijednosti. Navedene sposobnosti nemaju svi menadžeri niti svi vođe, već samo uspješni vođe. Vođa može postati sposobniji korištenjem raznih oblika i tehnika razvijanja menadžerskih sposobnosti, koje podrazumijevaju povećanje ovlaštenja, a to izaziva i odgovornost

Moć je sastavni dio uspješnog vođe, logički nastavak sposobnosti i motivacije. Moć je osobina vođe da ima utjecaj na ponašanje članova grupe i podređenih, odnosno snažno, prirodno svojstvo uspješnog vođe koje može i mora koristiti isključivo po moralnim načelima, jer u protivnom vodi svoje sljedbenike u nemoralne aktivnosti čime se pretvara u neuspješnog vođu. **Svi sljedbenici u poduzeću smatraju uspješnim vođom onoga kome vjeruju, koji im ulijeva povjerenje da će s njim ostvariti svoje osobne ili grupne ciljeve.**

Svaki vođa ima zahtjeve koje određuje sam sebi i grupi koju vodi, pa se iz tih zahtjeva određuju zadaci vođe. Tu se ubrajaju psihološki zahtjevi, iz kojih proizlazi zadatak vođe da bude psihološki oslonac svim članovima grupe i nositelj odgovornosti, zatim socijalni zahtjevi, iz kojih proizlaze zadaci vođe da bude organizator, sudac, informator, izbornik i otac, te stručni zahtjevi, iz kojih proizlazi zadatak rješavanja stručnih problema, davanje savjeta, pomaganja pa i učenja. Menadžer i vođa imaju slične zahtjeve i zadatke, ali ipak ne identične. Svaki menadžer mora imati osobine vođe, ali svaki vođa nije menadžer, a temeljne razlike među njima su prikazane u Tablici br. 1.

Osnovno načelo vodstva kaže da s obzirom da ljudi nastoje slijediti one koji im, prema njihovom mišljenju, nude sredstva za zadovoljenje njihovih vlastitih ciljeva, to znači da što

² M. Buble, Z. Klepić: "Menadžment malih preduzeća", Sveučilište u Mostaru, Mostar, 20093., str. 150.

menadžeri više razumiju ono što motivira podređene i kako ta motivacija djeluje, te što više u provođenju svojih akcija koriste to razumijevanje, to će vjerojatnije biti uspješniji kao vođe³."

Ovlasti i odgovornosti su međusobno vezane i izjednačene. Ovlast proizlazi iz definicije vođe i za svaku preuzetu ovlast preuzima se i odgovornost. Osobine vođe ili pojedinca su preduvjet za preuzimanje ovlasti, ali i za preuzimanje odgovornosti. Ovlast vođe definira se kao ograničeno pravo za uporabom sredstava grupe ili poduzeća i usmjeravanja napora ljudi u željenom pravcu.⁴

Tablica br.1 Razlike između menadžera i vođe

	MENADŽER	VODA
1.	Djeluje isključivo u organiziranim grupama	Može djelovati i u neorganiziranim grupama
2.	Ne stoji ispred grupe kako bi je inspirirao i motivirao	Stoji ispred grupe kako bi je inspirirao i motivirao
3.	Ne mora biti jako aktivan	Uvijek je aktivniji od menadžera
4.	Odlučuje samo na temelju dovoljne količine informacija	Ne čeka da sakupi sve potrebne informacije za odlučivanje
5.	Radi sustavom eliminacije dok ne dođe do cilja	Odmah je usmjeren prema cilju
6.	Usmjeren je na efikasnost	Usmjeren je na efektivnost
7.	Svaki menadžer ne može, a niti mora biti vođa (mnogo je menadžera koji nisu vođe)	Ne mora biti menadžer (puno je vođa izvan redova menadžera)
8.	Od suradnika traži samo izvršenje zadataka	Mora pridobiti suradnike za ostvarenje vizije
9.	Ima legitimni autoritet koji mu njegovi podređeni priznaju	Ima karizmu autoriteta pa vodi sljedbenike jer mu oni to dozvoljavaju
10.	Legitimni mu autoritet omogućava da suradnici izvršavaju njegove naloge	Povjerenje koje ima nije vječno pa ga mora stalno osvajati
11.	orijentiran je na rješavanje problema	Orijentiran je na usmjeravanje poslova
12.	Ima ravnodušan odnos prema ciljevima	Ima aktivan i osoban odnos
13.	Dorastao je složenosti	Sposoban je snalaziti se u promjenama
14.	Održava poslove	Razvija poslove
15.	Računa na kontrolu	Računa na povjerenje
16.	Radi stvari na pravi način	Radi prave stvari

MODELI VODSTVA

Ponašanje ljudi i stilovi vodstva koje će primijeniti vođa su toliko nepredvidivi, neponovljivi i određeni mnogim faktorima da je model kojeg će primijeniti svaki pojedinac vođa uvijek jedinstven i neponovljiv i uvijek će se nalaziti između dviju krajnjih točaka. Veliki broj modela vodstva se može grupirati u tri temeljne skupine:

- 1) Modeli osobina
- 2) Bihevioralni model i
- 3) Kontingencijski model

³ Weihrich, H., Koontz, H.: "Menedžment", deseto izdanje, MATE, Zagreb, 1998., str. 492.

⁴ Sikavica, P., Novak, M.: "Poslovna organizacija", Informator, Zagreb, 1999., str. 444.

Model osobina

Model osobina je najstariji model vodstva, a prošao je kroz tri faze razvoja, a to su teorija velikih ljudi, rani profil osobina i suvremeni profil osobina.

Teorija velikih ljudi je nastala kao posljedica činjenice da se većina istraživanja vodstva bavi osobinama vođe, a posebno urođenim osobinama kao što su inteligencija, osobnost, fizičke karakteristike, sposobnost upravljanja, socijalne osobine i sl. Samo oni ljudi koji imaju navedene osobine su mogli biti razmatrani kao potencijalni vođe pa se zato ova faza i zove teorija velikih ljudi po kojoj se vođe rađaju, a ne stvaraju.

Rani profil osobina je faza koju karakterizira mišljenje raznih teoretičara da uspješni vođa posjeduje određene osobine te će organizacijska efikasnost biti bolja ukoliko se za vođu izabere osoba koja ima poželjne osobine i kvalitete. Hellriegel i Slocum razlikuju pet grupa ovih osobina, a to su fizičke osobine, socijalna pozadina, osobne karakteristike, socijalne karakteristike i karakteristike u odnosu na zadatak. Međutim, zajedničke osobine svih uspješnih vođa su teško odredive i nakon mnogih istraživanja bi se moglo zaključiti da su najčešće osobine uspješnog vođe inteligencija, energičnost i snalažljivost, ali to je nedovoljno da bi se potencijalni vođe diferencirali od onih koji to nisu.

Suvremeni profil osobina je faza u kojoj je posebni doprinos dao Warren Bennis koji je intervjuirao 90 vrlo uspješnih menadžera te identificirao četiri zajedničke grupe kompetencija, a to su upravljanje pažnjom, upravljanje značenjem, upravljanje povjerenjem te upravljanje sobom. Predložio je vođama da kreiraju takvu okolinu i takve radne uvjete u kojima će se podređeni osjetiti značajni i potrebni, te time potaknuti na veće radne učinke.

Bihevioralni modeli vodstva su utemeljeni na istraživanju ponašanja vodstva koje rezultira stilovima vodstva. Razvoj ovih modela počinje za vrijeme drugog svjetskog rata, a posebno nakon 50-tih godina prošlog stoljeća kada je bilo popularno istraživanje odnosa između pojedinih stilova, od autokratskog preko demokratskog do laissez-faire stila vodstva, čija je analiza dana u sljedećoj tablici⁵.

Autoritaran model obično podrazumijeva negativan stil vodstva, kad vođa koristi kazne i time djeluje nadmoćno i dominirajuće nad ljudima. Laissez-faire model podrazumijeva pozitivan stil vodstva jer naglašava nagrađivanje, bolju edukaciju i obučenost zaposlenih, veću samostalnost i sl., što čini zaposlenike zadovoljnim.

Autokratski stil vođenja predstavlja način vođenja u kojem je sva vlast koncentrirana u rukama jedne osobe koja ima neograničenu moć u donošenju odluka, odnosno u odlučivanju. Autoritarno vodstvo može biti pozitivno ako vođa pokaže želju da povremeno nagradi zaposlene za postignute rezultate.

Vođa s demokratskim stilom se dobrovoljno odriče autoriteta kojeg prenosi na zaposlene, a sam zadržava konačnu odgovornost. Odluke se donose u suradnji s podređenima i uz njihovu potporu pa je time proces odlučivanja mnogo složeniji, ali su vođa i grupa jedinstvena socijalna sredina u kojoj su informirani o zadacima i motivirani da iznose svoje zamisli i prijedloge. Vođa s laissez-faire stilom želi izbjeći odgovornost i moć i vrlo je zavisna o grupi prilikom postavljanja ciljeva.

⁵ Buble, M., "Menadžment", Ekonomski fakultet, Split, 2000, str. 529

Od svih stilova najpopularniji je **Menadžerska Mreža**, to je model vodstva kojeg su razvili Blake/Mouton, a koji se temelji na tri dimenzije, orijentacija na ljude (vertikalna dimenzija) i orijentacija na proizvodnju (horizontalna dimenzija), te motivaciji koja presjeca mrežu pod pravim kutom u određenim tačkama kombinacije prve dvije dimenzije. Uvodeći devet stepena intenziteta za svaku od dvije osnovne varijable formira se 81 potencijalni stil vodstva, od kojih oni izdvajaju pet tipičnih, kako je to prikazano na slici koja slijedi:⁶

Osnovne karakteristike pet osnovnih stilova menadžmenta mogle bi se prikazati kako slijedi:

- a) stil 1.9 – Menadžment lokalnog kluba
- b) stil 1.1 – osiromašeni menadžment
- c) stil 9.1 – Autoritet – pokoravanje menadžment
- d) stil 9.9 – Timski menadžment
- e) stil 5.5 – Menadžment organizacijskog čovjeka

Kontingencijski modeli

Kontingencijski ili situacijski modeli se temelje na postavci teorije kontingencije po kojoj se uspješnost vodstva temelji na faktorima šire radne situacije, odnosno da uspješnost vodstva zavisi o konkretnoj situaciji u kojoj se nađe menadžment.

a) Friedlerov model

Ovaj model karakteriziraju tri osnovne kontingencijske varijable i dva stila vodstva. Tri glavna situacijska čimbenika koja utječu na efikasnost vodstva su: odnos vođe i članova grupe, struktura zadatka i pozicija moći.

Odnos vođe i članova grupe je vezan uz prihvatanje, odnos neprihvatanje vođe od strane članova grupe što najviše utječe na efikasnost vođe. Struktura zadatka utječe na efikasnost vodstva na način da je vođa omogućen veći utjecaj u grupi ako su zadaci strukturirani, odnosno rutinski jer postoje standardi rezultata koji se očekuju i definirane su instrukcije za njihovo izvršenje.

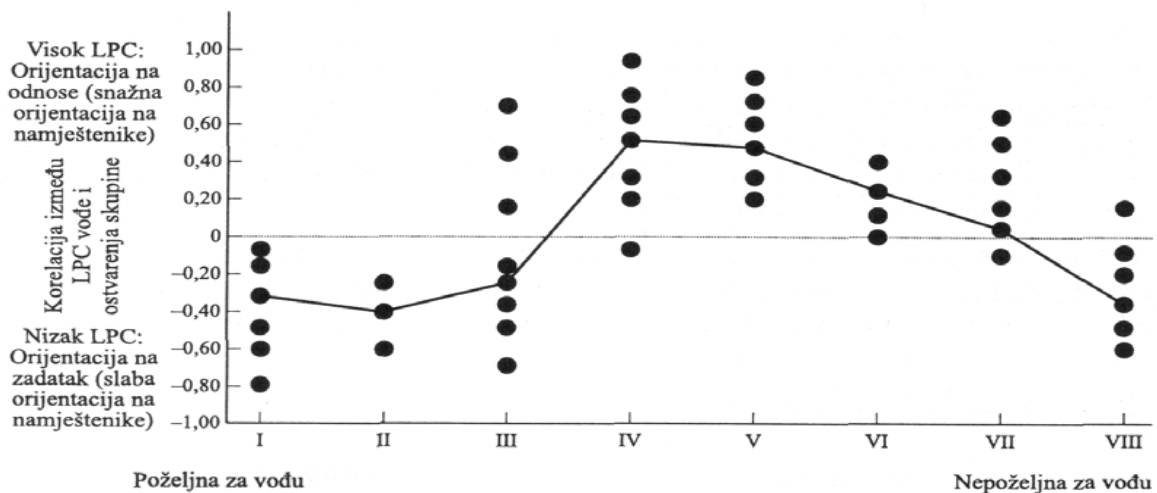
Fiedler je definirao dva stila vodstva i to stil vodstva primarno orijentiran na zadatke pri kojem vođa ostvaruje zadovoljstvo vidjevši da je zadatak ostvaren i stil vodstva primarno usmjeren na ostvarenje dobrih međuljudskih odnosa i postizanje pozicije osobne istaknutosti.

Kombinacijom tri temeljne kontingencijske varijable i dva stila vodstva moguće je odrediti koji je od ovih stilova primjeren određenoj situaciji, što je dobro prikazano ilustrirano na sljedećoj slici.⁷

⁶ Blake, R.R., Mouton, J., The Managerial Grid, Gulf Publishing, Houston, Texas, 1965

⁷ H. Weihrich, H. Koontz: "Menadžment", 10. izdanje, MATE, Zagreb, 1998., str. 506.

Slika 2. Fiedlerov model vodstva

Slika prikazuje osam mogućih kombinacija od kojih prva predstavlja najpovoljniju, a osma najnepovoljniju kombinaciju za vodstvo. U prvoj kombinaciji postoje dobri odnosi vođa – član, visoka strukturiranost zadatka i jaka pozicija moći vođe, dok je u osmoj kombinaciji situacija obrnuta.

b) House – Mitchellov model put – cilj

Ovaj model se temelji na različitim motivacijskim teorijama i teorijama vodstva drugih autora, ali uzimaju u obzir situacijske faktore, pa ovaj model pripada kontingencijskim modelima. Situacijski faktori uključuju karakteristike podređenih, kao što su njihove potrebe, samouvjerenost i sposobnost, te radno okruženje uključujući komponente kao što su zadatak, sustav nagrada, odnosi među kolegama i sl. Ponašanje vođe se kategorizira u četiri skupine:

- **vodstvo orijentirano na ostvarenje** karakterizira vođa koji postavlja izazovne ciljeve očekujući od podređenih da ih ostvare i tako ispune njegovo povjerenje;
- **direktivno vodstvo** karakterizira vođa koji daje na znanje podređenima što se od njih očekuje i kako trebaju izvršiti dodijeljene zadatke;
- **participativno vodstvo** karakterizira vođa koji se savjetuje s podređenima i traži od njih prijedloge i sugestije prije donošenja odluke;
- **suportivno vodstvo** karakterizira prijateljski i pristupačan vođa koji pokazuje zanimanje za psihološko zadovoljstvo podređenih.

c) Stinson – Johnsonov model

Stinson i Johnson su svojim istraživanjima pokazali da je odnos između ponašanja vođe i strukture zadatka nešto kompleksniji nego u prethodnom modelu. Ponašanje vođe je značajnije što podređeni imaju više strukturiran zadatak, ali ipak zavisi o podređenima i o vrsti zadatka koji im je dodijeljen. Visoka zainteresiranost vođe za zadatak je najefikasnija ako je:

- zadatak dodijeljen sljedbenicima visoko strukturiran i sljedbenici imaju snažnu potrebu za iskazivanjem, nezavisnošću i visoku razinu edukacije i iskustva;
- zadatak dodijeljen sljedbenicima nestrukturiran i sljedbenici imaju snažnu potrebu za

dokazivanjem, nezavisnošću i nisku razinu edukacije i iskustva.

Suprotno tome, zainteresiranost vođe za zadatak je niska ako je:

- zadatak dodijeljen sljedbenicima visoko strukturiran i sljedbenici imaju slabo razvijenu potrebu za iskazivanjem, nezavisnošću i visoku razinu edukacije i iskustva;
- zadatak dodijeljen sljedbenicima nestrukturiran i sljedbenici imaju slabo razvijenu potrebu za iskazivanjem, nezavisnošću i visoku razinu edukacije i iskustva.

d) Vroom – Yettonov model odluka

Vroom i Yetton su razvili model koji se temelji na pretpostavci da situacijske varijable u interakciji s osobnim atributima ili karakteristikama vođe rezultiraju ponašanjem vođe koje može utjecati na efikasnost poduzeća. Ovaj model definira pet stilova vođenja i sedam obilježja problema s odgovarajućim dijagnostičkim pitanjima i koristeći tehniku stabla odlučivanja izabire stil vođenja koji odgovara danoj situaciji. Pet stilova vođenja se razlikuju prema stupnju participacije podređenih u donošenju odluka:

- A1 - vođa sam rješava problem koristeći informacije kojima raspolaže u danom trenutku;
- A2 - vođa dobiva potrebne informacije od podređenih, ali o rješavanju problema sam odlučuje;
- C1 – vođa predočava problem relevantnim podređenima pojedinačno, traži njihove ideje i sugestije, ali odluku donosi sam;
- C2 - vođa predočava problem članovima kao grupi i traži ideje i sugestije od njih kolektivno, a tek nakon toga donosi odluku;
- G2 – vođa predočava problem članovima kao grupi, te zajedno s njima generira i evaluira alternativna rješenja, nakon čega se odluka donosi dogovorno, odnosno konkonzusom.

Stilovi označeni s A1 i A2 predstavljaju dvije varijante autokratskog stila, stilovi označeni s C1 i C2 predstavljaju dvije varijante konzultativnog stila, a stil označen s G2 predstavlja grupni, odnosno participativni stil. U Tablici 19. prikazana su obilježja problema i dijagnostička pitanja u ovom modelu.

e) Hersey – Blanchardov model

Hersey i Blanchard su tvorci modela koji polazi od ponašanja vođe kojim on pokušava utjecati na rezultate drugih, što se izvodi kombinacijom dirigirajućih djelovanja i podržavanja kroz četiri stila vodstva.

Direktivno djelovanje znači jasno reći ljudima što, kako, gdje i kada trebaju činiti te neposredni nadzor rezultata rada. Djelovanje podržavanjem znači slušati ljude, pružati potporu i ohrabrenje za njihov napor, a zatim olakšanje njihovog uključenja u rješavanje problema i donošenje odluka. Kombinacijom direktivnog djelovanja i djelovanja podržavanjem dobiju se četiri različita stila vodstva:

- a) **dirigiranje** – vođa osigurava određene instrukcije i pažljivo nadzire ostvarenje zadatka;
- b) **poučavanje** – vođa neprestano usmjerava i pažljivo nadzire ostvarenje zadatka, ali i

objašnjava odluke, traži sugestije i podržava napredak;

- c) **podupiranje-podržavanje** – vođa pomaže i podupire napore podređenih da bi ostvarili rezultate, zajednički donosi odluke i odgovara za njih;
- d) **delegiranje** – vođa preusmjerava odgovornost donošenja odluka i rješavanja problema na podređene.

Suština ove teorije je da stil vodstva ovisi o zrelosti podređenih. Odgovornost podređenih prema vođi i njihova zrelost u izvođenju zadatka dijeli se na:

- a) **psihološku zrelost** koja predstavlja osobnu ozbiljnost sljedbenika koja proizlazi iz njegove unutarnje, odnosno psihološke zrelosti i odgovornosti prema vođi;
- b) **poslovna zrelost** koja predstavlja osobnu ozbiljnost sljedbenika koja proizlazi iz navika i stečenih znanja i vještina u poslu prema vođi.

Uspješnost vođe zavisi o kompetentnosti i suglasnosti. Pod kompetentnošću se podrazumijevaju znanja i vještine koja se mogu steći obrazovanjem, treningom i iskustvom, dok se pod suglasnošću podrazumijeva kombinacija pouzdanosti i motivacije. Različiti stupnjevi kombinacija kompetencije i suglasnosti se nazivaju razvojnim stupnjevima (R) i mogu se povezati s različitim stilovima vodstva (S):

1. **dirigiranje** (S1) je stil vodstva primjeren za sljedbenike kojima nedostaje kompetencija, ali su entuzijasti i suglasni (R1) pa im je potrebno dirigiranje i nadzor kako bi započeli izvršavati svoje zadatke;

2. **poučavanje i praćenje** (S2) je stil vodstva primjeren za sljedbenike koji imaju nešto kompetencije ali im nedostaje suglasnosti (R2) pa im je potrebno dirigiranje i nadzor, ali i potpora i pohvala kako bi postigli samouvjerenost i uključili se u donošenje odluka te ponovo izgradili suglasnost;

3. **podupiranje i podržavanje** (S3) je stil vodstva primjeren za sljedbenike koji jesu kompetentni ali im nedostaje pouzdanost ili motivacija (R3) pa im nije potrebno usmjeravanje jer imaju vještina, ali im je potrebna potpora kako bi postigli pouzdanost i motivaciju;

4. **delegiranje** (S4) je stil vodstva primjeren za sljedbenike koji jesu kompetentni i suglasni (R4) te su sposobni i žele sami izvršiti zadatak uz malo kontrole i nadzora.

Suvremeni pristup vodstvu

Suvremeni postindustrijski model vođe se u svijetu prilagođava promjenama smanjivanja broja razina menadžmenta. U suvremenoj literaturi autori navode više mogućih pristupa vodstvu, a Daft razlikuje:⁸

- a) transakcijski pristup vodstvu,
- b) karizmatički pristup vodstvu,
- c) transformacijski pristup vodstvu, interaktivni pristup vodstvu,
- d) interaktivni pristup vodstvu i
- e) uslužni pristup vodstvu.

⁸ H. Weirich, H. Koontz: "Menadžment", 10. izdanje, MATE, Zagreb, 1998., str. 506.

Transakcijski pristup vodstvu obilježava vođu koji postavlja razumne ciljeve, učinkovito organizira rad sljedbenika i pruža im svu potrebnu pomoć, savjete i resurse koji su im potrebni za ostvarenje postavljenih ciljeva.

Karizmatički pristup vodstvu obilježava vođu koji ima sposobnost motivirati podređene na ostvarenje zadataka iznad normalnih očekivanja.

Transformacijski pristup vodstvu obilježava vođu koji je u stanju izmijeniti osnovne stavove podređenog osoblja da bi povećao njihovu predanost organizaciji. Takvi vođe imaju karizmu, viziju, razumijevanje i suosjećanje s radnicima i njihovim potrebama.

Interaktivni pristup vodstvu je stil karakterističan za žene iako su i mnogi muškarci skloni interaktivnom ponašanju. Smatra se da žene koriste drugačiji stil vođenja nego muškarci, uz muškarce se vezuje agresivnost i inicijativnost, dok je interaktivni vođa sklon konsenzusu.

Uslužni pristup vodstvu obilježava vođu koji polazi od potreba zaposlenih i poznat je pod nazivom "bottom-up". Temelji se na pretpostavci da posao postoji zbog razvoja zaposlenika isto kao što zaposlenik postoji da bi obavio svoj posao.

ZAKLJUČAK

Dok menadžer radi na realizaciji postojećih ciljeva, vođa radi na poboljšanju postojećih i razvoju novih ciljeva. Vođa je osoba koja utječe na druge osobe u organizaciji, on je osoba koja planira, organizira i pomaže članovima organizacije u realizaciji ciljeva. On je osoba koja inspirira zaposlene, traži načina da ih motivira i da iz zaposlenih izvuče maksimum njihovih sposobnosti. Vođa je uspjeran ka budućnosti, oblikuje viziju te usmjerava članove organizacije ka njihovim ciljevima i njihovom ostvarenju. Oni znaju koliko radnici suštinski vrijede i znaju i koja je njihova uloga u ostvarenju ciljeva preduzeća. Zato je potrebno da rukovoditelji koji vode organizacije i da i postali vođe, moraju imati viziju kojoj će zaposleni težiti i potom im prokrčiti put ka ispoljavanju njove kreativnosti i postizanju i izvlačenju maksimalnih potencijala koje radnici imaju. Vizija mora biti takva da se radnici moraju namučiti kako bi je ostvarili, ali i istodobno dostižna. Sve velike vođe vide budućnost kao divno mjesto, a za vođe je budućnost uvijek obećavajuća i optimistična. Neke od osnovnih karakteristika vođa su samopouzdanje, jer oni ne sumnjaju, makar javno da mogu postići zadatak kojeg se god uhvate, zatim čestitost je odlika po kojoj se izdvajaju sve velike vođe, odlučnost, jer su najbolje vođe odlučne, podsticanje na timsko vodstvo i sl.

LITERATURA

- ❖ Z. Cerović: "Hotelski menadžment", Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003., str. 650
- ❖ M. Buble, Z. Klepić: "Menadžment malih preduzeća", Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2009., str. 150.
- ❖ Buble, M., "Menadžment", Ekonomski fakultet Split, 2000, str. 529
- ❖ Wehrich, H., Koontz, H.: "Menadžment", deseto izdanje, MATE, Zagreb, 1998., str.

- ❖ Sikavica, P, Novak, M.: "Poslovna organizacija", Informator, Zagreb, 1999., str. 444.
 - ❖ Blake, R.R., Mouton, J., The Managerial Grid, Gulf Publishing, Houston, Texas, 1965
-

LEADERSHIP, TYPES AND MODELS AS A KEY PART OF BUSINESS MANAGEMENT

Abstract

Leadership, leadership or management are often identified as the same, but there are important differences between them. While a manager works to achieve organizational goals, a leader works to create new goals, improve old goals. Leadership consists of four key variables: the leader, followers, environment and goals. Leadership aims to achieve and maintain a balance between the above variables. A great organization needs a good manager to function well, but for an organization to operate well, it must have great leadership. Leaders have a vision, they see beyond where they are, to discover the potential of their organization. Great leaders successfully organize and lead to successful work, they achieve their goals in a fundamentally different way than managers. To motivate employees to achieve organizational goals, managers use value systems, principles, procedures, plans, praise, reprimands and other mechanisms. On the other hand, for employees who need to achieve organizational goals, leaders offer a challenge by creating a strong vision for the future and then unleash the potential of employees.

Keywords

Leadership, leader, leadership models, leadership traits, leadership approaches.

VAŽNOST OBRAZOVANJA, RAZVOJA I USAVRŠAVANJA LJUDSKIH POTENCIJALA

Mr. sc. Kajtazović Ibrahim

Internacionalni univerzitet Brčko, BiH

e-mail: ibrahim.kajtazovic@outlook.com

Stručan rad

UDK:0(045):37/374:33/331(005.95/96)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.34>

Sažetak

U uvjetima mijenjanja tržišta, brzog razvitka i širenja tehnologija, uspješne kompanije postaju one koje konstantno kreiraju novo znanje. To su organizacije koje su shvatile da novo znanje postaje ključ uspjeha. Obrazovanje omogućava pojedincu sigurnije orijentiranje ne samo u različitim organizacijskim problemima, već i najrazličitijim životnim situacijama. Lični razvoj predstavlja rast i razvoj individualnih sposobnosti i mogućnosti, koje nastaju dijelom iz učenja i usavršavanja. Razvoj ljudskih resursa određene organizacije se odvija kroz raznovrsne oblike učenja, po principu zajedničkog ulaganja same organizacije i pojedinca u razvoji i usavršavanje ljudskog intelektualnog kapitala.

Suvremene organizacije sve više se bave problemom karijera i njezinih razvoja. Karijera je onaj koncept koji najjače i najeksplicitnije povezuje individualne i organizacijske potrebe i interese.

Ključne riječi

Obrazovanje, razvoj, usavršavanje kadrova, razvoj karijere, menadžer kao trener.

UVOD

Stalno obrazovanje je jedno od najvažnijih oblika upravljanja i razvoja ljudskih resursa. Suvremena preduzeća sve više svojih resursa (novaca, vremena, informacija, energije i sl.) posvećuju obrazovanju i stalnom obučavanju zaposlenih. Jednom naučeno znanje ili stečena vještina nisu dovoljne za cijeli radni vijek pojedinca, već predstavljaju samo temelj za nastavak obrazovanja. Za određena specifična znanja i vještine se posebno traži stalni sustav obuke, a to su ona zanimanja koja prate izuzetno dinamične tehnološke promjene. Stalno obrazovanje i sistem stalnog usavršavanja predstavljaju najjeftiniji način ostvarivanja konkurentske prednosti, jer svako ulaganje u razvoj znanja i vještina, kao temeljnog kapitala i poluge razvoja, postaje najisplativiji način ulaganja u kvalitetu proizvoda i usluga.¹

Najkvalitetniji menadžeri gledaju u budućnost i pripremaju sebe i svoje zaposlenike, za nju tako da razvijaju i uvježbavaju zaposlenike na način da budu sposobni nositi se s novim zahtjevima, problemima i izazovima te da mogu razviti sve svoje snage.

¹ Z. Cerović: "Hotelski menadžment", Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003., str. 553.

Obrazovanje kadrova

Jednom naučeno znanje ili vještina čine samo osnovu za nastavak obrazovanja, a posebno se traži stalni sistem obuke za određena specifična znanja i vještine. Stalno obrazovanje i sistem stalnog usavršavanja predstavlja najisplativiji način postizanja konkurentske prednosti. Potrebno je razlikovati pojmove obrazovanja i obuke, pri čemu obrazovanje predstavlja najširi pojam ukupnih spoznaja, znanja i vještina, te sposobnosti osobe, a može se smatrati procesom najšireg stjecanja znanja i vještina kojima se stvara temelj za daljnji razvoj znanja i vještina.

Obuka se može definirati kao priprema kadrova za kvalitetnije izvršavanje zadataka ili za neke buduće specifične vještine koje će se od tog kadra tražiti, pri čemu je obuka orijentirana na posao, a manje na osobu. To je sistem organiziranog programa uvježbavanja tjelesne ili intelektualne aktivnosti, a može biti i vježbanje psihičkih osobina.

Potreba za obukom je posljedica niza promjena koje se svakodnevno događaju u poduzeću, a koje se mogu sagledati kroz:

- promjene u proizvodnoj orijentaciji preduzeća,
- promjene u tržišnoj orijentaciji preduzeća,
- promjene u tehnološkoj koncepciji obrade materijala,
- promjene u tehnološkoj koncepciji obrade informacija,
- promjene u sirovinama, materijalu i drugim inputima,
- promjene u organizaciji i upravljanju te,
- promjene u ljudskim resursima

Opći ciljevi obrazovanja su radna uspješnost, aktualiziranje znanja iz novih tehnologija, izbjegavanje zastarijevanja znanja i usporavanja praćenja novih tehnologija iz određene struke, te usmjeravanje budućih zaposlenika ili budućih kadrova.

Posebni ciljevi obrazovanja su usmjereni specifičnim zadacima pojedinih stručnjaka koji moraju biti obrazovani za izvršenje takvih zadataka, a predstavljaju točno određeni segment ponašanja ili buduće uspješnosti koja će se ostvariti obukom za neki posebni zadatak.

Opći i posebni ciljevi imaju zajedničke interese, a to su razvijanje radnih navika i metoda rada koje daju optimalne rezultate, motivacija i interes za daljnjim učenjem i usavršavanjem kao i razvijanje pozitivnog stava svih kadrova prema radu. Važno je napomenuti da ciljevi obrazovanja za organizaciju moraju biti u skladu s osobnim ciljevima zaposlenika.

Proces obuke kadrova proizlazi iz planova, misije i ciljeva poduzeća iz kojih se izrađuju planovi obuke kadrova. Postoje tri vrste obuke, a to su:

- **instrukcije za posao** koje predstavljaju detaljne instrukcije što i kako činiti prilikom obavljanja posla, traju nekoliko dana od samog početka obavljanja posla dok se ne nauče svi detalji potrebni za uspješno obavljanje posla;
- **obnavljanje znanja** koje se provodi kada se kadrove treba naučiti novim standardima, novim metodama koje nastaju za vrijeme poslovanja ili kada sami kadrovi traže obnovu svoga znanja;
- **usmjerenje** odnosno početničko upoznavanje s poslom i poduzećem kada se upoznaju

mogućnosti, način ponašanja, poslovna politika poduzeća, a započinje prvim radnim danom zaposlenika.

Osnovne pretpostavke procesa obuke kadrova su definiranje politike obuke i razvoja kadrova te postojanje odgovarajuće organizacije za realizaciju te politike. Proces obuke se sastoji od četiri temeljne faze:

- a) identifikacija potreba za obukom,
- b) planiranje potrebne obuke,
- c) izvođenje obuke i
- d) ocjena izvršene obuke.

Za zaposlenike je bitno da povećanjem znanja i vještina povećavaju svoju produktivnost, što utječe na razvoj njihove karijere. Za poduzeće je bitno da se povećanjem razine obrazovanja svojih zaposlenika povećava njihova konkurentnost kao rezultat povećane učinkovitosti zaposlenika s višim stupnjem znanja i vještina.

Često se u velikim poduzećima javlja potreba za posebnom funkcijskom jedinicom, odnosno odjelom za obrazovanje. Politika obuke i razvoja kadrova je sastavni dio ukupne politike poduzeća, a temelji se na permanentnoj obuci zaposlenika, a posebno menadžmenta. Kako bi se poboljšali individualni i grupni učinci zaposlenici moraju znati odgovore na pitanja:

- ❖ što se od njih traži,
- ❖ kakav im je menadžment,
- ❖ kakav je njihov položaj u poduzeću,
- ❖ što predstavlja dobro obavljen posao,
- ❖ koji posao izuzetno dobro obavljaju,
- ❖ u čemu ne zadovoljavaju,
- ❖ postoje li nagrade za dobro i izuzetno dobro obavljene poslove,
- ❖ da to što rade ima vrijednosti,
- ❖ da se poslodavac iskreno interesira i brine za njih te
- ❖ da poslodavac vodi računa o njihovom uspjehu i napredovanju.

Organizacija za izvođenje obuke obuhvaća sve aktivnosti, sredstva, izvođače, sudionike, metode, mjesto i vrijeme izvođenja obuke u namjeri da se uspostave usklađeni odnosi između njih tijekom izvođenja obuke. Obuka se može izvoditi isključivo u poduzeću ili izvan njega, a može biti povjerena drugima ili ju može izvoditi samo poduzeće, ali najčešće se radi o kombinaciji jednog i drugog.

Identifikacija potreba za obukom se sastoji u utvrđivanju razlike između razine potrebnih i razine stvarnih znanja i vještina. Analiza potreba za obukom se sastoji u utvrđivanju razlika između zahtjeva koje postavlja posao i zahtjeva kojima udovoljava izvršitelj dotičnog posla, a obuhvaća tri različite razine na kojima treba sakupiti podatke:

1. razina poduzeća (struktura poduzeća, tržišta, proizvodi ili usluge, potrebe za radnom snagom,...);
2. razina posla (opis poslova, specifikacije poslova, znanja, vještine, sposobnosti - KSA analiza);
3. individualna razina (bilješke o procjeni učinaka, o osobnoj obuci, rezultati testova, pregledi rezultata stavova i sl.).

Za prezentaciju rezultata na razini poduzeća koristi se organizacijska analiza, na razini posla se koristi analiza zadatka, a za individualnu razinu analiza osobe.

Planiranje potrebne obuke proizlazi iz prethodno izvršenih analiza na temelju kojih menadžment utvrđuje ciljeve koji se žele postići, sadržaji i programi obuke te metode i tehnike kojima će se obuka izvoditi. Plan obuke određuje prioritete, ključna područja obuke, broj i strukturu kandidata, metode obuke, preliminarni raspored sati, te procjenu troškova obuke. Programi obuke imaju karakter izvedbenog projekta.

Izvođenje obuke je proces kojim se ostvaruje program obuke na unaprijed određen način, odnosno direktnom komunikacijom instruktor – polaznici, ili indirektno korištenjem TV-a, kompjutera, udžbenika i drugih pomagala.

Ocjena ili evaluacija obuke se odnosi na postavljanje odgovarajućih standarda obuke koji mogu biti u obliku politika, ciljeva, vanjskih standarda i sl.

Tablica 9. Obuka i ocjena obuke

REZULTATI OBUKE	STRATEGIJE EVALUACIJE
Obuka	Usmjerena na obuku
Reakcije	Usmjerena na reakcije
Učenje	Usmjerena na učenje
Promjene na poslu	Usmjerena na organizacijski ustroj
Utjecaj na organizacijski ustroj	Cost – benefit

Izvor: Z. Cerović: “Hotelski menadžment”, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003., str. 561.

Strategija evaluacije usmjerena na obuku ocjenjuje inpute procesa obuke. Strategija evaluacije usmjerena na reakcije ocjenjuje reakcije polaznika nakon završene obuke. Strategija evaluacije usmjerena na učenje nastoji testiranjem polaznika tijekom obuke izmjeriti stupanj naučenog. Strategija evaluacije usmjerena na organizacijski ustroj utvrđuje efekte obrazovanja povezane s razvojem organizacije. Strategija evaluacije usmjerena na cost - benefit utvrđuje i neekonomske koristi od utjecaja na organizacijske ciljeve.

Metode obuka zaposlenih

Metoda obuke kadrova je ključan element procesa obuke, a koju će se metodu upotrijebiti bitno određuje program obuke odnosno vrsta posla za kojeg se vrši obuka. Obuka i usavršavanje se vrši da bi se razvijala i unapređivala neophodna znanja, vještine i sposobnosti za uspješno obavljanje preuzetih poslova. Ubrzani tehničko – tehnološki razvoj nameće potrebu za permanentnom obukom. Zaposlenima koji su postali tehnički višak obično se nudi program dokvalifikacije ili prekvalifikacije. Da bi obuka bila uspješna potrebno je ohrabriti polaznike i na prikladan način ih nagraditi za trud. Vršiti se obuka i starih (usavršavanje postojećih znanja, nisu uvijek motivirani za učenje) i novih (sticanje novih znanja, motiviranih za učenje) radnika.

U većini kompanija visokorazvijenih zemalja koriste se slijedeće metode:²

- utvrđivanje učinaka (mjerenje rada svakog pojedinca)
- analiza zahtjeva radnog mjesta (provjera da li zaposleni ispunjavaju stručne i druge uslove za radno mjesto na koje su raspoređeni)
- Organizaciona analiza (analiziraju se efikasnost poslovanja i uspješnost ostvarivanja ciljeva organizacije)
- Individualna analiza posla (od zaposlenih, kao i od operativnih menadžera, traži se da iznesu probleme, te prijedloge i način za njihovo rješavanje)

Razlikuju se metode obuke ne menadžera i metode obuke menadžera. Metode obuke ne menadžera se mogu podijeliti u metode obuke ne menadžera na poslu i metode obuke ne menadžera izvan posla.

Metode obuke ne menadžera na poslu se izvode na način da menadžer najniže razine preuzima funkciju instruktora, odnosno osobe koja će uz rad svakodnevno i trajno vršiti obuku kadrova kako bi stekli određena znanja i vještine. To su vještine jednostavnih procesa, a stječu se na temelju iskustva i ponavljanja određenih operacija. Planove i metode izrađuju menadžeri srednjih i viših razina.

Metode obuke ne menadžera izvan posla se primjenjuju za poslove i zadatke djelatnika koji se ne planiraju za menadžerska radna mjesta, a izvode ih menadžeri najnižih razina. Ne menadžer koji se obrazuje mora izdvojiti vrijeme i poseban prostor gdje se vrši obuka, a često se koriste instruktori koji nisu neposredni menadžeri. U metode obuke izvan posla se ubrajaju predavanja, audiovizualne tehnike, programirano učenje, učenje pomoću računala, konferencije, obučavanje u simuliranim radnim uvjetima i sl.

Metode obuke menadžera su metode više razine jer objedinjuju znanja i vještine iz svih pet menadžerskih funkcija, a dijele se na metode obuke menadžera iskustvom na poslu i metode obuke menadžera iskustvom izvan poduzeća.

Metode obuke menadžera iskustvom na poslu se temelje na stjecanju iskustva menadžera u obavljanju menadžerskih poslova te na aktualnoj praksi i iskustvu pri čemu menadžer ima mogućnost djelovanja pod pritiskom stvarnosti učeći se na greškama. U tu svrhu se koriste:

- a) poučavanje
- b) dodjeljivanje zamjenika,
- c) rotacija posla,
- d) lateralni transfer
- e) dodjeljivanje prijekata i odbora
- f) prisustvovanje sjednicama štaba

Metode obuke menadžera iskustvom izvan posla se koriste kao metode stjecanja iskustva igranjem uloga, rješavanjem menadžerskih problema, simulacijom, treningom i sl. Mogu se provoditi individualno ili grupno, specijalnim programima ili seminarima. U takve metode se ubrajaju:

² Ljubijankić Dinko, Magistarski rad str.72, Ekonomski fakultet Bihać,

- metoda studija slučaja,
- metoda „obuke u košari“,
- metoda grupne diskusije bez voditelja,
- metoda menadžerskih igara,
- metoda igranja uloga
- metoda labaratorijske obuke, te
- metoda modeliranja ponašanja

Razvoj karijere

Obuka je orijentirana na posao, dok je karijera orijentirana na pojedinca i njegove potencijale. Karijera je međusobno povezan, sukcesivan slijed poslova, položaja i radnih iskustava osobe tijekom radnog života, koji prati promjene u preferencijama, stavovima, iskustvu i ponašanju pojedinca.³ Interes za razvoj karijere zaposlenika ima i njegovo poduzeće jer tako dobiva kvalitetnije kadrove. Razvoj kadrova je složeni proces stjecanja novih znanja, vještina i sposobnosti koji omogućuju perspektivnom pojedincu da nakon jednostavnijih poslova preuzme složenije poslove. Proces preuzimanja složenijih poslova se definira kao razvoj kadrova.⁴

Proces razvoja kadrova se sastoji od pet etapa:

1. utvrđivanje potreba,
2. stvaranje klime za razvoj kadrova (bonitet opće klime, kadrovska politika, stav menadžmenta),
3. utvrđivanje učinaka posla (putanja karijere),
4. utvrđivanje individualnih učinaka (vježbenice planiranja karijere, seminara planiranja karijere, savjetovanja o karijeri),
5. plan napredovanja (utvrđuju se poslovi za koje se predviđa napredovanje, načini napredovanja i rokovi).

Razvoj karijere je proces niza međusobno povezanih i usklađenih parcijalnih individualnih i organizacijskih aktivnosti u kojem se pojedinac i organizacija javljaju kao partneri u unapređenju i razvoju individualne karijere.⁵ Razvoj karijere pojedinca dijeli se u pet faza:

1. istraživanje,
2. utemeljenje,
3. sredina karijere,
4. kasna karijera,
5. povlačenje.

Istraživanje počinje prije ulaska u svijet rada, tijekom osnovne i srednje škole kada je pojedinac pod utjecajem rodbine, prijatelja, medija i sl. Utemeljenje započinje traženjem posla, odnosno dobivanjem prvog posla, učenjem kako se radi, prvim uspjesima i neuspjesima pa je u ovoj fazi fluktuacija zaposlenika najveća. Sredina karijere je faza u kojoj se većina ljudi preispituje i provodi valorizaciju dosadašnjeg uspjeha (kriza karijere). U kasnoj karijeri kulminiraju znanje, iskustvo i mudrost pojedinca stečeni dugogodišnjim radom (uloge savjetnika). Upravljanje karijerom je proces kojim poduzeće izabire, ocjenjuje, razmješta i razvija zaposlene da bi osigurala izbor kvalificiranih

³ F. Bahtijarević Šiber: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 831.

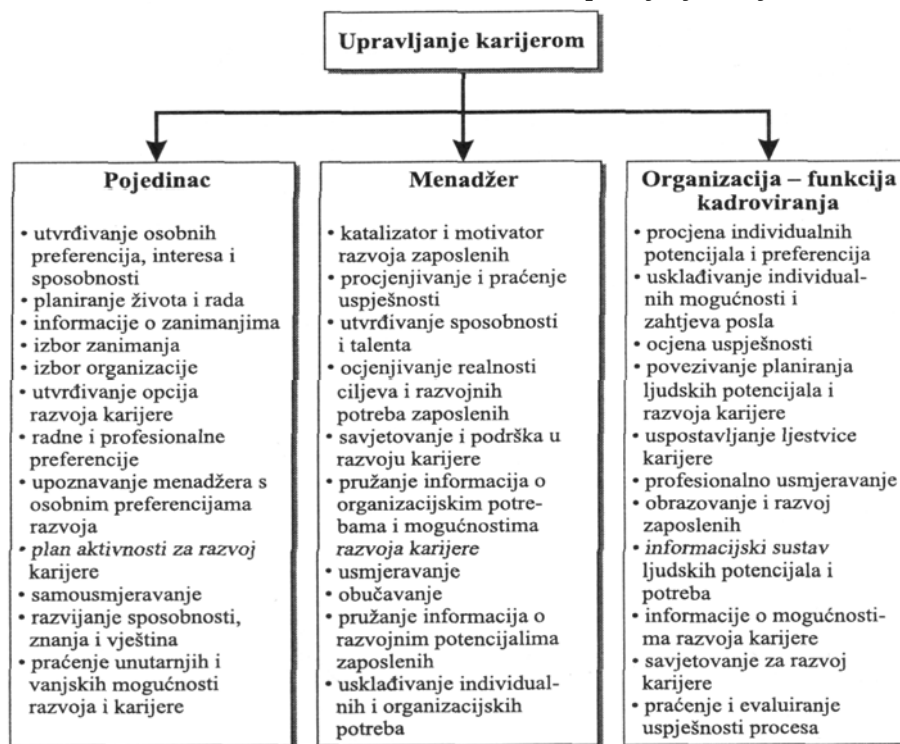
⁴ Z. Cerović: "Hotelski menadžment", Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003., str. 566.

⁵ F. Bahtijarević Šiber: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 832.

ljudi koji će zadovoljiti buduće potrebe.

Uspješno upravljanje karijerom ovisi o visokoj koordinaciji i suradnji menadžera, zaposlenih i kadrovske službe.

Slika 62. Aktivnosti faktora u sistemu upravljanja karijerom

Izvor: F. Bahtijarević Šiber: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999., str.834.

Planiranje osobne karijere je proces kojim pojedinac identificira i primjenjuje korake i aktivnosti za postizanje ciljeva karijere, odnosno to je proces izbora zanimanja, organizacije i smjera koji će slijediti nečija karijera. Organizacijsko planiranje karijere je proces kojim menadžment planira ciljeve karijere za zaposlene. Kod upravljanja karijerom je veći naglasak na organizacijskim aktivnostima, dok je kod planiranja karijere naglasak na pojedincu.

Svaki pojedinac mora aktivno i odgovorno promišljati i planirati vlastitu karijeru. Planiranje razvoja karijere kao proces se može podijeliti u sedam faza:

1. osobna procjena i procjena tržišta rada,
2. postavljanje ciljeva,
3. utvrđivanje potrebnog znanja i iskustva,
4. identificiranje raspoloživih mogućnosti zaposlenja,
5. razvoj rezimea i popratnog pisma,
6. procjena ponude posla,
7. rast/promjena karijere.

Osobna procjena je način dobivanja slike odnosno svijesti o sebi, svojim snagama i slabostima, a provodi se samo ocjenjivanjem. Pritom je potrebno procijeniti potražnju za dotičnom karijerom jer je važno koji se poslovi traže danas, a koji će se tražiti u budućnosti. Zatim se postavljaju dugoročni i kratkoročni ciljevi koji se žele postići u razvoju karijere, ali važno je reći da se s vremenom

mijenjaju ciljevi karijere jer ljudi mijenjaju svoje interese pa tako i težnje. Kod utvrđivanja potrebnog znanja i iskustva potrebno je razmotriti i formalno učenje i praktično iskustvo. Svaki pojedinac bi trebao stjecati iskustva bez obzira na složenost nekog posla, jer svaki posao predstavlja doprinos osobnom rastu i razvoju, a time i povećanju mogućnosti zapošljavanja.

Različiti su izvori dobivanja informacija o mogućim zaposlenjima, a potrebno je uključiti svaki mogući izvor. Efektivan rezime i popratno pismo su temelj svakog dobrog intervjua. Rezime mora bit koncizan, jasan i izravan, te sadržavati osobne podatke, ciljeve karijere, obrazovanje, dosadašnje iskustvo i reference. Razlikuju se tri vrste rezime-a:

- a) kronološki
- b) funkcijski i
- c) kreativni.

Uloga menadžera u razvoju karijere

Menadžeri imaju važnu ulogu i odgovornost u razvoju individualne karijere onih kojima rukovode. Oni su ključni faktor u identificiranju i povezivanju individualnih potreba, preferencija i aspiracija glede razvoja karijere i organizacijskih potreba i mogućnosti koje organizacija pruža zaposlenima.⁶

Menadžeri su ti koji prenose i objašnjavaju organizacijsku misiju, strategiju i ciljeve, te pomažu zaposlenicima da svoju karijeru usklade u skladu sa svojim i organizacijskim mogućnostima.

Njihov temeljni zadatak je praćenje uspješnosti i razvojnih potencijala zaposlenih, poticanje njihovog razvoja, ukazivanje na utjecaj promjena okoline, poslovnih potreba i organizacije na promjene u potrebnim znanjima i vještinama.

Popratno pismo izražava interes pojedinca za specifično radno mjesto u poduzeću te inicira potrebu za intervjuom. Slijedi vrednovanje ponude poduzeća, ukoliko poduzeće ponudi posao, a to se odnosi na visinu plaće i druge kompenzacije, mjesto rada, veličinu poduzeća, tip ljudi s kojima treba raditi i mogućnosti brzog napredovanja. Često se pojedinci odluče na promjenu poslovnog područja bilo zbog nezadovoljstva prethodnim bilo zbog izazova, čime se održava motivacija za ostvarenjem ciljeva.

Na razvoj karijere pojedinca utječe cijeli niz faktora, a najvažniji se koji mogu grupirati u: ⁷

- a) osobne faktore** (pojedinci se žele razlikovati od drugih, njihov interesi i sposobnosti utječu na njihov izbor karijere).
- b) ekonomske, socijalne i političke trendove**, (potrošači sa svojim navikama uvelike utječu na raspoloživost različitih poslova)
- c) tržište radne snage** (starost i interesi ljudi također utječu na karakteristike tržišta rada) i
- d) financijske konsideracije** (Visina plaća koja se isplaćuje za izvršenje nekog posla važan je faktor utjecaja na odluku o karijeri)

Menadžer kao trener u razvoju karijere

Menadžeri u suvremenim organizacijama i njihovim uvjetima postaju sve više treneri, a sve manje

⁶ F. Bahtijarević Šiber: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 839.

⁷ M. Buble: "Management", Ekonomski fakultet, Split, 2000., str. 424.

oni koji zapovijedaju i zahtijevaju. Uloga trenera iziskuje stalno komuniciranje i vještine komuniciranja, posebice pažljivog slušanja. U području planiranja i razvoja karijere zaposlenih ona se ostvaruje kroz rasprave i usmjeravanje menadžera. Uz komunikacijske vještine od menadžera se zahtjeva poznavanje tehnike samo ocjenjivanja i utvrđivanja potencijala. U toj ulozi menadžer pomaže zaposlenima da utvrde vlastite sposobnosti, vještine profesionalne vrijednosti, interese, te područje razvoja.⁸

Učinkoviti su menadžeri vođe koji bodre (cheerleaders, vođe koje olakšavaju rad (facilitators), treneri i odgajatelji (nurturers). Oni grade pomoću ljudi. Efektivna vještina rada s ljudima omogućava menadžerima da pokrenu energiju podređenih i pomognu im u njihovoj promociji.

Nedostatak pravih komunikacija i rasprave o postignutim rezultatima i individualnom razvoju vrlo je čest uzrok nerealnih očekivanja individualnih frustracija i osjećaja blokiranosti razvoja. Ljudi se, nemajući spoznaje o tomista drugi očekuju od njih, ponašaju u skladu osobnim mišljenjem tome, što može biti sasvim pogrešno.

Jednostavan način za sprečavanje mnogih nesporazuma i nezadovoljstava jeste utvrđivanje očekivanja. Preporuka tome je da menadžer i njegovi podređeni napišu ono što očekuju i misle da se očekuje od njih.

ZAKLJUČAK

Učenje nije posebna i izdvojena aktivnost, nego bitan dio organizacijske kulture, način ponašanja i postojanja organizacije. Razlog stalnog učenja jeste način dolaska do novih ideja, inovacija te stvaranjem različitog mišljenja i djelovanja unutar organizacije, sa ciljem unapređenja rada u organizaciji i shodno tome razvoja same organizacije. Zaposleni trebaju konstantno učiti i razvijati svoje sposobnosti kako bi mogli odgovoriti potrebama i zadacima radne jedinice u kojoj rade, a i organizacije te njenom boljem pozicioniranju na tržištu. Na osnovu ovakvog pristupa dobije se radnik koji će moći odgovoriti različitim poslovima unutar svoje organizacije. Zaposleni trebaju svoja znanja prenositi i drugim radnicima na poslu, ali i učiti od drugih. U zadovoljstvu kupaca i korisnika usluga organizacije uči se i znanja se šire tako da glavni menadžer prenosi znanja nižim menadžerima, koji dalje prenose sebi podređenima, te se na taj način znanje širi do dna organizacije.

LITERATURA

- ❖ Z. Cerović: "Hotelski menadžment", Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003., str. 553.
- ❖ Ljubijankić Dinko, Magistarski rad str.72, Ekonomski fakultet Bihać
- ❖ F. Bahtijarević Šiber: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 831.
- ❖ Buble: "Management", Ekonomski fakultet, Split, 2000., str. 424.

⁸ F. Bahtijarević Šiber: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 839.

⁹ M. Buble, Z. Klepić; Menažment malih preduzeća, Mostar 2009, str.10

THE IMPORTANCE OF EDUCATION, DEVELOPMENT, AND ADVANCEMENT OF HUMAN POTENTIAL

Abstract

In the context of changing markets, rapid technological development, and expansion, successful companies are those that constantly create new knowledge. These are organizations that have recognized that new knowledge is becoming the key to success. Education enables individuals to navigate more confidently not only through various organizational challenges but also through diverse life situations. Personal development represents the growth and enhancement of individual abilities and potentials, which arise partly from learning and improvement. The development of human resources within an organization occurs through diverse forms of learning, based on the principle of joint investment by both the organization and the individual in the development and refinement of human intellectual capital.

Modern organizations are increasingly focusing on the issue of careers and their development. Career is the concept that most strongly and explicitly connects individual and organizational needs and interests.

Keywords

Education, development, staff training, career development, manager as coach.

ELEKTRONSKO POSLOVANJE I SAVREMENA EKONOMIJA

Emina Šehić

Dip.oec MUP USK-a, pomoćnik ministra

Magistrant, Internacionalni univerzitet Brčko

e-mail: sehicemina@yahoo.com

Prof.dr Esad Čović

Internacionalni univerzitet Brčko, BiH

e-mail: covicesad@gmail.com

Stručan rad

UDK: 0(045): 6/65:654(654.9)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.44>

Sažetak

U ovoj istraživačkoj temi predstavljena je verzija modernog načina trgovine u kontekstu elektronskog poslovanja i digitalno savremene ekonomije. Ovdje je prikazano elektronsko poslovanje u širem obliku sa posebnim osvrtom na elektronsku trgovinu. Centralni dio rada obuhvata elektronsku trgovinu kao izrazitog predstavnika elektronskog poslovanja. Ovde su takođe objašnjeni pojavni oblici (modeli) elektronske trgovine, performanse elektronske trgovine i konkretan primer elektronske trgovine. Poslednji dio je zaključak u kojem se rezimiraju utisci i efekti cjelokupnog rada sa komentarima prednosti koje nosi sa sobom elektronsko poslovanje, odnosno elektronska trgovina, uz naglasak na poteškoće i probleme u ovakvom poslovanju, te analizu stepena razvoja elektronskog poslovanja–elektronske trgovine kod nas i u našem okruženju.

Ključne riječi

Elektronsko poslovanje, elektronska trgovina, internet, E-mail, mobitel.

UVOD

Svako čovjek, ne rjetko, nastoji savladati i nadmašiti svoje fizičke sposobnosti, savladati naizgled nepremostive prepreke sa ciljem da dosegne intelektualne ideale koje sam sebi postavlja. Ta težnja predstavlja osnovu za napredak pojedinca, kao i društva u celini. Često kažemo da svaki čovek teži lakšem životu, blagostanju i bogatstvu i da je to osnovni pokretač ljudskog života. Da bi ostvario određene rezultate, potrebno je da uloži mnogo truda i napora i da podnese velike žrtve, zato se i ne kaže bez razloga, da je put do uspeha posut trnjem. Razvoj nauke i tehnologije vremenom je doveo i do pojave digitalnog doba, a time i do promena u načinu života ljudi, u načinu poslovanja, jer brzina dolaska do informacija neminovno vodi do velikih promena.

U poslovanju je poboljšan kvalitet poslovnih procesa, oni se obavljaju mnogo brže i tako omogućavaju povećanje obima poslovanja, a često menjaju i samu prirodu poslovanja. Pojavom

digitalne ekonomije, posebno na značaju dobijaju informacione i komunikacione tehnologije koje menjaju način rada i poslovanja na svim nivoima, kako države, preduzeća, tako i svakog pojedinca.

Elektronske veze i komunikacije omogućavaju kontinuirano poslovanje sa velikom efikasnošću, nižim troškovima i manjim greškama i propustima; omogućavaju veliku transparentnost podataka, informacija, znanja i dostupnost svih delova tržišta kako velikim tako i malim korisnicima. Digitalna ekonomija direktno menja načine poslovanja, trgovanja pa i samu organizaciju tržišta i utiče na načine učenja i podele znanja, kao što omogućava i mnogo šire učešće svih država, regiona, preduzeća, kompanija i pojedinaca u razmeni informacija. Ovim se ubrzava ukupan ekonomski i društveni razvoj u svetu.

U ubrzanom razvoju informaciono-komunikacionih tehnologija dolazi do pojave Interneta kao osnovnog fenomena virtuelne stvarnosti koji se javlja onda kada čovek evolucijski dostiže sposobnost apstraktnog mišljenja. Korišćenjem Interneta sve pojave, bilo gde da su na planeti, približavaju se na gotovo nultu tačku udaljenosti. Vreme potrebno za razne odgovore na pitanja i interesovanja korisnika takođe teže minimumu. Iako se ovo vreme sve više skraćuje, ipak se nije došlo do savršenstva, jer sama Internet mreža je naslonjena na postojeću prenosnu infrastrukturu koja još uvek nije savršena i u stalnom je razvoju.

Informaciono društvo i digitalna ekonomija

Koncept informacionog društva, često dovođen u vezu sa razvojem "treće tehnološke revolucije", okupirao je razne političke, naučne i popularne diskurse u poslednjoj deceniji XX veka. Na način na koji danas govorimo o savremenom društvu kao informacionom, u prethodnim vremenima smo govorili o kapitalističkom, socijalističkom, liberalnom, potrošačkom, postmodernom društvu. Prema Kumaru, "aktuelne promene se sagledavaju u svetlu modela izvedenog iz (pretpostavljenih) prethodnih promena, dok se budući razvoj projektuje sledeći logiku modela.

Tako, baš kao što je industrijsko društvo zamenilo agrarno, informaciono društvo zamenjuje industrijsko, na više ili manje isti, revolucionaran način." Sa druge strane, sam termin "informaciono društvo" nalazi svoju primenu najranije u sedamdesetim godinama XX veka, a karakterističan je za društvene opise tek u poslednjim decenijama, iako razvoj društvenih i tehnoloških formacija - mreža - karakterističnih za informaciono društvo, počiva na tekovinama zapadne misli koju sasvim jasno možemo da raspoznamo još u revoluciji matematičke logike, dvadesetih i tridesetih godina XX veka, ili tek nešto kasnijem razvoju kibernetike kao opšte teorije sistema.

Jedno sasvim praktično određenje informacionog društva nalazimo u formulaciji koja je upotrebljena u završnom dokumentu WSIS, a ona je sasvim očekivano usidrena u diskurs razvojnih planova Ujedinjenih nacija. Dobra strana ovog određenja je svakako u tome što postavlja koncept informacionog društva u pozitivan okvir koji naglašava iskorištavanje ljudskih potencijala i ostvarivanje dobrobiti.

Međutim, ova radna definicija može biti korisna za formulisanje političkih platformi razvoja, ali teško da će u bilo kojoj naučnoj raspravi biti od koristi puka činjenica da u informacionom društvu svi imaju pristup informacijama i znanju. Pitanje, koje se zaista postavlja, jeste: kakva su struktura i dinamika takvog društva i koju sliku sveta poštuje čovek koji je pripadnik takvog društva ukoliko vizija informacionog društva, sadržana u gornjim redovima, ikada postane realnost.

Digitalna revolucija promenila je uloge brojnih subekata, naročito vlada i privatnog sektora. Krajem XIX i do sredine XX veka nacionalne vlade su imale ključnu ulogu u regulaciji nacionalne

infrastrukture. One su stvarale uslove za razvoj privatnog i državnog sektora i njihovih aktivnosti. Preduzimale su akcije protiv monopola, nelojalne konkurencije i/ili špekulacija. U komunikacijama i telekomunikacijama vlade su garantovale određene uslove. Međutim, ekspanzijom Interneta i elektronskog poslovanja sve se ovo umnogome promjenilo.

Zbog toga se u mnogim zemljama, naročito razvijenim, početkom 90-ih ubrzano pripremaju studije za realizaciju vizije puta u 21. vijek. U SAD su doneti dokumenti o "Globalnoj informacionoj infrastrukturi" i "Okviri za elektronsko poslovanje", njihov pandan su Bjela knjiga o "Rastu, konkurentnosti i zaposlenosti - izazovi i putevi u 21. vek", Izveštaj "Evropa i globalno informaciono društvo", kao i Plan "Evropski put u informaciono društvo: akcioni plan" Evropske Unije. Potom, 2000. godine, Ministarstvo trgovine SAD, donosi "Vodič za novi milenijum". OECD je na ministarskoj konferenciji "Svjeta bez granica – ostvarivanje mogućnosti globalnog e-poslovanja", održanoj još u oktobru 1998. godine doneo "Globalni akcioni plan elektronskog poslovanja", a u 2000. "Povelju o globalnom informacionom društvu".

Slično se dešava i sa Japanom. Ni Srbija nije ostala po strani, pa je 2006. godine usvojena "Strategija razvoja informacionog društva". Ali, ako društvo ne određuje tehnologiju, ono može, prvenstveno posredovanjem države, ugušiti njen razvoj ili, opet intervencijom države, može započeti s ubrzanim procesom tehnološke modernizacije koja za samo nekoliko godina može promeniti sudbinu ekonomije, vojne moći i društvene dobrobiti. Naprotiv, sposobnost ili nesposobnost društva da ovlada tehnologijom, a pogotovo tehnologijom koja je od strateške važnosti za svako istorijsko razdoblje, uveliko oblikuje sudbinu društva, pa bismo čak mogli reći da, iako tehnologija sama po sebi ne određuje istorijsku evoluciju i društvenu promenu, tehnologija (ili njen nedostatak) utelovljuje kapacitete društva pomoću kojih se ova menjaju, kao i koristi u koje društva, uvek u konfliktnom procesu, odluče uložiti svoj tehnološki potencijal.

Mi danas živimo u eri tehnoloških dostignuća koje je postao digitalan i prvi put u istoriji ljudski um je direktna proizvodna snaga, a ne samo odlučujući elemenat u proizvodnom sistemu. Savremenu ekonomiju karakteriše razvoj digitalne i telekomunikacione tehnologije. Promijene su toliko značajne da savremena ekonomija, nakon izraza *information age* (informacijska era), stiče novi naziv: **networking economy** (mrežna ekonomija), **cyber economy**, digitalna ekonomija, **web economy**, e-ekonomija, odnosno: **e-business**.

Slika 1: E-business mogućnosti i prednosti

Izvor: www.internet-banking-free.com/banks

Nova ekonomija, e-ekonomija ili informaciona ekonomija, pojmovi su koji opisuju nove proizvode, usluge i tržišta, povezane s raširenom upotrebom računara, mobilne komunikacije, i posebno, Interneta. Iako ne postoji jedna opšteprihvaćena definicija e- ekonomije, različiti izvori informacija obiluju vrlo sličnim pokušajima definisanja. Evropska komisija je, sa održanog samita u Briselu marta 2001. na temu "E-ekonomija u Evropi", uputila izveštaj Evropskom parlamentu, gde se navodi da je e-ekonomija kraći naziv za "modifikacije u ponašanju ekonomskih subekata", koje su posledica velikog spektra mogućnosti i koje donose intenzivan razvitak (i sniženje cena) informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT), a posebno razvitak Interneta.

Takođe, još jedna osobina ICT-a jeste fleksibilnost u načinu rada (obavljanju poslova) zaposlenih. Kao primer značajnog uticaja informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT) na segmente ekonomije, odlično može poslužiti ekonomija SAD-a od sredine '90-tih do danas. Neprekidan privredni rast u kombinaciji sa niskom stopom inflacije, kao i sve brža produktivnost i stvaranje novih radnih mesta, posledica su, smatra se, masovnog ulaganja u ICT. Proteklih godina u Evropi, jedino su Holandija i Irska ostvarile značajnija ulaganja u ICT, i kao posledicu zabeležile brži privredni rast i veću produktivnost. Sada većina evropskih zemalja napreduje po njihovom modelu.

Ipak, e-ekonomija zahteva neprekidno obučavanje radne snage, ne samo po pitanju ICT veština, već u smislu opšteg znanja i veština, neophodnih da bi se uopšte i iskoristile prednosti informacionih i telekomunikacionih tehnologija. Upravo je na to skrenuta pažnja na pomenutom samitu u Briselu: "E-ekonomija je deo jednačine: e-ekonomija = globalizovana ekonomija + ekonomija zasnovanja na znanju (pri čemu je varijabla u ovoj jednačini – kvalitet). Stoga, što više insistiramo na kvalitetu, veća će biti integracija e- ekonomije i društva. Pre svega moramo da ulažemo u ljude koji iznad svega poseduju znanje. Za sve ovo potrebna je strukturalna reforma naših tržišnih sistema."¹

Nova ekonomija stvara visoko konkurentno okruženje u kome su potrošači fokusna tačka. Okruženje je podložno veoma brzim promenama, tako da u uslovima dostignuća sadašnjih metoda predviđanja, nije moguće u potpunosti sagledati šta će se u budućnosti na polju informacionih tehnologija desiti, niti se mogu pretpostaviti okolnosti pod kojim će se one razvijati i komercijalizovati. Za očekivanje je da će se ritam promena i stepen nesigurnosti u sutrašnjem takmičarskom okruženju ubrzati, a organizacije će delovati pod povećanim pritiscima, da bi proizveli više, koristeći manje sirovina, energije i rada.

Internet

Internet je kulturno-civilizacijska paradigma savremenog sveta. Jednostavnije rečeno, Internet je najveća svetska računarska mreža u koju su uključeni milioni ljudi sa mogućnošću svakodnevne međusobne komunikacije i pristupanja raznim informacionim servisima. Digitalna ekonomija, kao naslednik tradicionalne ekonomije, naslonjena je na rezultate i infrastrukturu najveće računarske mreže – Interneta koji je otvoren za javnu upotrebu. Prvput se sve vrste informacija (tekst, broj, slika i zvuk) pretvaraju u digitalni oblik, te su kao takve pogodne za obradu, prenošenje i čuvanje u svaki računar. Dobijene računarske aplikacije pogodne su za sve vrste firmi, tako da svaki radnik posebno ima na raspolaganju moćno oruđe za analizu i upotrebu dobijenih informacija.

Upotreba digitalnih informacija postaće uobičajena pa će se širiti putem Interneta i dovesti do svetske povezanosti. Internet stvara sasvim novi i sveobuhvatniji prostor za razmenu informacija, saradnju na mnogim poljima življenja, kako pojedinca tako i kolektiva u celini, uz korišćenje dostupnih

¹ <http://europe.eu.int/comm/enterprise/events/e-economy/index.htm>

poznatih tehnologija (televizija, telefon). Primenačinterneta u poslovanju znači dobro poznavanje digitalne tehnologije kao i shvatanje koliko će se temeljno izmeniti poslovni procesi.

Istorija interneta

Internet je nastao povezivanjem stotina miliona računara u jedinstvenu mrežu. Početak Interneta veže se sa većim razvojem masovnih komunikacija. Sama računarska mreža u funkciji globalane povezanosti prvi put se spominje krajem šezdesetih godina. Za razvoj Interneta ključan je bio projekat ARPANET gde je napravljena mreža između svih važnijih naučnih i vojnih institucija od strane američkog Ministarstva odbrane. Namera je bila da ispita da li računari na raznim lokacijama mogu biti međusobnopovezani tehnologijom tipa pakalnog prenosa. Osim toga, ideja je bila napraviti računarsku mrežu koja ne bi prestala raditi i ako bi došlo do prestanka rada neke od komponenti, tj. delova mreže.

Tokom ranih sedamdesetih ARPANET je intezivno razvijen, te ga je 1975. godine u potpunosti preuzelo Ministarstvo odbrane i pretvorilo u sadašnji DDN-Defense Data Network. Najbitnija karkteristika mreža APARNET DDN ja način razmene informacija između raznih računara i mreža, i mogućnost da se razmena podataka ne odvija uvek istim putem, već putem koji je trenutno dostupan ili najmanje opterećen.

Godine 1980. osnovana je mreža The Internet od strane Nacionalne naučne fondacije, a koja je kasnija povezana sa ARPANET/DDN mrežama i tako je nastao NSF-net. Ova mreža je uglavnom okupljala akademske institucije širom SAD, uključujući i državnu agenciju NASA. NSF-net je 1986. godine uspostavila 5 centara za super-računare i tako je došlo do eksplozije povezivanja.ž

Razvojem mreže konferencijskih sistema, USENET, studenti i profesori američkih univerziteta su razmenjivali svoja mišljenja o raznim temama. Godine 1977. formiran je BINET od strane IBM-a, u koju su uključeni prvo univerzitetski računari u SAD, a kasnije u Evropi i ostalim delovima sveta. Svaki ovaj razvoj mreža u svetu i njihovo povezivanje dovelo je do stvaranja „Mreža svih mreža“, Interneta, pristupačnog za svakoga u svakom delu sveta. Internet nema vlasnika, a u mreži Interneta računari su samo jedna od komponenti mreže.

Pojedine države i firme su vlasnici delova komunikacionih kanala ili opreme koja se koristi, ali to je samo delimično vlasništvo, kao što su delimični i vlasnici pojedinačnih računara. Komercijalni počeci korištenja Internet mreže krenuli su već 1986.godine mada se prvi komercijalni efekti vežu za početak devedesetih godina. Prvi korak je bio da se prvo isključe svi vojni računari u posebnu mrežu, i da se zastareli i spori ARPA-netov sistem zameni sa boljim, novijim sistemom.

Kako je 1991. godine NSF ublažila zabranu pristupa mreži, počelo je njeno korišćenje u komercijalne svrhe. NSF-net sistem je postao kičma Interneta pa, iako je u aprilu 1995. nestao, u Internetu su ostale sve tada povezane mreže.

Zato Internet danas nesmetano radi iako je ostao bez dva osnovna početna dela: ARPA-neta i NSF-neta. U međuvremenu, razvojem mreže razvila se organizacija CIX putem koje su povezane sve kompanije koje omogućavaju pristup Internetu na komercijalnoj osnovi. U razvoju Interneta učestvuju mnoge organizacije. Među njima je i InterNIC (Internet Network Information Centar) sa zadatkom dodele korisničkih mrežnih adresa koje će oni koristiti načinternetu za svoje računare.

Krajem 1991.godine postoji 617 000 hostova, a u 1992. godini CERN predstavlja World Wide Web servis koji mnogi izjednačavaju sa Internetom. Godine 1993. stvara se InterNIC pa se te godine i Bela kuća priključuje onlajn i američki predsednik dobija imejl adresu. U to vreme mediji i firme

otkrivaju Internet. Godine 1994. Mosaic, jedan od prvih Web pregleda, osvaja svet, a Internet tada slavi već 30 godina postojanja.

Danas je jedna od glavnih ideja Internet mreže ostvarivanje trenutnog i uvek ostvarivog pristupa informacijama u celom svetu. Zbog tehnološkog razvoja i povećanih performansi, sniženja cena hardvera i softvera, i međunarodnim dogovorima o naplati telefonskih impulsa za lokalni ili poziv do najbližeg davaoca usluga, rast pristupa Internetu se naglo povećava. Sa svojim stalno rastućim brojem korisnika, Internet je idealan način za pružanje, pribavljanje i prenos informacija. Njegove dimenzije su nesagledive pa je interesantno da se početni tempo rasta Interneta ne smanjuje. Govoriti o veličini Interneta je veoma je teško i nezahvalno, jer tačan broj korisnika ne može se sa sigurnošću proceniti.

Organizacija interneta

Da bi se neko priključio na internet mora da ispuni odgovarajuće uslove. Pre svega mora imati odgovarajući hardver i softver. Davalac usluga na internetu spojen je stalnim vezama i velikim brzinama na druge davaoce, pa na treće i tako dalje, stvarajući mrežu takozvanih čvorova. Svi čvorovi su na internetu, bilo da su u pitanju velike firme ili naučne ustanove koje sa svojim računarom pristupaju nekom poslužitelju spojenom na internet. Okosnice su veze između velikih čvorova, a njima se odvija glavina mrežnog prometa. Te veze su veze velikih brzina, a za prenos signala koriste najčešće svetlovođe. Same poruke preko Interneta od jednog do drugog korisnika mogu putovati različitim vezama -putevima, a uređaji koji određuju kojim putem će poruka najbrže proći zovu se usmerivači.

Svaka poruka šalje se sa adrese jednog računara na adresu drugog, a identifikaciju tačne adrese određuje jedinstvena adresa svakog računara, isto kao što svaka kuća ima svoju adresu za klasičnu poštu. Adresa računara je sastavljena od četiri broja koji se zovu okteti i oni su razdvojeni tačkama. Ove adrese se još nazivaju IP adrese jer ih koristi IP protokol iz porodice TCP/IP protokola za pronalaženje odredišta poslane poruke. Za komunikaciju sa drugim računarima odnosno drugim korisnikom potrebno je pored numeričke adrese uneti i korisničko ime. Svakoj IP adresi data je jedna ili više simboličkih adresa. Tako se, umesto pisanja više adresa računara, piše adresa računara u tekstualnom obliku.

Kada govorimo o funkcionisanju Interneta, treba imati u vidu tri aspekta:

- Korisnički aspekt koji podrazumeva korišćenje Interneta kao komunikacionog servisa kojim korisnik pristupa posredstvom Internet Service Provider-a i računara. Drugačije rečeno, korisnik se priključuje na internet preko ISP-a da bi koristio mnoge komunikacione servise.
- Aspekt finansijske koristi ogleda se u tome što korisnik koristi Internet kao komunikacioni medij preko kojega ostvaruje finansijsku dobit bilo prodajom proizvoda i usluga, korišćenjem određenih podataka i organizovanjem kompletnog poslovanja, koriste i komunikacione resurse Interneta.
- Konceptualni aspekt. Internet predstavlja sredstvo komunikacije i kada se shvate mogućnosti funkcionisanja ovog medija, mogu se birati modaliteti kvalitetnog i odgovarajućeg prisustva firme u onlajn okruženju.

Najznačajniji servisi interneta

Servisi Interneta funkcionišu na principu klijent/server arhitekture. Negde na mreži postoje

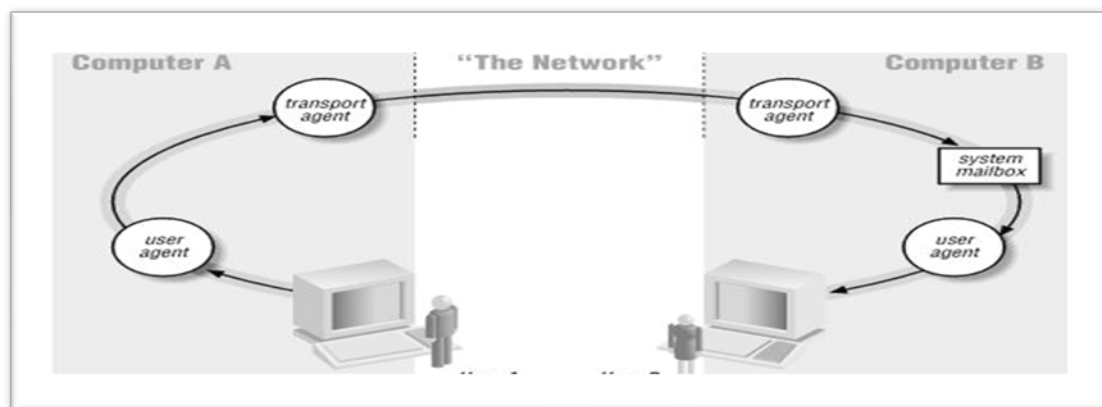
serveri gde su smešteni podaci, a pojedinačni klijent putem svog računara dolazi do podataka preko mreže. Pravila koja računari koriste i poštuju u toku kontakta su protokol, a osnovni protokol je TCP/IP. Širenjem mreže i njenom raznovrsnom primenom došlo je do pravljenja odgovarajućeg protokola – servisa za svaku od njih.

E-mail - elektronska pošta

Elektronska pošta je servis koji omogućava razmenu pisanih poruka i sl. To je najstariji od Internet servisa za slanje i primanje pisanih poruka kao i određenih datoteka, a može se koristiti čak i ako ne postoji kontinuirana veza sa Internetom. Ukoliko je pošiljalac direktno vezan za Internet, poslana poruka veoma brzo će otići na odgovarajuću adresu, za svega nekoliko sekundi.

Prednost slanja pošte e-mail mrežom u odnosu na klasičnu poštu ili faksom nije samo u brzini slanja, već i u tome što se dati tekst može dorađivati ili menjati, komentarisati, a sve sa dogovorom. Osim teksta, mogu se slati slike ili bilo kakav drugi dokument, pa i muzika.

Slika 2: Kako funkcioniše imejl

Izvor: <http://rand-mh.sourceforge.net/book/overall/figs/hammgfat.jpg>

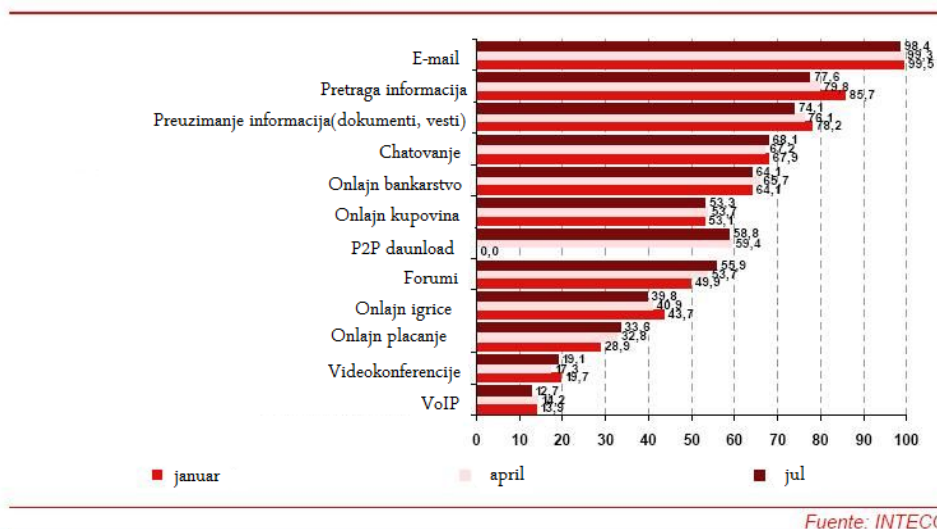
WWW - world wide web

Kako WEB znači mreža, a WWW čini mreža dokumenata koji međusobno ukazuju jedni na druge i omogućavaju lako kretanje po Internetu, pa WEB mnogima danas predstavlja sinonim za Internet. Veoma je pogodan servis za korišćenje jer korisnik kada klikne sa mišem na podvučenom delu teksta ili slike koja ga interesuje, automatski prelazi na drugi sadržaj. Moć WWW servisa je u njegovoj univerzalnosti i nezavisnosti od platforme, a njegova hipermedijalnost dovodi do lakog korišćenja.

Dokumenti mogu biti na više različitih računara u mreži, pa se korisnik, prateći linkove, kreće po mreži od servera do servera tražeći potrebne informacije. Osim toga, iz dokumenata se mogu referencirati i drugi dokumenti. Osim tekstualnih dokumenata javljaju se i slike, zvuci i animacije, pa se može prikazati bilo koji tip dokumenta za koji se ima odgovarajući program na računaru. WWW protokol samo prenese datoteku i stavi je na raspolaganje klijentu.

Slika 3: Najčešće korišćeni servisi interneta

INTERNET USAGE IN CONNECTED HOMES (%)

Izvor: http://www.themailingexperience.com/EN/content/binary/Inteco3o07_EN.jpg

Protokol kojim WWW klijent i server komuniciraju zove se HTTP, a serverski program obično se zove HTTP daemon-program koji se stalno izvršava. Hypertext je način formatiranja stranica na linkovima koji povezuju različita dokumenta između sebe kao i sa ostalim objektima.

Internet pre svega treba posmatrati kao komunikacioni medij sa mogućnošću slanja određenih ciljnih poruka pojedincima. Njegov najmlađi i najpopularniji servis Web predstavlja alat za multimedijalne prezentacije koje su u stanju privlačenja pažnje posetilaca kroz interaktivne aktivnosti. Web omogućava dvostrane komunikacije mnogi- prema-mnogima.

Sigurnost na internetu

Internet je otvorena javna mreža dostupna svima. Na taj način uvek postoji mogućnost da neko neovlašteno prati i koristi prezentovane informacije pa ih kasnije zloupotrebi. Zbog sve većeg korišćenja Interneta i njegove ozbiljne i sigurne primene u savremenom poslovanju i komunikaciji, potrebno je pronaći mehanizme sigurne zaštite, a pre svega zaštitu:

- tajnosti informacija (sprečavanje otkrivanja sadržaja informacija),
- integriteta informacija (sprečavanje neovlašćene izmene informacija) i
- autentičnosti informacija (provera i identifikacija identiteta pošiljaoca).

Problem tajnosti u računarskim komunikacijama danas se rešava kriptovanjem podataka na izvoru i dekriptovanjem na odredištu. Kriptografija je nauka koja se bavi metodama o čuvanja tajnosti informacija. Savremene metode kriptovanja zasnovane su na javno dostupnim algoritmima, a sama tajnost podataka obezbeđena je i garantovana tajnošću ključa. Šifrovanje tajnim ključem je šifarski sistem kod koga je ključ za šifrovanje identičan ključu za dešifrovanje. To znači da i pošiljalac i primalac poruke koriste identičan tajni ključ. Na taj način tajnost i autentičnost poruke kod ovog sistema zaštite zasniva se na tajnosti.

ZAKLJUČAK

Kada pričamo o budućnosti elektronskog poslovanja uopšte, moramo prvo analizirati stanje u kome se ono nalazi trenutno. Elektronsko poslovanje u zemljama okruženja, posebno u zemljama koje su nastale raspadom Jugoslavije, a koje nije razvijeno onoliko koliko bi moglo da bude. U korišćenju benefita elektronskog poslovanja najdalje su otišle finansijske institucije, odnosno banke. Taj trend se može pripisati velikom broju stranih banaka koje su ušle na naše tržište i sa svojih matičnih tržišta preneli praksu koja se pokazala kao dobra.

Jedan od faktora je nedovoljan broj računara. Država je su preuzele neke mjere da bi računare učinila povoljnijim, a samim tim i dostupnijim stanovništvu, tako što je smanjila PDV na računare sa 18% na 8%. Drugi faktor koji utiče na otežan razvoj elektronskog poslovanja je mali broj korisnika sa brzim internet konekcijama. Razlozi za ovo su mnogobrojni, ali onaj koji se ističe je postojanje monopoliste koji diktira cene i kvalitet. Treći bitan faktor za elektronsko poslovanje, odnosno za odsustvo je nepostojanje zakona i propisa koji regulišu ovu oblast.

Elektronska trgovina u svetu predstavlja jedan od najpopularnijih i najzastupljenijih vidova elektronskog poslovanja. Ovaj vid elektronskog poslovanja u Srbiji još nije zaživio u pravoj meri, niti ga koristi širi krug ljudi. U zemljama Evropske Unije preko 60% trgovine se obavlja elektronskim putem.

Primena elektronskog potpisa i elektronskog poslovanja menja poslovni ambijent i stvara uslove da se svi poslovi rade drugačije i to, pre svega, brže, efikasnije i ekonomičnije.

LITERATURA

- ❖ Adižes I., *Upravljanje promenama*, Skripta, 1996
 - ❖ Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M. *Poslovno bankarstvo* Univerzitet Singidunum, Beograd, 2005.
 - ❖ Bjelić P., „*Elektronsko trgovanje - elektronsko poslovanje u međunarodnoj trgovini*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.
 - ❖ Ekspertska grupa, »*Nacrt zakona o elektronskom poslovanju i elektronskom potpisu*«, april 2001. www.gov.rs
 - ❖ Gejts B., *Poslovanje brzinom misli*, Prometej, Novi Sad, 2000
 - ❖ Ivković M., Radenković B., *Internet i savremeno poslovanje*, Tehnički fakultet "Mihailo Pupin", Zrenjanin, 1998.
 - ❖ Jošanov B. *Uvod u elektronsko poslovanje*, Viša poslovna škola, Novi Sad, 2006
 - ❖ Kancir R., *Marketing usluga* Beogradska poslovna škola, Beograd, 2007.
 - ❖ Končar J: „*Elektronska trgovina*“, Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet Subotica, Subotica, 2003.
-

ELECTRONIC BUSINESS AND MODERN ECONOMY

Abstract

This research topic presents a version of the modern way of trading in the context of electronic business and the digitally modern economy. Here, electronic business is presented in a broader form with a special focus on electronic commerce. The central part of the paper covers electronic commerce as a distinct representative of electronic business. Here, the manifestations (models) of electronic commerce, the performance of electronic commerce and a specific example of electronic commerce are also explained. The last part is a conclusion summarizing the impressions and effects of the entire work with comments on the advantages that electronic business, or electronic commerce, brings with it, with an emphasis on the difficulties and problems in this type of business, and an analysis of the level of development of electronic business - electronic commerce in our country and in our environment.

Keywords

Electronic business, electronic commerce, internet, E-mail, mobile phone.

EUTANAZIJA U BOSNI I HERCEGOVINI SA OSVRTOM NA UPOREDNO PRAVO

Alen Lipjankić, MA,

Doktorant Fakulteta za informatiku

Internacionalnog univerziteta Brčko distrikt, BiH

alenlipjankic@hotmail.com

Stručan rad

UDK: 0(045): 6/616-06/ 497.06

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.54>

Sažetak

Najviše kontraverzi i rasprava u krivičnom pravu i etičkih problema savremene civilizacije posljednjih nekoliko decenija izaziva eutanazija. Danas je jedan od najkompleksnijih pravnih izazova europskih zemalja pokušaj što pravednijeg i opravdanijeg pristupa rješavanju slučajeva koji se dotiču pitanja eutanazije. Zagovornici eutanazije smatraju da čovjek općenito, a naročito u slučajevima lošeg kvaliteta života, teške bolesti i patnje, ima pravo okončati vlastiti život. S druge strane, protivnici eutanazije drže da niko nema pravo oduzeti život bez obzira na okolnosti, jer život po sebi ima neprocjenjivu vrijednost koju ne može narušiti loša kvaliteta života, bolest ili patnja. Najglasniji protivnici eutanazije su religije. U središtu učenja velikih svjetskih religija, budizma, islama, kršćanstva i judaizma jest nepovredivost i svetost ljudskog života, pri čemu se eutanazija tumači kao jedna vrsta zla koja je protivna prirodnim i božanskim zakonima. Riječ je, dakle, o vrlo složenom, svojevrsnom problemu o kojem su oblikovana različita stajališta i kojeg nije lako pravno regulisati. S obzirom da je u samoj suštini eutanazije ljudski život, te da se ona dotiče pojedinih temeljnih ljudskih prava i sloboda čovjeka neizbježna je njena uključenost u praksu Europskog suda za ljudska prava.

Ključne riječi

Eutanazija, za i protiv eutanazije, aktivna eutanazija, pasivna eutanazija, pravo na život i na smrt.

UVODNA RAZMATRANJA

Za čovjeka život predstavlja najvažniju vrijednost.¹ Temelj je nastanka, postojanja i razvoja čovječanstva zbog čega je bezuslovno potrebna njegova zaštita.² Upravo ga ta zaštita čini

¹Borovečki, A., Orešković, S., Babić- Bosanac, S., *Pravo na život- Priručnik iz izbornog predmeta iz područja medicinske etike koja se bavi pitanjima vezanim uz početak ljudskog života*, Zagreb 2015, 7.

²Vukasović, A., *Nerodena djeca-žrtve, a imaju pravo na život*, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Zagreb, vol. 54. br. 3., 1999, 367.

pravnim dobrom i najvećom vrijednosti pravnog poretka, a koja se u svakoj državi ostvaruje odredbama krivičnog zakonodavstva od njegovog početka (rođenja) pa do kraja (smrti), bezobzira na starosnu dob čovjeka i kvalitet njegovog života.³ „Pravo na život je neotuđiv atribut ljudskog bića i predstavlja vrhovnu vrijednost na ljestvici ljudskih prava.“⁴ Kao osnovno ljudsko pravo, pravo na život⁵ utemeljeno je još u vrijeme Hipokrata i Cicerona.⁶ Konstitucionalizacija, proklamacija i zaštita ljudskih prava te njihovo unošenje u ustave počinje krajem XVIII stoljeća i to 1791. godine u Sjedinjenim Američkim Državama (u daljem tekstu: SAD) unosi se 10 amandmana na Ustav iz 1787. godine. Prvi odjeljak Francuskog ustava iz 1791. godine odnosi se na osnovna ljudska prava. Među tim pravima je i jedno od osnovnih prava, pravo na život.

Pravo na život je zagarantovano kako Ustavom Bosne i Hercegovine⁷ tako i brojnim međunarodnim konvencijama. Član 2., Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje: „Pravo na život svakog lica zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom. Lišenje života se ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna: radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja; da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili spriječio bjekstvo lica zakonito lišenog slobode; prilikom zakonitih mjera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune.“⁸ U članu 3., Opće deklaracije o ljudskim pravima propisano je da svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost⁹, a Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima utvrđeno je pravo na život odredbom člana 6.¹⁰ Nasuprot pravu na život, te borbi za njegovo očuvanje, danas u svijetu postoji vrlo jaki pokret nazvan „Pravo na smrt“.¹¹ Još je 1891. godine Vrhovni sud SAD utvrdio: "Nijedno pravo nije svetije, ili jače zaštićeno, nego pravo svakog pojedinca

³Drakić, D., *Krivičnopravna zaštita prava na život koji „nije vrijedan življenja“*, Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, godina XLVII., br. 1., 2013, 230.

⁴Batistić-Kos, V., *Zaštita prava na život s posebnim naglaskom na preventivnu dimenziju zaštite-Slučaj Branko Tomašić i drugih protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 16. br. 1., 2009, 148.

⁵Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: BiH) uživaju ljudska prava i slobode što uključuje: a) pravo na život, b) pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni, c) pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu, d) pravo na ličnu slobodu i sigurnost, e) pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom, f) pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku, g) slobodu misli, savjesti i vjere, h) slobodu izražavanja, i) slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, j) pravo na brak i zasnivanje porodice, k) pravo na imovinu, l) pravo na obrazovanje, m) pravo na slobodu kretanja i prebivališta, čl. 2. st. 3. Ustava BiH., Ustav BiH dostupan na web adresi: https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf, (14.03.2022.).

⁶Milosavljević, B., Popović, D., *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd 2011, 141.

⁷Čl. II, 3., st. 1., alineja a) Ustava BiH propisuje: Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz st. 2. ovog člana, što uključuje: a) Pravo na život.

⁸Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, tekst dostupan na web stranici: https://www.echr.coe.int/documents/convention_bos.pdf, (15.04.2022.).

⁹Opća deklaracija o ljudskim pravima, tekst dostupan na web adresi: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src1.pdf, (15.04.2022.).

¹⁰Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, tekst dostupan na web adresi: <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/medunarodnipakt%20b.pdf>, (15.04.2022.).

¹¹Svjetska federacija društava za pravo na smrt (eng. World Federation of Right to Die Societies) osnovana je 1980. godine u Oxfordu., vidjeti više u: <https://euthanasia.procon.org/source-biographies/world-federation-of-right-to-die-societies/>, (15.04.2022.).

raspolaganja i kontrole nad vlastitom osobom, slobodnom od svakog ograničenja ili miješanja drugih, osim jasnog i nedvojbenog autoriteta zakona" (Union Pacifik v. Botsford).¹²

Definicija eutanazije

Pojam eutanazija etimološki je grčkog porijekla i sastavljen je od riječi *eu* (dobro) i *thanatos* (smrt), pa ona doslovno znači dobra, odnosno mirna i laka smrt, te je ona suprotna pojmu kakotanazija (*kakos* grč. loš, nepravilan, pogrešan) koji doslovno znači zla, loša smrt.¹³ Sam pojam eutanazije smatra se kontroverznim iz etičkih, moralnih, medicinskih i pravnih razloga. U literaturi ovaj pojam nalazimo pod još nekim nazivima: dostojanstvena smrt, ugodnasmrt, ubistvo iz samilosti ili milosrđa, pomaganje u umiranju, ubistvo po pristanku ili na zahtjev, čak i potpomognuto samoubistvo i sl. Pojam eutanazija prvi put se spominje u pozorišnom djelu „*Mrav*“ grčkog komediografa Posidiopa oko III stoljeća prije nove ere. Nešto kasnije, filozof Ciceron uvodi pojam eutanazije u rimski svijet. On taj pojam shvata kao izraz za časnu i dostojanstvenu smrt.¹⁴

Suprotno izvornom značenju, eutanazija se počela definirati kao „samilosno ubijanje onoga koji trpi, smatra se da trpi ili se pretpostavlja da će u budućnosti trpjeti na nepodnošljiv način“. ¹⁵ U stručnoj literaturi često se spominje termin ubistvo iz milosrđa kao sinonim za eutanaziju. Eutanazija se danas često predstavlja kao čin humanosti prema onima koji pate.¹⁶

Međutim, najčešće i uobičajeno se u literaturi nailazi na tri značenja eutanazije. Prvo je izvorno, prema kojem eutanazija označava čovjekovu želju i molitvu za dobrom, tj. blagom, brzom i bezbolnom smrću odnosno za blagim umiranjem. Drugo, eutanazija označava pozitivnu brigu, zauzimanje i njegu dase umiranje koliko god je to moguće svede i proživi bez tjelesnih i duševnih bolova uzpoštovanje prava na život i prirodnog dolaska smrti. Treće, savremeno značenje uključuje prethodna dva i dodaje mu novi agresivni sadržaj. Danas se uglavnom upotrebljava njegovom „preciznijem i iskvaenom značenju“, tj. u smislu namjernog i nasilnog oduzimanja života.¹⁷

Kao najjednostavnija i sveobuhvatnija definicija eutanazije u literaturi se spominje sljedeća: „direktno namjerno ubistvo osobe koje je ponuđeno kao dio medicinske njege“. ¹⁸ Može se obrazložiti i opravdati time štodoktor neprolazne i teške patnje i bolove pacijenta ne može da ublaži nijednim drugim raspoloživim medicinskim tretmanom, pa mudoktor pokazuje svoju želju da odbije nastavak svog liječenja, te ga moli da se upotrijebi neko medicinsko sredstvo za ubrzanje njegove bliske i neizbježne smrti.¹⁹

¹²Šeparović, Z., *Život doveden na rub*, "GRANICE RIZIKA" — etičko pravni pristup medicini, Zagreb/Čakovec, 1985. godine, str. 301

¹³Đerić, M., *Eutanazija: konceptualizacija problema i bitnih distinkcija*, Filozofija i društvo, Beograd, godina XXIV, br. 2., 2013, 255.

¹⁴Pozaić, V., *Život dostojan života*, Eutanazija u prosudbi medicinske etike, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1985, 12.

¹⁵Valjan, V., *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo- Zagreb, 2004, 275.

¹⁶Marinić, M., *Društvena percepcija ne (opravdanosti) nekih oblika namjernog izazivanja smrti*, u: Markešić, I., Čovjek i smrt. Teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2017, 297.

¹⁷Za izvorno značenje se još koristi izraz pratnja umirućih: pružanje svake moguće i razumski opravdane pomoći, bez nasilja nad životom ili tokom umiranja. Pozaić, V., *Eutanazija pred zakonom*, Obnovljeni život: Časopis za filozofiju i religijske znanosti, Zagreb, godina 53, br. 4., 1998, 437.

¹⁸Rešetar, D., *Lišenje života iz samilosti*, Glasnik advokatske komore Vojvodine- časopis za pravnu teoriju i praksu, Novi Sad, godina LXXXIX, br. 2., 2017, 110.

¹⁹*Ibid.*

Historija eutanazije

Historijski posmatrano eutanazija je stara koliko i sama ljudska civilizacija. Dakle, ona nije fenomen samo modernog doba. Još u antičko doba postojali su običaji uništavanja manje vrijednih članova zajednice: unakažene djece i deformisane novorođenčadi u skladu sa primitivnim zakonima kako bi se regulisao natalitet (selekcija između jakih i slabih) staraca i nemoćnih lica (ovi rituali su bili prisutni i kod Helena i drugih primitivnih naroda) kako bi se ublažile njihove patnje usljed bolesti i zbog ekonomskih razloga budući da je vladao stav da nema prosperiteta ukoliko se prehranjuju članovi koji ne privređuju.²⁰ Historijski izvori svjedoče da su osobe sa invaliditetom, stari i nemoćni ubijani na različite načine, na primjer, bacanjem s litica, izgladnjivanjem, davanjem otrovnih napitaka. Ta je praksa naročito bila prisutna u plemenskim narodima.²¹ Praksu eutanazije kao ubistva teških bolesnika uz pomoć doktora podržavao je Platon.²² Utom vremenu mnogi poznati filozofi, pored Platona, su imali pozitivan stav prema eutanaziji. Tako ona za Aristotela, ali i Platona, predstavlja znak ljudskog držanja pred smrću, svjesnog držanja naspram smrti, pospješivanje smrti, kao npr. *felici vel honeste morte mori*, umrijeti sretnom i časnom smrću ili ima drugo značenje plemenita, hrabra smrt kod Cicerona: *bene igitur tu qui euthanasian, bene relinque patriam*, dobro izlažeš ti, tj. izabereš plemenitu smrt.²³ S druge strane, doktori su se vodili Hipokratovom zakletvom: „*Nikome neću, makar me za to i molio, dati smrtonosni otrov, niti ću za nj dati savjet.*“²⁴

Razdoblje srednjeg vijeka nije išlo u prilog daljnjem razvoju ideja o eutanaziji i smatran je gotovo nepoznanicom zbog dominantnog uticaja religije koja se izričito protivila eutanaziji. Međutim, odsustvo eutanazije nestaje u novom vijeku. Posebno su se svojim stavovima istakli Thomas More i Francis Bacon. Pa tako Thomas More u svome djelu „Utopija“ iz 1516. godine stvara, kreira i posebno naglašava ideju *ars moriendi* - umijeće umiranja, te u idealnoj državi savjetuje neizlječivim bolesnicima ili da „*sami požure iz ovog svijeta i života ili da ovlaste druge da ih oslobode*“ i onaj ko prihvati taj prijedlog pa se oslobodi, bit će zadržan u časnoj uspomeni, ali i onaj ko ga ne prihvati biće i dalje njegovan, jer taj prijedlog nije nikakva obaveza ili prisila.²⁵ Djelo Francis Bacona „Instauratio magna“ iz 1623. godine ostavilo je veliki utjecaj na doživljavanje eutanazije. U njemu je Bacon izrazio stav o tome kako dužnost doktora nije samo pokušaj zdravljenja pacijenata, već i nastojanje da im se osigura blaga smrt ublažavanjem bolova kad je izlječenje nemoguće.²⁶ Kraljevina SHS i Kraljevina Jugoslavija je u svom krivičnom zakonu iz 1929. godine u paragrafu 168. propisivala ubistvo na zahtjev u dva oblika. Prvi oblik je postojao onda kada je lišavanje života učinjeno na izričit i ozbiljan zahtjev ili molbu pasivnog subjekta, a drugi ako je učinilac pri tome bio rukovođen sažaljenjem prema

²⁰Bogdanić, M., Rakić, J., *Eutanazija*, Pravne teme, Novi Pazar, godina 2. br. 3., 2012, 219.

²¹Marinić, M., *Matematika ljudskog života, Bioetička rasprava o vrijednosti/ vrednoti života*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2017, 84.

²²Aramini, M., *Uvod u bioetiku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2009, 289.

²³Novaković, D., *Eutanazija i situacije umiranja*, Revija za sociologiju, Zagreb, vol. XXI, br. 2., 1990, 194.

²⁴Devetak, V., *Eutanazija*, Crkva u svijetu, vol. 12. br. 2., 1977, 122.

²⁵Kurtović, A., Petrić, I., *Kazneno djelo usmrćenja na zahtjev i eutanazija*, Zbornik pravnog fakulteta sveučilišta u Rijeci, vol. 21 br. 2., 2000, 65.

²⁶Novaković, D., loc. cit.

bijednom stanju tog lica (stanjeneizlječive bolesti ili neko drugo stanje spojeno sa velikim bolovima za koje nema više pomoći).²⁷

Početkom XX stoljeća počinju se pojavljivati prijedlozi ozakonjenja eutanazije, te se osnivaju se društva za eutanaziju, poglavito u anglosaksonskim državama, ali događaju se i zloupotrebe u vrijeme Drugog svjetskog rata. Zapamćen je niz zločina Adolfa Hitlera u koncentracijskim logorima, prema onima za koje je smatrao da nisu vrijedni života.²⁸ Države poput Njemačke i Belgije pokušale su donijeti zakone o eutanaziji, ali isti su odbijeni od nadležnih zakonskih institucija.²⁹ Jedno od važnih lica XX stoljeća kad se spominje eutanazija jest tzv. „doktor Smrt“ Jack Kevorkian. On je nezakonito provodio eutanaziju i smatra se da je u državi Michigan, SAD, u razdoblju od 1990.-1996. godine, ubio dvadeset i šest pacijenata, odnosno pomagao im umrijeti samootrovanjem ugljičnim monoksidom za što je imao posebno uređen VW-kombi, u štampi nazivanom "mašinom za samoubojstva" (suicide machine).³⁰ Nizozemska je prva država koja je službeno legalizirala eutanaziju 2001. godine.³¹

Vrste eutanazije

Eutanazija je široko rasprostanjen pojam, te se u pravnoj teoriji razlikuje nekoliko vrsta eutanazije, u zavisnosti od uzetog kriterija. Najčešće se kao kriteriji uzimaju: način učinjenja, volja da se učini i ko je inicijator.

Ako se kao kriterij uzme način učinjenja eutanazije, ona može biti aktivna i pasivna. *Aktivna eutanazija* je aktivna radnja, aktivan čin određenih lica (doktora, medicinskog osoblja, srodnika pacijenta) u bezbolnom prekidanju pacijentovog života, pri čemu lice pacijentu daje smrtonosnu supstancu ili injekciju u kombinaciji sa smrtonosnim lijekom ili prekomjernu dozu nekog drugog lijeka za koji se zna da će sigurno izazvati skraćenje života pacijenta.³² Najčešće, aktivna eutanazija vrši se kod neizlječivih bolesnika koji su već započeli proces umiranja. Glavni cilj aktivne eutanazije je prekid boli i patnje, stoga se u literaturi često govori o „ubojstvu iz milosrđa“. ³³ S druge strane, *pasivna eutanazija* predstavlja namjerno izostavljanje neke intervencije koja bi mogla spasiti život neke osobe, ali ne zbog toga što je ta intervencija teška ili nezgodna, već što je to želja osobe koja se želi osloboditi patnje ili mučnog života bez obzira da li je to mučno samoza nju, društvenu zajednicu ili druge.³⁴ U tom slučaju radi se o eutanaziji u pravom smislu riječi budući da je cilj koji se želi postići smrt pacijenta koja se pravovremenim liječenjem mogla izbjeći. Takav način namjernog uskraćivanja liječenja moralno je jednak aktivnoj eutanaziji.³⁵ Pasivna eutanazija se najčešće izvršava nepreduzimanjem ili obustavljanjem mjera, kao što su vještačko

²⁷Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo, Posebni dio*, Drugo izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet u Banja Luci, Banja Luka 2007, 94.

²⁸Grof, N., *Problem eutanazije s posebnim osvrtom na pravo na smrt*, Pravnik, vol. 27br. 1-2., 1994, 76.

²⁹Pozaić, V., op. cit., 16.

³⁰Šegota, I., *Nova medicinska etika i eutanazija*, Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja, vol. 5. br. 3-4., 1996, 701.

³¹Marinić, M., op. cit., 82.

³²Rešetar, D., loc. cit.

³³Duraković, D., *Eutanazija u dječjoj dobi*, Jahr: europski časopis za bioetiku, vol. 5. br. 2., 2014, 390.

³⁴Devetak, V., op. cit., 121.

³⁵Lenkić, J., *Eutanazija u moralno- teološkoj prosudbi*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2011, 28

davanje pacijentu vode, hrane, kiseonika, vještačko disanje, vještačko davanje lijekova, transfuzija krvi ili dijaliza, kojima se produžava život umirućeg pacijenta.³⁶

Ako se kao kriterij uzme volja da se eutanazija učini, onda se ona dijeli na dobrovoljnu i nedobrovoljnu. *Dobrovoljna eutanazija (voluntary euthanasia)* je ona koja je učinjena dobrovoljno uzinformisani pristanak osobe, koji se daje u vrijeme kada osoba želi umrijeti ili unaprijed.³⁷ S druge strane, *nedobrovoljna eutanazija (non-voluntary euthanasia)* je ona eutanazija koja nijerezultat volje i pristanka osobe koja je na samrti. Ona zapravo predstavlja prinudnu iliprotivoljnu eutanaziju, jer se vrši protiv volje osobe koja eksplicitno odbija smrt. Istina, prinudna eutanazija i ne predstavlja eutanaziju u pravom smislu te riječi, jer je po svimzakonima zabranjena i kažnjiva kao ubistvo.³⁸

Prema kriteriju iniciranja eutanazije ona se dijeli na: a) direktnu i b) indirektnu. *Direktna eutanazija* je ona eutanazija koju inicira sam neizlječivi bolesnik kako bi mu se ublažila bol i patnja sa posljedicom skraćanja njegovog života.³⁹ S druge strane, *inidrektna eutanazija* predstavlja njegu terminalno bolesnih i umirućih osoba, te njudopušta većina država (tzv. palijativna skrb), a njena dopustivost je istaknuta u DeklaracijiSvjetskog udruženja doktora (WMA): „Eutanazija, odnosno namjerno skraćivanje životapacijenta, čak i na njegov zahtjev, odnosno zahtjev bliskih rođaka, je neetična. No, to nespječava liječnika da poštuje želju pacijenta da dopusti prirodnom procesu smrti da slijedisvoj put u terminalnoj fazi bolesti“.⁴⁰

Argumenti za i protiv eutanazije

U prilog legalizacije eutanazije navode se sljedeći argumenti: a) pored prava na život ljudi imaju i pravo na smrt, odnosno da biraju kada i kako će umrijeti, b) uskratiti osobi pravo na smrt usljed nepodnošljivih bolova i patnji (milosrđe) je nečovječno i okrutno, c) pravo na smrt je privtna stvar neke osobe, pa zbog toga država i druge osobe ne smiju da se miješaju u to pravo dok to njima ne šteti, d) eutanazija je jedino rješenje u slučaju neimaštine u pogledu zdravstvenih resursa da se neka osoba izliječi, odnosno nemogućnosti njenog izlječenja, pa dostupne zdravstvene resurse treba usmjeriti na ljude koji pate od izlječivih bolesti, e) svim osobama ukoliko to žele (univerzalnost) treba omogućiti pravo na dobru smrt, f) legalizacija eutanazije sprečava krivično gonjenje, jer bi tada bila pravilno zakonski regulisana i ujedno bi se propisali i načini njene pravilne primjene, g) smrt nije uvijek loša stvar, samim tim nije uvijek loša ni njena prijevremena pojava usljed nepodnošljivih bolova i patnji, i h) moralnost kao argument je formalan i relevantan samo za one koji smatraju da je pasivna eutanazija u pojedinim slučajevima opravdana i prema njemu ne postoji razlika između aktivne i pasivne eutanazije, jer one imaju jednaku moralnu vrijednost u slučaju njihovog prihvatanja.⁴¹

Kao vodeći argument u prilog eutanazije u literaturi spominje se pravo osobe da odluči o kraju svog života. Tako se štiti dostojanstvo osobe kao ličnost ako se čovjeku koji se nalazi u terminalnoj

³⁶Radišić, J., *Medicinsko pravo*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Izdavačko preduzeće „Nomos“, 2008, 144-146.

³⁷Turković, K., Roksandić Vidlička, S., Maršavelski, A., *Eutanazija i potpomognuto samoubojstvo-etičke dileme kriminalne politike*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 17. br. 1., 2010, 225.

³⁸Novaković, D., op. cit., 196.

³⁹Turković, K., et. al., op. cit., 227-228.

⁴⁰*Ibid.*

⁴¹Marković, M., Sojević, M., Staparski, T., *Privilegovana ubistva*, Mala knjiga, Univerzitet privredna akademija Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad 2017, 128-129.

fazi neizlječive bolesti i trpi nesnosne bolove i patnju, dozvoli da istakne zahtjev za izvršenje eutanazije i da se taj postupak preduzme.⁴² Pored dostojanstva u tom slučaju se poštuje čovjekova autonomije volje i njegovo pravo na samo odlučivanje, jer Niko ne može biti liječen protiv svoje volje, a doktori su dužni pružiti svu nužnu pomoć kako bi održali pacijenta u životu.⁴³ Ta dužnost doktora prema zagovornicima eutanazije prestaje kad se pacijent odluči za eutanaziju i svoje pravo na smrt, čiji izbor trebaju poštovati sve druge osobe uključujući i doktore.

S druge strane, argumenti koji se navode protiv legalizacije eutanazije su sljedeći: a) palijativna njega doprinosi da pacijenti koji pate od neizlječive bolesti i imaju strah od bolova i pogoršanja zdravstvenog stanja čime je njihov sposobnost za rasuđivanje umanjena, ublažavanju simptoma bolesti i da nastave više cijeniti ostatak života što im je preostao, b) palijativna njega prema iskustvima zaposlenih vodi ka rješavanju nesuglasica, dugotrajne netrpeljivosti i zacjeljivanju rana u porodičnim odnosima i njihovom ponovnom uspostavljanju, c) u praksi država koje su legalizovale eutanaziju pokazuje se da su doktori manje zainteresovani za palijativnu negu, jer im je lakše primijeniti eutanaziju nego da se posvete tehnikama zastaranja o bolesnicima na smrti, što vodi ka podrivanju medicinskih vještina, d) bez obzira što je pravo na smrt lična stvar svakog pojedinca, njegova odluka da okonča svoj život može imati dalekosežne posljedice kojimogu i doživotno uticati na druge, a oni koji stoje iza te njegove odluke mogu osjećati krivicu, ljutnju i ogorčenost, e) njena legalizacija može otupjeti savjest javnosti, zbog toga što kad jednom praksa postane legalna i šire prihvaćena ljudi gube emocije, jer je zakon moćan edukator njihove svijesti, a primjer za to je program eutanazije u nacističkoj Njemačkoj kojije otkrio desenzibilizaciju onih koji su u nju bili uključeni, f) njena legalizacija znači kršenje kodeksa medicinske etike, prije svega u pogledu Hipokratove zakletve koju doktori polažukada završe medicinski fakultet, a i sama Svjetska zdravstvena organizacija je u svojoj izjavi u Mirabeli 1992. godine osudila eutanaziju kao neetičku, g) dobrovoljna eutanazija daje nedoličnu moć doktorima koja se može lako zloupotrijebiti, pa ih je neophodno zakonskom regulativom spriječiti da smrtno bolesne pacijente i one sa različitim vidovima bolesti usmrte prije vremena, h) prema Remelinkovom izvještaju iz 1990. godine koji je izdat od strane holandske vlade, dobrovoljna eutanazija uvijek postaje nedobrovoljna čime se potkopava zakonska regulativa, i i) njena legalizacija može značiti i pritisak na starije ljude da se osjećaju kao teret svojoj porodici, pa slijedom toga pravo na smrt postaje dužnost da se umre.⁴⁴

Sve vodeće svjetke religije (hrišćanstvo, katoličanstvo, islam, budizam, hinduizam i judaizam) se bore protiv zakonskog reguliranja eutanazije i kategorički odbijaju svaki njen vid.⁴⁵ Glavni argument protivnika eutanazije je ljudski život i pravo na život, u smislu nužnosti njegove neprikosnovene zaštite kao osnovnog prava i uvjeta svih drugih ljudskih prava. Pravo na smrt, pa čak i na dostojanstvenu smrt koje proizilazi iz važnosti i nužnosti postojanja prava na život, ne može postojati kao takvo.⁴⁶ Prethodno navedenim protiv eutanazije kao argumenti mogu se dodati još: a) eutanazija može biti

⁴²Nedeljković, N., *Konstitucionalizacija eutanazije—argumentum pro et contra*, Eudaimonia-Revija za pravnu, političku i socijalnu teoriju i filozofiju, Beograd, br. 2., 2018, 106.

⁴³U predmetu *Pretty vs. the United Kingdom*, odlučujući o pitanju dozvoljene pomoći doktora u samoubistvu, Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stanovište da pravo na odbijanje svake vrste medicinskog tretmana, pa i onog kojim se život spasava ili održava, proističe iz prava na samoodlučivanje, koje je kao jedan od aspekata privatnog života, zaštićeno čl. 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. *Ibid.*

⁴⁴Marković, M., et. al., op. cit., 130.

⁴⁵Vidjeti više u: Gajić, V., *Eutanazija kroz istoriju i religiju*, Medicinski pregled, Novi Sad, godina LXV, br. 3-4., 2012, 175.

⁴⁶Nedeljković, N., op. cit., 107.

pogrešan odabir da neko okonča svoj život zato što medicina nije egzaktna nauka, svijet se stalno mijenja i tehnologija razvija, pa samim tim postoji veća mogućnost da se pronade lijek za pojedine bolesti koje se smatraju neizlječivim, te što doktori mogu pogrešno procijeniti da je pacijent u terminalnoj fazi bolesti, a to nije slučaj, b) terminalna faza bole može značajno uticati na sposobnost pacijenta za rasuđivanje i da shvati kako zahtjevom ta eutanaziju traži svoju smrt, jer je to uslov da zahtjev da bude ozbiljan, informiran, trajan i dobrovoljan, a time i dopuštena sama eutanazija, c) kako je teško predvidjeti dužinu životnog vijeka i mogućnost oporavka nekog lica legalizacija eutanazije bi dovela do proširenja njene primjene i na lica koja nisu smrtno bolesna, i d) eutanazija bi vjerojatno postala dio politike smanjivanja zdravstvenih troškova, posebno kod onih lica koja nemaju zdravstveno osiguranje.⁴⁷

Zakonsko uređenje eutanazije

Generalno gledajući, zakonsko uređenje eutanazije je moguće na tri načina:

1. prvi, da se ona legalizira, odnosno potpuno dekriminalizira (npr. Holandija, Belgija, Njemačka, Luksemburg, Švicarska, pet američkih države: Oregon, Montana, Vašington, Vermont i Kalifornija, i ostale),
2. drugi, inkriminiranje eutanazije kao privilegovanog ubistva uz ispunjenje određenih uslova (npr. Austrija, Srbija, Hrvatska),
3. i treći, da se eutanazija inkriminira kaoubistvo (npr. Engleska, Kina, zemlje južne Afrike).⁴⁸

Zakonsko uređenje eutanazije u Bosni i Hercegovini

Sva zakonodavstva svijeta su jedinstvena po pitanju da je ubistvo po prirodi stvari najteže krivično djelo, jer se njime oduzima tuđi život kao najvrednije dobro ovog svijeta, ali i potome da postoje određeni oblici ubistva koji zaslužuju posebni status. To su privilegovana (lakša) ubistva koja taj status zaslužuju na osnovu posebnih okolnosti koje djelu daju lakšivid. To je i razlog zašto je opravdano njihovo posebno regulisanje u odnosu na obično i teškoubistvo. Takve okolnosti koje se označavaju kao privilegovane čine djelo lakšim, jer umanjuju njegovu težinu, stepen njegove opasnosti i na kraju krivičnu odgovornost njegovog učinioca. Dakle, u pitanju su različite okolnosti čiji se značaj ogleda u tome da bitno utiču na karakter i stepen opasnosti djela i njegovu pravnu kvalifikaciju.

U BiH eutanazija nije regulisana niti jednim zakonom. Iako prema Zakonu o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH svaki pacijent ima pravo na najviši nivo olakšavanja svoje patnje i boli saglasno opšteprihvaćenim stručnim standardima i etičkim principima, što podrazumijeva terapiju bola i humanu palijativnu zaštitu u posljednjem stadiju bolesti, u konačnici takva situacija ne podrazumijeva eutanaziju.⁴⁹

U našem sistemu krivičnih djela protiv života i tijela, kao privilegovana ubistva predviđena su: ubistvo na mah (čl. 167. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ

⁴⁷*Ibid.*

⁴⁸Rešetar, D., op. cit., 109.

⁴⁹Čl. 31. Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 40/2010).

FBiH)⁵⁰, čl. 126. Krivičnog zakonika Republike Srpske (u daljem tekstu: KZ RS)⁵¹ i čl. 164. Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ BD BiH)⁵², prouzrokovanje smrti iz nehata (čl. 168. KZ FBiH, čl. 128. KZ RS i čl. 165. KZ BD BiH), čedomorstvo (čl. 169. KZ FBiH, čl. 127. KZ RS i čl. 166. KZ BDBiH) i ubistvo učinjeno pod osobito olakšavajućim okolnostima (čl. 124. st. 2. KZ RS).

Prema KZ FBiH i KZ BD BiH izvršenje eutanazije bi se tretiralo kao obično ubistvo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina, dok bi se prema KZ RS mogla podvesti pod inkriminaciju ubistvo učinjeno pod osobito olakšavajućim okolnostima za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina. Nije moguće precizno odrediti osobito olakšavajuće okolnosti, ali bi se ova inkriminacija shodno intenciji zakonodavca mogla primjeniti na slučajeve umišljajnog ubistva koji su izvršeni na zahtjev, molbu ili pristanak žrtve, na ubistvo izvršeno iz samilosti ili milosrđa prema žrtvi, pomaganje u umiranju s namjernim skraćivanjem života kao i neke slučajeve umišljajnog lišenja života gdje su dugogodišnji život i ponašanje žrtve bili takvi da su bitno uticali na odluku učinioca i na izvršenje djela (npr. dugogodišnje fizičko i psihičko maltretiranje učinioca).⁵³

Imajući u vidu prethodno navedeni sistem mogućeg, ali i postojećeg zakonskog uređenja eutanazije, proizlazi zaključak da naše zakonodavstvo jedinim dijelom spada u treću grupu (KZ FBiH i KZ BD BiH), jer se eutanazija inkriminira kao ubistvo, a drugim dijelom u drugu grupu (KZ RS), gdje se eutanazija inkriminira kao privilegovano ubistvo. Dakle, nisu prihvaćene savremene tendencije legalizovanja eutanazije, već samo djelomično u pogledu njenog privilegovanja kada se vrši iz milosrđa i na zahtjev pasivnog subjekta koji pati od neizlječive bolesti i trpi nepodnošljive bolove i patnje.

Zakonsko uređenje eutanazije u uporendnom pravu

Hrvatska i Srbija

Kazneni zakon Republike Hrvatske⁵⁴ (u daljem tekstu: KZ RH) izričito ne spominje eutanaziju, ali donosi čl. Zakonao usmrćenju na zahtjev.⁵⁵ Pa tako KZ RH za ubistvo iz suosjećanja (eutanazija) prema osobi koja trpi zbog zdravstvenog stanja predviđa kaznu zatvora do tri godine.⁵⁶

Članom 117. Krivičnog zakonika Republike Srbije⁵⁷ (u daljem tekst: KZ SRB) propisano je: „ko liši života punoletno lice iz samilosti zbog teškog zdravstvenog stanja u kojem se to lice nalazi, a na njegov ozbiljan i izričit zahtev, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina“.

⁵⁰Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004- ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017).

⁵¹Krivični zakonik Republike Srpske, ("Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021).

⁵²Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, ("Sl. glasnik BD BiH", br. 10/03, 45/04, 06/05, 21/10. 52/11, 9/13, 26/16, 13/17, 50/18, 19/20).

⁵³Babić, M., Marković, I., op. cit., 32.

⁵⁴Kazneni zakon Republike Hrvatske ("Narodne novine", br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21).

⁵⁵Sladić, H., *Kaznenopravno uređenje usmrćenja na zahtjev i asistiranog suicida*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 1. no. 1., 2015, 67.

⁵⁶Čl. 112. st. 3. KZ RH propisuje: „Tko usmrti drugoga na njegov izričit i ozbiljan zahtjev iz suosjećanja zbog njegovog teškog zdravstvenog stanja, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.“

⁵⁷Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005- ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

Iz navedenih odredbi, dolazimo do zaključka da je u susjednim državama Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji, eutanazija inkriminirana kao privilegovano ubistvo uz ispunjenje određenih uslova, čime se ta zakonodavstva svrstavaju u drugu skupinu zakonodavstava.

Suštinski u KZ SRB i KZ RH u pogledu tih uslova nema razlike, osim u pogledu visine krivičnopravne sankcije. U KZ RH je predviđeno blaže kažnjavanje, bez posebnog minimuma sa kaznom zatvora do tri godine. Takvo propisivanje može dovesti do toga da sud umjesto zatvora izrekne rad za opće dobro na slobodi, novčanu kaznu i uslovnu osudu.⁵⁸

Dakle, prema jednom i drugom zakonuza privilegovanje ovog krivičnog djela nije dovoljan samo ozbiljan i izričit zahtjev pasivnogsubjekta, već je pored toga potrebno da ga učinilac liši života iz samilosti (suosjećanja) zbognjegovog teškog zdravstvenog stanja.

Radnja učinjenja je ista kao i kod običnog ubistva, a sporna je radnja propuštanja zbog složenih modaliteta kod pasivne eutanazije i razgraničenja ovog krivičnog djela od krivičnog djela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu.⁵⁹ Specifično je to da zahtjev za lišenje života ne treba da sadrži neki безусловni modalitet kako učiniti ubistvo, jer u suprotnom će se raditi o običnom ubistvu.⁶⁰ Tako npr. ukoliko je usmrćeni zahtjevao da bude lišen života predoziranje lijeka u tihoj samoći, a bude usmrćen pucanjem za vrijeme posjete.⁶¹ Izričit zahtjev znači da pasivni subjekt (žrtva) na jedan aktivan način jasno i nedvosmisleno izražava svoju volju za okončanje njegovog života, pri čemu on ne mora biti isključivo usmen ili pismen, već može biti i konkludentan, ali njegovo tumačenje ne smije ostaviti prostor za sumnju u pogledu ozbiljnosti njegove odluke, bez pretpostavljanja u pogledu tog zahtjeva od strane učinioca.⁶² Da bi zahtjev bio valjan, mora ga postaviti uračunljiva, odnosno potpuno poslovno sposobna osoba koja je u stanju brinuti se o svojim pravima, potrebama i interesima (raspolagati imovinom, plaćom ili donositi odluke o zdravlju).⁶³ U KZ SRB je precizno navedeno da pasivni subjekt može biti samo punoljetno lice koje mora biti u teškom zdravstvenom stanju, dok se u KZ RH pretpostavlja taj uzrast pasivnog subjekta. Dakle, taj zahtjev ne mogu postaviti: djeca, maloljetnici, neuračunljive i smanjeno uračunljive osobe. U protivnom biće riječ o običnom ubistvu.⁶⁴

Subjektivno biće djela obuhvata umišljaj učinioca i odgovarajuću pobudu. Ovo je krivično djelo po svojoj prirodi umišljajno ubistvo, jer učinilac donosi odluku na osnovuozbiljnog i izričitog zahtjeva pasivnog subjekta. On hoće izvršenje djela i svjestan je svihnjegovih obilježja. Dovoljan je eventualni umišljaj pošto inicijativa dolazi od lica koje seusmrćuje, iako u pravilu postoji direktni umišljaj, koji se s obzirom na momenat saglašavanjasa voljom drugog samo normativno može izraziti

⁵⁸Turković, K., et. al., op. cit., 168.

⁵⁹Kolarić, D., *Krivično delo ubistva*, Službeni glasnik, Beograd 2008, 318-319.

⁶⁰*Ibid.*

⁶¹*Ibid.*

⁶²Vuković, I., *O vršenju krivičnog djela lišenja života iz samilosti činjenjem*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, Prilog projektu 2006., str. 239.

⁶³Sladić, H., op. cit., 79.

⁶⁴U Holandiji u slučaju maloljetnika koji ima između 12 i 16 godina, a sposoban je da donese razumnu odluku o svojim interesima, doktor će se saglasiti sa njegovim zahtjevom samo ako se maloljetnikovim roditeljima ili starateljima slože s tim, dok kod maloljetnika koji ima između 16 i 18 godina, koji je sposoban da se brine o svojim pravima, interesima i obavezama, doktor će se saglasiti sa njegovim zahtjevom nakon konsultacija sa njegovim roditeljima ili starateljima, čiji pristanak dakle nije potreban. Vidjeti više u: Turanjanin, V., *Lišenje života iz milosrđa i pomaganje u samoubistvu - pogled na zakonodavna rješenja država koje su ih dekriminalizovale*, Glasnik prava, Kragujevac, godina III br. 2., 2012, 20-21.

kao pristajanje.⁶⁵ Osnovni razlog za lišenje života je pobuda-samilost (suosjećanje u Republici Hrvatskoj) zbog teškog zdravstvenog stanja pasivnog subjekta, a postojanje drugih pobuda ne isključuje ovo krivično djelo ako dominiraju razlozi samilosti, osim onih koji ga uvijek isključuju (npr. koristoljublje, osveta) i dovode do pravne kvalifikacije nekog drugog krivičnog djela kao što je obično ubistvo ili teško ubistvo.⁶⁶ Smatra se da je pobuda, kao subjektivno obilježje odnosnog krivičnog djela, za lišenje života iz samilosti altruistički čin, nešto što se zapravo društveno-pozitivno vrednuje sa aspekta morala.⁶⁷

Nizozemska

Nizozemska je prva država u Europi koja je ozakonila eutanaziju i potpomognuto samoubistvo, nakon dvije parlamentarne revizije ilegalne eutanazije 1990. i 1995. godine, u kojima je zabilježen i njihov visok postotak⁶⁸ i snažna podrška javnosti dekriminalizaciji eutanazije.⁶⁹ Zakonom o okončanju (prestanku) života na zahtjev i potpomognutom samoubistvu (u daljem tekstu: Zakon o prestanku života) iz 2002. godine dekriminalizirano je lišenje života iz milosrđa te pomaganje i poticanje samoubistva, koje je do tada bilo zabranjeno.⁷⁰ Zakon o prestanku života u Nizozemskoj nigdje u tekstu ne sadrži izraz "eutanazija", već se koristi samo izraz "kraj života na zahtjev", bez definisanja, iako su Smjernice iz 1980-ih koristile izraz "eutanazija".⁷¹ Prema Zakonu o prestanku života, eutanazija nije kažnjiva ako je izvrši doktor uz slijedeće uslove:

1. dobrovoljan i promišljen zahtjev,
2. pacijent trpi nepodnošljive boli koje se ne mogu olakšati,
3. pacijent je prethodno informisan o njegovom stanju i perspektivi,
4. ne postoji razumno alternativno rješenje za situaciju u kojoj se nalazi,
5. konsultovan je drugi nezavisni doktor koji je pregledao pacijenta i slaže se s da su ispunjeni prethodni uslovi.⁷²

Doktor koji provodi eutanaziju će biti zaštićen od krivičnog progona samo ako su zadovoljene sve materijalne i procesne norme, odnosno ako su ispunjeni kumulativno svi ranije pobrojani uslovi⁷³, zbog čega je svaka eutanazija podložna kontroli, a doktori dijele razdoblje do osam mjeseci od eutanazije za dobijanje informacija da li su počinili zločin⁷⁴. Ono što je zanimljivo istaći jeste u

⁶⁵Vuković, I., op. cit., 240.

⁶⁶Ibid., str. 241.

⁶⁷Stojanović, Z., *Komentar krivičnog zakonika*, Glasnik, Beograd 2016, 440.

⁶⁸Tokom 1990. godine eutanazijom je u Nizozemskoj ubijeno 20.776 ljudi, što predstavlja 16% od ukupnog broja umrlih u zemlji, dok je 1995. godine broj ljudi koji su odabrali eutanaziju kao način okončanja života bio 25.656, što predstavlja 19% od ukupnog broja umrlih. Vidjeti više u: Poredoš, D., Pirija, B., *Eutanazija- ubojstvo modernog doba*, Hrvatsko društvo za hospicijsku/palijativnu skrb HLZ, Zagreb, 5.

⁶⁹Prema dostupnim podacima, već 1966. postotak stanovništva koje je odobrilo eutanaziju bio je 40%, a 1990. premašio je 70%. Vidjeti više u: Pridgeon, J.L., *Zakonodavstvo o eutanaziji u Europskoj uniji: je li moguće univerzalni zakon?*, Hanse Law Review, sv. 2, br. 1., 2006, 51.

⁷⁰Turanjanin, V., op. cit., 4.

⁷¹Groenhuijsen, M., *Eutanazija i sustav kaznenog pravosuđa*, Elektronički časopis za usporedno pravo, sv. 11. ožujka 2007, 5.

⁷²Delden, J.J.M., *The Netherlands-Euthanasia as last resort*, u knjizi *Euthanasia*, vol. II., Council of Europe Publishing, Strasbourg 2004, 66-67.

⁷³Leenen, H., *Razvoj eutanazije u Nizozemskoj*, European Journal of Health Law, sv. 20, br.8, 2001, 125.

⁷⁴Sheldon, T., *Nizozemski liječnici žale se na dugo čekanje na presude u slučajevima eutanazije*, BMJ od 12. septembar 2011.

Nizozemskoj iz godine u godinu raste postotak eutanazije, pa je tako, 2008. godine počinjen 2331 slučaj lišenja života iz milosrđa, što je 9,5% više nego 2007. godine.⁷⁵

Belgija

Nakon Nizozemske, Belgija je druga država u Evropi koja je ozakonila eutanaziju donošenjem Zakona o eutanaziji 2002. godine. Kao i u Nizozemskoj, Zakonom su propisani određeni uslovi. Pa tako, prema Zakonu, eutanazija nije kažnjiva ako je izvrši doktor uz slijedeće uslove:

1. pacijent mora biti punoljetan i svjestan,
2. zahtjev mora podnijeti promišljeno i na vlastitu inicijativu,
3. ne postoji medicinsko rješenje za situaciju u kojoj se nalazi,
4. pacijent trpi konstantnu i nepodnošljivu fizičku ili mentalnu bol koja se ne može olakšati,
5. pacijent je obaviješten o svojoj situaciji,
6. doktor je utvrdio stalnost simptoma i pacijentovu želju,
7. konsultovan je drugi doktor,
8. konsultovan je bolnički tim i druge osobe čije mišljenje pacijent traži.⁷⁶

Zanimljivo da se u Belgiji prije donošenja ovog zakona, eutanazija dopuštala kroz primjenu instituta krajnje nužde.⁷⁷ Belgijski zakon kao i holandski je kritikovan zbog nedostatka regulatornih mehanizama za prevenciju zloupotrebe, već samo daje mogućnost post-faktum kritičkim razmišljanjima.⁷⁸

Uprkos izrčitom protivljenju religijskih predstavnika i medicinskih stručnjaka Belgija je 2014. godine ukinula starosnu granicu za eutanaziju. Prema ranijem zakonskom rješenju pacijent je morao biti punoljetan. Prema novom zakonskom rješenju dijete bilo kojeg uzrasta može biti podvrgnuto eutanaziji uz uslove:

1. biti u stanju da razumije posljedice svojih odluka, što potvrđuje dječiji psiholog ili psihijatar,
2. dijete mora biti u terminalnoj fazi bolesti sa stalnom nepodnošljivom fizičkom patnjom, koja se ne mogu ublažiti,
3. roditelji i zakonski staratelji djeteta moraju podržati njegovu odluku na koju imaju pravo veta.⁷⁹

Prema Federalnoj komisiji u periodu između 2010. i 2014. godine broj slučajeva se udvostručio sa 953. na 1807. Uglavnom su to muškarci sa karcinomom u dobi između 60 i 79, sa tendencijom povećanja zahtjeva od osoba starijih od 80 godina i sa drugim bolestima. Procjena je da se 44% slučajeva događa u bolnicama, 43% kod kuće i 11% u staračkim domovima.⁸⁰

Luksemburg

Luksemburg je treća evropska zemlja koja je legalizirala eutanaziju donošenjem Zakona o eutanaziji i potpomognutom samoubistvu 2009. godine. Uslovi za provođenje eutanazije su sljedeći:

1. pacijent mora biti odrasla osoba te sposobna i svjesna u vrijeme podnošenja zahtjeva,

⁷⁵Dimovski, D., *Eutanazija*, Društvena misao br. 2., 2010, 191.

⁷⁶Englert., Y., *Belgium – Evolution of the debate*, u knjizi *Euthanasia*, vol. II., Council of Europe Publishing, Strasbourg 2004, 22. Zanimljivo da se u Belgiji prije donošenja ovog zakona, eutanazija dopuštala kroz primjenu instituta krajnje nužde (isp. Bondt/Vansweevelt, *Euthanasia in Belgium*, u knjizi *Euthanasia*, vol. II., Council of Europe Publishing, Strasbourg 2004, 27.

⁷⁷Bondt/Vansweevelt, loc. cit.

⁷⁸Živković, M., *Pravo na život i pravo na smrt*, doktorska disertacija, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 2016, 148.

⁷⁹Parreiras Reis de Castro, M., Cafure Antunes, G., Pacelli Marcon, L. M., Silva Andrade, L., Rückl, S., Lúcia Ângelo Andrade, V., *Euthanasia and assisted suicide in western countries: a systematic review*, *Revista Bioética*, v. 30. n. 1., 2016, 360.

⁸⁰*Ibid.*

2. zahtjev mora biti dobrovoljan, promišljen i na vlastitu inicijativu,
3. pacijent se nalazi u ozbiljnom i neizlječivom zdravstvenom stanju,
4. pacijent trpi nepodnošljive fizičke ili psihičke boli bez mogućnosti poboljšanja,
5. pacijent mora biti informisan o svom zdravstvenom stanju,
6. mora se konzultirati drugi doktorski te bolnički tim (ako se pacijent tome ne protivi) i druga osoba čije mišljenje pacijent zatraži,
7. a na kraju doktor mora dobiti obavijest od Nacionalnog vijeća za kontrolu i procjenu da je zahtjev za okončanjem života propisno registriran.⁸¹

Kao prednost Zakona iz 2009. godine se navodi to što doktor prije izvršenja mora tražiti odobrenje od Nacionalnog vijeća.⁸² Pacijent zahtjev može opozavati u bilo kojem trenutku i tom slučaju će biti izbrisan iz medicinskog kartona. Odobrenje koje mora dobiti od Nacionalnog vijeća za kontrolu i procjenu znači da doktor prije zahvata mora konsultovati drugog nezavisnog stručnjaka, zdravstveni tim pacijenta i „osobu od povjerenja“ pacijenta, a nakon završetka zahvata, smrt mora prijaviti Nacionalnom vijeću u roku od osam dana.⁸³ Prema izvještaju Nacionalnog vijeća u periodu od 2009. do 2014. godine registrovana su 34 slučaja, a od toga su 21 bile žene uglavnom dobi između 60 i 79 godina, a čak 27 ih je imalo karcinom.⁸⁴

Španija

U martu 2021. godine Španski parlament je usvojio Zakon o eutanaziji koji je stupio na snagu 25. juna 2022. godine, čime je Španija postala četvrta evropska država koja je legalizirala eutanaziju. Uslovi za provođenje eutanazije su sljedeći, pacijent mora:

1. imati špansko državljanstvo ili legalan boravak u Španiji duži od dvanaest mjeseci,
2. biti punoljetan,
3. biti sposoban i pri svijesti u vrijeme podnošenja zahtjeva,
4. pisanoj formi imati informacije o svom zdravstvenom stanju, o različitim alternativama i mogućnosti liječenja, uključujući informacije o pravu na pristup sveobuhvatnom palijativnom zbrinjavanju u okviru zajedničkog portfelja usluge i usluge na koje ima pravo u skladu sa pravilima brige o zavisnosti,
5. podnijeti dvije prijave dobrovoljno i pismeno, ili na drugi način koji se može zabilježiti, i to bez bilo kakvog pritiska, ostavljajući razmak od najmanje petnaest kalendarskih dana između podnošenja zahtjeva,
6. bolovati od teške i neizlječive bolesti ili teške i hronične bolesti koja uzrokuje teške fizičke ili psihičke bolove, potvrđeno od strane odgovornog doktora
7. dati informisani pristanak prije primanja pomoći za smrt, što se upisuje u pacijentov medicinski karton.⁸⁵

Cjelokupna procedura se sastoji od 9 koraka.⁸⁶ Prvi korak uključuje podnošenje zahtjeva. U okviru tok koraka doktor obavlja intervju sa pacijentom, razmatra njegovu dijagnozu, informiše ga o

⁸¹Turković, K., et. al., op. cit., 235-236.

⁸²Živković, M., loc. cit.

⁸³Parreiras Reis de Castro, M., et. al., loc. cit.

⁸⁴*Ibid.*

⁸⁵Čl. 5. st. 1. Zakona o eutanaziji Španije. Tekst zakona dostupan na web adresi: <https://wfrtds.org/wp-content/uploads/2021/03/Spain-law-EN.pdf>, (22.04.2022.).

⁸⁶Raquel Velasco Sanz, T., Pinto Pastor, P., Moreno-Milán, B., Frances Mower Hanlon, L., Herreros, B., *Spanish regulation of euthanasia and physician-assisted suicide*, Med Ethics 2021;0:1–7. doi:10.1136/medethics-2021-107523, 2.

moogućnostima kao i o palijativnoj njezi. U roku od 5 dana od obavljenog intervjua, pacijent i u pisanom obliku dobija sve ranije navedene informacije. Drugi korak počinje nakon što prođe 15 dana od podnošenja prvo zahtjeva, pacijent podnosi novi zahtjev koji se ponovo razmatra od strane doktora. U tom slučaju, ako bude podnesen novi zahtjev, odgovorni doktor o tome obavještava zdravstveni tim (posebno medicinsko osoblje), porodicu pacijenta (ako pacijent to zatraži) i prikuplja dokument informisanog pristanka. Treći korak podrazumijeva da odgovorni doktor obavještava konsultativnog ljekara, koji će obaviti intervju sa kandidatom, izvršiti pregled medicinske istorije i nakon maksimalno 10 dana od podnošenja drugog zahtjeva podnijeti izvještaj o tome da li su ispunjeni uslovi za eutanaziju i o tome obavijestiti pacijenta. Četvrti korak: odgovorni doktor obavještava predsjednika komisije za evaluaciju o pozitivnom izvještaju konsultanta u roku od 3 dana. Peti korak podrazumijeva da predsjednik komisije za evaluaciju imenuje dva člana (doktora i advokata) kako bi isti provjerili da li su ispunjeni zakonski zahtjevi za prijavu, i koji donose odluku u roku od 2 dana. Šesti korak: dva člana komisije za evaluaciju pregledaju dokumentaciju i anamnezu, obavljaju intervju ako smatraju da je potreban sa odgovornim doktorom, zdravstvenim timom i/ili sa podnosiocem zahtjeva. U roku od 7 dana donose izvještaj o procjeni da li su ispunjeni zahtjevi. Ako budu, daju odobrenje za „pomoć za smrt“ i o tome obavještavaju predsjednika komisije u roku od 2 dana. Sedmi korak: predsjednik komisije obavještava o konačnoj odluci odgovornog doktora. Osmi korak podrazumijeva određivanje datuma koji odabere pacijent, te isti se izjašnjava o metodi. Bira između dva načina. Prvi način je da pacijent zatraži direktno davanje supstance od strane nadležnog zdravstvenogradnika, a drugi je davanje recepta ili opskrba pacijenta od strane zdravstvene ustanove odgovarajućom supstancom kojom pacijent sam može izazvati vlastitu smrt. U toku osmog koraka pacijent ima mogućnost da opozove svoj zahtjev ili da odloži postupak za određeni vremenski period. Deveti korak: u roku od 5 dana od završetka procedure, odgovorni doktor šalje komisiji za evaluaciju prvi dokument u kojem se navode podaci opodnosiocu zahtjeva, odgovornom doktoru i doktoru konsultantu. Zatim, šalje se drugi dokument koji se sastoji od kliničkih podataka za podnosioca zahtjeva, usklađenosti zahtjeva i detaljan opis postupka. U roku od dva mjeseca komisija za evaluaciju daje ocjenu da li je postupak sproveden u skladu sa zakonom.⁸⁷

Njemačka

Eutanazija je u nacističkoj Njemačkoj masovno zloupotrebljavana. Tada je bila masovna, a ne individualna, te je imala eugeničke motive: stvaranje čiste rase.⁸⁸ Odnosila se i na kronične bolesnike, uglavnom duševne bolesnike s različitim prirođenim malformacijama, pa su počinitelji govorili i o nekakvom milosrđu. Uglavnom je bila rezultat identifikacije Hitlerom i nacističkim pokretom.⁸⁹

Od 2010. godine legalizovana je pasivna eutanazija (Sterbehilfe) u vidu isključivanja aparata koji održavaju umirućeg pacijenta u životu uz njegov pristanak ili da pacijent podnese pismeni zahtjev pa mu se daju lijekovi koji skraćuju život, ali nisu smrtonosni.⁹⁰

U Njemačkoj je bila strogo zabranjena aktivna eutanazija sve do odluke Saveznog ustavnog suda u Karlsruheu koji je ukinuo paragraf 217. Krivičnog zakon Njemačke, kojim je ista bila zabranjena. Prethodno je Bundestag bio usvojio paragraf 217., 2015. godine kako bi udruženjima i pojedinačnim

⁸⁷Ibid.

⁸⁸Jušić, A., *Eutanazija*, Revija za socijalnu politiku, Zageb, vol. 9. no. 3., 2002, 303.

⁸⁹Ibid.

⁹⁰Marković, M., et. al., op. cit., 120-121.

osobama zabranio tzv. „biznis sa smrću“, pa sada nakon njegovog ukidanja doktori smiju pacijente savjetovati o dobrovoljnoj eutanaziji i staviti im na raspolaganje lijek koji dovodi do smrti.⁹¹

SAD

U SAD-u aktivna eutanazija nije dozvoljena ni u jednoj državi, ali je legalizovano ljekarski asistirano samoubistvo u pet saveznih država, a to su: Montana, Oregon, Vašington, Vermont i Kalifornija.

U Montani je do legalizacije došlo 2009. godine nakon presude Vrhovnog suda *Montane Baxter vs. State*, jer prema shvatanju suda ne postoji društvena opasnost ako teško oboljeli pacijent zatraži pomoć u okončanju svog života, te da Zakon o pravima smrtonosno bolesnih pacijenata ne zabranjuje doktoru da pomogne pacijentu na njegov izričit zahtjev u ostvarenju njegove namjere, odnosno okončanju njegovog života. Pacijent u svakom slučaju mora biti državljanin Montane, punoljetan i sposoban da donese takvu odluku, ispuniti i potpisati formular koji je zapravo njegov zahtjev i ne mora biti pred kraj svog života (kao u državama Oregon i Vašington), do čijeg prestanka po mišljenju ljekara nema više od šest mjeseci.⁹²

Oregon je legalizovao eutanaziju 1997. godine Zakonom o smrti sa dostojanstvom. Eutanazija je u tom zakonu zabilježena kao dostojanstvena smrt, jer je istom pacijentu obezbijeđena smrtonosna injekcija, te ako nije u mogućnosti da je sam upotrijebi, da mu se u tome i pomogne.⁹³

Prema zakonu o smrti sa dostojanstvom države Vašington iz 2009. godine prema zahtjev za posredovanjem u samoubistvu mogu podnijeti samo državljani države Vašington, kojima prema mišljenju doktora (dva nezavisna doktora) nije ostalo više od šest mjeseci života (kao i u državi Oregon), a nakon izvršenog posredovanja, u roku od 72 sata mora biti sastavljen Certifikat o smrti koji se šalje lokalnim i državnoj zdravstvenoj agenciji.⁹⁴

U državi Vermont je 2013. godine usvojen zakon koji se odnosi na pravo izbora pacijenta i kontrolu za donošenje odluke o prekidanju sopstvenog života koji ne propisuje obaveznu pomoć doktora u izvršavanju samoubistva.⁹⁵ U Kaliforniji je 2016. godine stupio na snagu zakon kojim se dopušta ljekarski asistirano samoubistvo, prema kojem neizlječivi bolesnici imaju pravo da okončaju život bez mučenja, upotrebom preparata koje prepisuju doktori.⁹⁶

Kanada

U Kanadi je od 1972. godine dekriminalizirano samoubistvo, ali je potpomognuto samobistvo ostalo kao krivično djelo što je potvrđeno 1993. godine u predmetu *Rodriguez vs. British Columbia*. *Kvebek je u junu 2014. usvojio Bill 52, kojim je legalizovana eutanazija, ali nije samoubistvo uz pomoć doktora, odnosno potpomognuto.*⁹⁷

Senat je 18. juna usvojio C-14, koji definiše zakonske okvire medicinske pomoći pri umiranju, a moguće i eutanazije. Prema tom zakonu medicinska pomoć pri umiranju znači: a) davanje supstance

⁹¹U njemačkoj dozvoljena aktivna eutanazija, <https://www.dw.com/hr/u-njema%C4%8Dkoj-dozvoljena-aktivna-eutanazija/a-52540790>, (01.04.2022.).

⁹²Turanjanin, V., op. cit., 28-31.

⁹³Naknadnom autopsijom 1997. godine utvrđeno je da je bar šestero od 23 pacijenta umrlo prirodnom smrću, sa injekcijom sklonjenom na sigurno. Seksan, V., *Molitva za smrt*, Dani- bh. nezavisni news magazin, Sarajevo, br. 258., 2002.

⁹⁴Turanjanin, V., loc. cit.

⁹⁵Marković, M., et. al., op. cit., 107.

⁹⁶Za pola godine 111 osoba iskoristilo pravo na eutanaziju, <https://ba.n1info.com/svijet/a171686-za-pola-godine-111-osoba-iskoristilo-pravo-na-eutanaziju/>, (20.03.2022.).

⁹⁷Euthanasia & Physician-Assisted Suicide (PAS) around the World, <https://euthanasia.procon.org/euthanasia-physician-assisted-suicide-pas-around-the-world/#canada>, (05.04.2022.).

koja izaziva smrt od strane ljekara ili medicinske sestre osobi na njen zahtjev ili (b) prepisivanje ili davanje supstance od strane ljekara ili medicinske sestre osobi, na njen zahtjev, kako bi ona sama mogla da daje supstancu i na taj način prouzrokuje sopstvenu smrt. Osobe koje ispunjavaju uslove moraju biti državljani ili rezidenti Kanade, imati najmanje 18 godina, kao i teško i neizlječivo zdravstveno stanje.⁹⁸ Pored toga da bi se mogla tražiti medicinska pomoć pri umiranju: morate biti mentalno sposobni, podnijeti dobrovoljni i informirani zahtjev, koji se može povući u bilo koje vrijeme i na bilo koji način.⁹⁹ Procjena sposobnosti za podnošenje zahtjeva traje 90 dana ako već ranije nisu završene procjene i ako ste u neposrednoj opasnosti da izgubite tu sposobnost.¹⁰⁰

Kolumbija

Prva latinoamerička zemlja koja je legalizovala eutanaziju, ali ne i potpomognuto samoubistvo je Kolumbija. Do legalizacije eutanazije je došlo 20. maja 1997. godine nakon odluke Ustavnog suda. Sud je presudio protiv tužitelja, Josea Euripidesa Parra Parra, koji je imao nadu da će eutanazija biti proglašena neustavnom, navodeći „Tendencije totalitarnih fašističkih i komunističkih država ogledaju se u ubijanju iz milosrđa, one odgovaraju na Hitlerove i Staljinove ideje; gdje su najslabiji, najteži bolesnici odvedeni i osuđeni u plinske komore, kako bi im vjerovatno 'pomogli da bolje umru'.” Umjesto toga Sud je utvrdio, da kod eutanazije u slučaju smrtno bolesne osobe nikakvu odgovornost ne treba pripisivati doktoru, čije je ponašanje opravdano.¹⁰¹

Prvi pacijent nad kojim je izvršena eutanazija 03. jula 2015. godine je Ovidio Gonzalez, 79-godišnji muškarac, koji je bio u terminalnoj fazi karcinoma grla.¹⁰² Od 2022. godine počinje se sa okončanjem života i neterminalnih slučajeva. Prvi takav slučaj je bio Victor Escobar koji je imao degenerativni poremećaj, hroničnu opstruktivnu bolest pluća u završnoj fazi i još jedan odmah nakon njega, Marthe Sepulveda, koja je bolovala od amiotrofične lateralne skleroze (ALS), također poznate kao Lou Gehrigova bolest.¹⁰³ Može se konstatovati da bi eutanazija bila dozvoljena u neterminalnim slučajevima pacijentbude u intenzivnoj fizičkoj ili psihičkoj patnji, koja je rezultat tjelesnih povreda ili ozbiljne i neizlječive bolesti. To su oni pacijent čiji je kvalitet života u značajnoj mjeri umanjen, jer nema lijeka za njihovu bolest. Prema kolumbijskoj grupi za zaštitu ljudskih prava DescLAB, od 2015. godine do oktobra 2021. godine u Kolumbiji je eutanazirano 178 osoba sa terminalnim bolestima.¹⁰⁴

Australija

Parlament Viktorije, jedne od šest saveznih federalnih država Australije, je tokom 2017. godine usvojio Zakon o dobrovoljnom potpomognutom umiranju¹⁰⁵, koji je stupio na snagu 18 mjeseci poslije odnosno dana 19.09.2019.godine. Krajem 2019. godine, još jedna od saveznih federalnih država

⁹⁸*Ibid.*

⁹⁹Medical assistance in dying, <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/medical-assistance-dying.html>, (05.04.2022.).

¹⁰⁰*Ibid.*

¹⁰¹Euthanasia & Physician-Assisted Suicide (PAS) around the World, <https://euthanasia.procon.org/euthanasia-physician-assisted-suicide-pas-around-the-world/#colombia>, (08.04.2022.).

¹⁰²*Ibid.*

¹⁰³Man becomes first person in Colombia with non-terminal illness to die by legal euthanasia <https://edition.cnn.com/2022/01/09/americas/colombia-euthanasia-intl/index.html>, (08.04.2022.).

¹⁰⁴*Ibid.*

¹⁰⁵Voluntary Assisted Dying Act 2017 No. 61 of 2017, <http://eoldev.law.dal.ca/wp-content/uploads/2018/11/17-061aa-authorized.pdf>, (15.04.2022.).

Australije, Zapadna Australija usvojila je Zakon o dobrovoljnom potpomognutom umiranju¹⁰⁶, čime je pokazan trend i tendencija legalizacije eutanazije u svijetu.

U skladu sa čl. 9., st. 1. Zakona o dobrovoljnom potpomognutom umiranju Viktorije, da bi osoba imala pravo na dobrovoljno potpomognuto ubistvo, mora ispunjavati sljedeće uslove:

1. biti punoljetna (18 godina ili više),
2. da je državljanin Australije ili osoba s pravom stalnog boravka u Australiji čije mjesto boravka je u zadnjih najmanje 12 mjeseci prije podnošenja prvog zahtjeva bilo u Viktoriji,
3. mora biti sposobna za rasuđivanje,
4. mora imati dijagnozu najmanje jednog oboljenja ili zdravstvenog stanja koje je:
 - a. uznapredovalo, ima progresivni tok, i
 - b. sigurno će prouzrokovati smrt, i
 - c. očekuje se da će uzrokovati smrt u roku od nekoliko sedmica ili mjeseci, ali u ne dužem periodu od 6 mjeseci; i
 - d. oboljenje ili zdravstveno stanje mora uzrokovati patnju koja se ne može ublažiti do onog stepena koji pacijent može tolerisati.

S druge strane, nešto strožiji kriteriji su propisani čl. 16. Zakona o dobrovoljnom potpomognutom umiranju Zapadne Australije. Da bi osoba imala pravo na dobrovoljno potpomognuto ubistvo, mora ispunjavati sljedeće uslove:

1. biti punoljetna (18 godina ili više),
2. da je državljanin Australije ili osoba s pravom stalnog boravka u Australiji čije mjesto boravka je u zadnjih najmanje 12 mjeseci prije podnošenja prvog zahtjeva bilo u Zapadnoj Australiji,
3. mora imati dijagnozu najmanje jednog oboljenja ili zdravstvenog stanja koje je:
 - a. uznapredovalo, ima progresivni tok, i
 - b. i koje će u roku od šest mjeseci ili u roku od 12 mjeseci ako se radi o neurodegenerativnom oboljenju sigurno dovesti do smrtnog ishoda (prema procjeni vjerovatnosti), i
 - c. oboljenje ili zdravstveno stanje mora uzrokovati patnju koja se ne može ublažiti do onog stepena koji pacijent može tolerisati,
4. mora biti sposobna za rasuđivanje- to znači da ta osoba mora biti sposobna za sljedeće:
 - a. razumijevanje svih informacija ili preporuka o dobrovoljnom potpomognutom umiranju koje joj se moraju pružiti,
 - b. razumijevanje pitanja koja su povezana s odlukom o dobrovoljnom potpomognutom umiranju,
 - c. razumijevanje posljedica odluke o dobrovoljnom potpomognutom umiranju,
 - d. razmatranje tih faktora u svrhu donošenja odluke o dobrovoljnom potpomognutom umiranju,
 - e. komuniciranje donesene odluke na neki način.

¹⁰⁶Voluntary Assisted Dying Act 2019 Western Australia,
[https://www.legislation.wa.gov.au/legislation/prod/filestore.nsf/FileURL/mrdoc_42491.pdf/\\$FILE/Voluntary%20Assisted%20Dying%20Act%202019%20-%20%5B00-00-00%5D.pdf?OpenElement](https://www.legislation.wa.gov.au/legislation/prod/filestore.nsf/FileURL/mrdoc_42491.pdf/$FILE/Voluntary%20Assisted%20Dying%20Act%202019%20-%20%5B00-00-00%5D.pdf?OpenElement), (15.04.2022.).

5. mora postupati dobrovoljno, bez prinude (tj. prisile, uticaja ili ubjeđivanja od strane druge osobe),
6. zahtjev te osobe mora biti trajan (tj. mora istrajati u svojoj nakani tokom određenog vremenskog perioda).

Osobe koje ne ispunjavaju sve kriterije, neće imati pravo na dobrovoljno potpomognuto umiranje.

ZAKLJUČAK

Pravo na život, kao osnovno ljudsko pravo i dalje nosi mnoge nedoumice i nedorečenosti. Eutanazija je vrlo kompleksno pitanje koje ima veliki broj pristalica i protivnika. Složenost, odnosno kompleksnost problema proizlazi iz činjenica da eutanazija kao pojam ne ujedinjuje samo pravne sadržaje, već i medicinske, teološke, etičke i moralne. Stoga je teško zauzeti ispravan stav po ovom pitanju jer se radi o temi koja je podložna različitim shvatanjima i argumentaciji koja će uvijek takvom i ostati jer bez obzira na jedinstveno državno uređenje, nemoguće je ujediniti mišljenja svih individualaca na jednakoj razini.

Mnoštvo isprepletenih pravnih shvatanja ovog oblika lišenja života ogleda se u različitim pravilima utvrđenim u krivičnom pravu na globalnom nivou. Ali ipak, mogu se razlikovati tri zakonska sistema regulisanja eutanazije. U prvu grupu sistema ubrajaju se one države koje su u potpunosti legalizirale, odnosno dekriminalizirale eutanaziju. U drugu grupu ubrajamo one države koje eutanaziju inkriminiraju kao privilegovano ubistva uz ispunjenje određenih uslova, što je i prihvaćeno u najvećem broju zemalju, uključujući naše komšije Republiku Hrvatsku i Republiku Srbiju. I u treću grupu ubrajamo one države koje eutanaziju inkriminiraju kao ubistvo. Imajući u vidu sve izneseno u radu, proizlazi zaključak da naše zakonodavstvo spada u treću grupu, jer se eutanazija inkriminira kao ubistvo, te djelimično u drugu grupu zbog toga što je inkriminisana kao privilegovano ubistvo. Dakle, nisu prihvaćene savremene tendencije legalizovanja eutanazije i njenog privilegovanja kada se vrši iz milosrđa i na zahtjev pasivnog subjekta koji pati od neizlječive bolesti i trpi nepodnošljive bolove i patnje. Naše zakonodavstvo bi trebalo slijediti savremene tendencije legalizacije koje su primjetne zadnjih godina u Evropi. Međutim, teško je očekivati njenu legalizaciju u našoj zemlji u skorije vrijeme zbog izostanka bilo kakvih javnih rasprava i inicijativa od strane stručne i opšte javnosti da se ista dekriminalizira. Više je izgledniji naš prijedlog za harmoniziranjem sva tri krivična zakona tako da se u KZ FBiH i KZ BD BiH propiše ubistvo učinjeno pod osobito olakšavajućim okolnostima koje obuhvata i eutanaziju kao što je slučaj u KZ RS, te tako pruže adekvatnija krivičnopravna zaštita prava na život.

LITERATURA

- ❖ Aramini, M., *Uvod u bioetiku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2009.,
- ❖ Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo, Posebni dio*, Drugo izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet u Banja Luci, Banja Luka 2007.,
- ❖ Batistić-Kos, V., *Zaštita prava na život s posebnim naglaskom na preventivnu dimenziju zaštite-Slučaj Branko Tomašić i drugih protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 16. br. 1., 2009.
- ❖ Bogdanić, M., Rakić, J., *Eutanazija*, Pravne teme, Novi Pazar, godina 2. br. 3., 2012.,

- ❖ Bondt/Vansweevelt, *Euthanasia in Belgium*, u knjizi *Euthanasia*, vol. II., Council od Europe Publishing, Strasbourg 2004.
- ❖ Borovečki, A., Orešković, S., Babić- Bosanac, S., *Pravo na život- Priručnik iz izbornog predmeta iz područja medicinske etike koja se bavi pitanjima vezanim uz početak ljudskog života*, Zagreb 2015.
- ❖ Delden, J.J.M., *The Netherlands-Euthanasia as last resort*, u knjizi *Euthanasia*, vol. II., Council od Europe Publishing, Strasbourg 2004.,
- ❖ Devetak, V., *Eutanazija*, Crkva u svijetu, vol. 12. br. 2., 1977.,
- ❖ Dimovski, D., *Eutanazija*, Društvena misao br. 2., 2010.,
- ❖ Drakić, D., *Krivičnopravna zaštita prava na život koji „nije vrijedan življenja“*, Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, godina XLVII., br. 1., 2013,
- ❖ Duraković, D., *Eutanazija u dječjoj dobi*, Jahr: europski časopis za bioetiku, vol. 5. br. 2., 2014.,
- ❖ Đerić, M., *Eutanazija: konceptualizacija problema i bitnih distinkcija*, Filozofija i društvo, Beograd, godina XXIV, br. 2., 2013,
- ❖ Englert, Y., *Belgium – Evolution of the debate*, u knjizi *Euthanasia*, vol. II., Council od Europe Publishing, Strasbourg 2004.,
- ❖ Euthanasia & Physician-Assisted Suicide (PAS) around the World, <https://euthanasia.procon.org/euthanasia-physician-assisted-suicide-pas-around-the-world/#canada>,
- ❖ Euthanasia & Physician-Assisted Suicide (PAS) around the World, <https://euthanasia.procon.org/euthanasia-physician-assisted-suicide-pas-around-the-world/#colombia>,
- ❖ Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, tekst dostupan na web stranici: https://www.echr.coe.int/documents/convention_bos.pdf,
- ❖ Gajić, V., *Eutanazija kroz istoriju i religiju*, Medicinski pregled, Novi Sad, godina LXV, br. 3-4., 2012.,
- ❖ Groenhuijsen, M., *Eutanazija i sustav kaznenog pravosuđa*, Elektronički časopis za usporedno pravo, sv. 11. ožujka 2007.,
- ❖ Grof, N., *Problem eutanazije s posebnim osvrtom na pravo na smrt*, Pravnik, vol. 27 br. 1-2., 1994.,
- ❖ Jušić, A., *Eutanazija*, Revija za socijalnu politiku, Zagreb, vol. 9. no. 3., 2002.,
- ❖ Kazneni zakon Republike Hrvatske ("Narodne novine", br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21),
- ❖ Kolarić, D., *Krivično delo ubistva*, Službeni glasnik, Beograd 2008.,
- ❖ Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, ("Sl. glasnik BD BiH", br. 10/03, 45/04, 06/05, 21/10. 52/11, 9/13, 26/16, 13/17, 50/18, 19/20)

- ❖ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017),
- ❖ Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br: 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005- ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019),
- ❖ Krivični zakonik Republike Srpske, ("Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021),
- ❖ Kurtović, A., Petrić, I., *Kazneno djelo usmrćenja na zahtjev i eutanazija*, Zbornik pravnog fakulteta sveučilišta u Rijeci, vol. 21 br. 2., 2000.,
- ❖ Leenen, H., *Razvoj eutanazije u Nizozemskoj*, European Journal of Health Law, sv. 20, br.8., 2001.,
- ❖ Lenkić, J., *Eutanazija u moralno- teološkoj prosudbi*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2011.,
- ❖ Marinić, M., *Društvena percepcija ne(opravedanosti) nekih oblika namjernog izazivanja smrti*, u: Markešić, I., *Čovjek i smrt*. Teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2017.,
- ❖ Marinić, M., *Matematika ljudskog života-Bioetička rasprava o vrijednosti/ vrednoti života*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2017.,
- ❖ Marković, M., Sojević, M., Staparski, T., *Privilegovana ubistva*, Mala knjiga, Univerzitet privredna akademija Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad 2017.,
- ❖ Man becomes first person in Colombia with non-terminal illness to die by legal euthanasia <https://edition.cnn.com/2022/01/09/americas/colombia-euthanasia-intl/index.html>,
- ❖ Medical assistance in dying, <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/medical-assistance-dying.html>,
- ❖ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, tekst dostupan na web adresi: <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/međunarodnipakt%20b.pdf>,
- ❖ Milosavljević, B., Popović, D., *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd 2011.,
- ❖ Novaković, D., *Eutanazija i situacije umiranja*, Revija za sociologiju, Zagreb, vol. XXI, br. 2., 1990.,
- ❖ Nedeljković, N., *Konstitucionalizacija eutanazije—argumentum pro et contra*, Eudaimonia-Revija za pravnu, političku i socijalnu teoriju i filozofiju, Beograd, br. 2., 2018.,
- ❖ Opća deklaracija o ljudskim pravima, tekst dostupan na web adresi: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/srcl.pdf,

- ❖ Parreiras Reis de Castro, M., Cafure Antunes, G., Pacelli Marcon, L. M., Silva Andrade, L., Rückl, S., Lúcia Ângelo Andrade, V., *Euthanasia and assisted suicide in western countries: a systematic review*, Revista Bioética, v. 30. n. 1., 2016.,
- ❖ Poredoš, D., Pirija, B., *Eutanazija- ubojstvo modernog doba*, Hrvatsko društvo za hospicijsku/palijativnu skrb HLZ, Zagreb,
- ❖ Pozaić, V., *Eutanazija pred zakonom*, Obnovljeni život: Časopis za filozofiju i religijske znanosti, Zagreb, godina 53, br. 4., 1998.,
- ❖ Pozaić, V., *Život dostojan života*, Eutanazija u prosudbi medicinske etike, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1985.,
- ❖ Pridgeon, J.L., *Zakonodavstvo o eutanaziji u Europskoj uniji: je li moguće univerzalni zakon?*, Hanse Law Review, sv. 2, br. 1., 2006.,
- ❖ Radišić, J., *Medicinsko pravo*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Izdavačko preduzeće „Nomos“, 2008.,
- ❖ Raquel Velasco Sanz, T., Pinto Pastor, P., Moreno-Milán, B., Frances Mower Hanlon, L., Herreros, B., *Spanish regulation of euthanasia and physician-assisted suicide*, Med Ethics 2021;0:1–7. doi:10.1136/medethics-2021-107523,
- ❖ Rešetar, D., *Lišenje života iz samilosti*, Glasnik advokatske komore Vojvodine- časopis za pravnu teoriju i praksu, Novi Sad, godina LXXXIX, br. 2., 2017.,
- ❖ Seksan, V., *Molitva za smrt*, Dani-bh. nezavisni news magazin, Sarajevo, br. 258., 2002..
- ❖ Sheldon, T., *Nizozemski liječnici žale se na dugo čekanje na presude u slučajevima eutanazije*, BMJ od 12. septembar 2011.,
- ❖ Sladić, H., *Kaznenopravno uređenje usmrćenja na zahtjev i asistiranog suicida*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 1. no. 1., 2015., Sladić, H.,
- ❖ Stojanović, Z., *Komentar krivičnog zakonika*, Glasnik, Beograd 2016.,
- ❖ Šegota, I., *Nova medicinska etika i eutanazija*, Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja, vol. 5. br. 3-4., 1996.,
- ❖ Šeparović, Z., *Život doveden na rub*, "GRANICE RIZIKA" — etičko pravni pristup medicini, Zagreb/Čakovec 1985.,
- ❖ Turanjanin, V., *Lišenje života iz milosrđa i pomaganje u samoubistvu - pogled na zakonodavna rješenja država koje su ih dekriminalizovale*, Glasnik prava, Kragujevac, godina III br. 2., 2012.,
- ❖ Turković, K., Roksandić Vidlička, S., Maršavelski, A., *Eutanazija i potpomognuto samoubojstvo-etičke dileme kriminalne politike*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 17. br. 1., 2010.,
- ❖ U njemačkoj dozvoljena aktivna eutanazija, <https://www.dw.com/hr/uj-njema%C4%8Dkoj-dozvoljena-aktivna-eutanazija/a-52540790>

- ❖ Ustav Bosne i Hercegovine, dostupan na web adresi: https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf,
 - ❖ Valjan, V., *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo- Zagreb, 2004.,
 - ❖ Voluntary Assisted Dying Act 2017 No. 61 of 2017, <http://eoldev.law.dal.ca/wp-content/uploads/2018/11/17-061aa-authorized.pdf>,
 - ❖ Voluntary Assisted Dying Act 2019 Western Australia, [https://www.legislation.wa.gov.au/legislation/prod/filestore.nsf/FileURL/mrdoc_42491.pdf/\\$FILE/Voluntary%20Assisted%20Dying%20Act%202019%20-%20%5B00-00-00%5D.pdf?OpenElement](https://www.legislation.wa.gov.au/legislation/prod/filestore.nsf/FileURL/mrdoc_42491.pdf/$FILE/Voluntary%20Assisted%20Dying%20Act%202019%20-%20%5B00-00-00%5D.pdf?OpenElement),
 - ❖ Vukasović, A., *Nerodena djeca-žrtve, a imaju pravo na život*, Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti, Zagreb, vol. 54. br. 3., 1999.,
 - ❖ Vuković, I., *O vršenju krivičnog djela lišenja života iz samilosti činjenjem*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, Prilog projektu 2006.,
 - ❖ World Federation of Right to Die Societies, <https://euthanasia.procon.org/source-biographies/world-federation-of-right-to-die-societies/>,
 - ❖ Za pola godine 111 osoba iskoristilo pravo na eutanaziju, <https://ba.n1info.com/svijet/a171686-za-pola-godine-111-osoba-iskoristilo-pravo-na-eutanaziju/>,
 - ❖ Zakon o eutanaziji Španije. Tekst zakona dostupan na web adresi: <https://wfrtds.org/wp-content/uploads/2021/03/Spain-law-EN.pdf>,
 - ❖ Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 40/2010).,
 - ❖ Živković, M., *Pravo na život i pravo na smrt*, doktorska disertacija, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 2016.
-

EUTANASIA IN BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH REFERENCE TO COMPARATIVE LAW

Abstract

Euthanasia has caused the most controversy and debate in criminal law and ethical issues of modern civilization in the last few decades. Today, one of the most complex legal challenges in European countries is to try to take a fairer and more just approach to resolving euthanasia cases. Proponents of euthanasia believe that a person in general, and especially in cases of poor quality of life, serious illness and suffering, has the right to end his own life. Opponents of euthanasia, on the other hand, hold that no one has the right to take a life regardless of the circumstances, because life itself is invaluable and cannot be impaired by poor quality of life, illness or suffering. The loudest opponents of euthanasia are religions. At the heart of the teachings of the world's great religions, Buddhism, Islam, Christianity and Judaism is the inviolability and sanctity of human life, with euthanasia being interpreted as a kind of evil contrary to natural and divine laws. It is, therefore, a very complex, unique problem on which different points of view have been formed and which is not easy to legally regulate. Given that the very essence of euthanasia is human life, and that it touches on certain fundamental human rights and human freedoms, its involvement in the case law of the European Court of Human Rights is inevitable.

Keywords

Euthanasia, for and against euthanasia, active euthanasia, passive euthanasia, right to life and death.

NALIČJE LONDONSKOG UGOVORA - 110 GODINA KASNIJE

Siniša Radosav Isakov

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt, BiH
sradosavisakov@gmail.com

Stručan rad

UDK: 05/ 050/046:(93/94.4)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.77>

Sažetak

Rad se bavi analizom Londonskog ugovora iz 1915. godine, tajnog sporazuma kojim su sile Antante nastojale da pridobiju Italiju za ulazak u rat na njhovo strani, obećavajući joj teritorijalne dobitke na račun Austro-Ugarske i Osmanskog carstva. U radu se razmatra istorijski kontekst sklapanja ugovora, njegovi politički ciljevi i posledice po posleratne odnose, uz poseban osvrt na pravnu validnost i međunarodnu kritiku sporazuma. Pored toga, rad poredi Londonski ugovor sa drugim tajnim sporazumima tog perioda, kao što su Sajks-Piko sporazum i Bukureštanski ugovor iz 1916. godine, ukazujući na šire obrasce diplomatske prakse i kršenje principa samoodređenja naroda. U radu su korišćeni domaći i strani izvori, uključujući relevantnu pravnu i historiografsku literaturu.

Ključne riječi

Londonski ugovor, Prvi svetski rat, Italija, Tajni ugovori, Međunarodno pravo, Sporazum Sajks-Piko, Bukureštanski sporazum, Samoopredeljenje naroda, Antanta, Versajski poredak

UVOD

Londonski ugovor, potpisan 26. aprila 1915. godine između Italije i sila Antante (Velike Britanije, Francuske i Rusije), predstavljao je tajni sporazum kojim se Italija obavezala da će ući u Prvi svetski rat na strani Antante, u zamenu za značajne teritorijalne koncesije. Ovaj ugovor imao je duboke pravne i geopolitičke implikacije, kako za Italiju, tako i za druge aktere u regionu, uključujući Austro-Ugarsku i zemlje koje su težile stvaranju južnoslovenske države.

Italija je ovim ugovorom težila ostvarivanju svojih irredentističkih ciljeva, posebno u oblastima koje su smatrane "*Italia Irredenta*" - teritorijama sa italijanskim stanovništvom koje nisu bile deo Kraljevine Italije¹. Međutim, realizacija ovih ciljeva naišla je na prepreke, kako zbog protivljenja drugih sila, tako i zbog principa samoopredeljenja naroda koji je promovisao američki predsednik Vudro Vilson. Nakon rata, Italija je uspjela da anektira Trentino, Južni Tirol, Istru i grad Zadar, ali nije dobila Dalmaciju i *Fiume* (Rijeku), što je izazvalo osećaj "osakaćene pobeđe" među italijanskim nacionalistima².

¹ <https://global-politics.eu/italia-irredenta-territories-london-treaty-april-26th-1915/>

² Pojam „osakaćena pobeđe“ (*vittoria mutilata*) skovao je italijanski pesnik i nacionalista Gabriele D’Annunzio kako bi

Za Austro-Ugarsku, Londonski ugovor je značio gubitak teritorija i dodatno slabljenje već krhke monarhije. Gubitak Južnog Tirola i Trentina oslabio bi njenu poziciju u Alpima, dok bi obećanje Dalmacije Italiji ugrozilo interese južnoslovenskih naroda koji su težili ujedinjenju.

Srbija, iako nije bila direktni potpisnik ugovora, bila je pogođena njegovim odredbama, jer su teritorije koje su joj bile od strateškog značaja, poput Dalmacije i delova Albanije, bile obećane Italiji. Ovo je izazvalo tenzije između Srbije i Italije, koje su se nastavile i nakon rata, posebno tokom pregovora o budućem uređenju Balkana³

U ovom radu analiziraćemo pravne aspekte Londonskog ugovora, uključujući njegov tajni karakter i usklađenost sa međunarodnim pravom tog vremena, kao i geopolitičke posledice koje je imao na Italiju, Austro-Ugarsku, Srbiju i širi balkanski region. Posebna pažnja biće posvećena analizi koristi i šteta koje su pojedine strane imale od ovog sporazuma, kao i njegovom uticaju na formiranje posleratnog poretka u Evropi.

Istorijski kontekst i pregovori

Neutralnost Italije na početku rata i razlozi za njen ulazak u rat

Na početku Prvog svetskog rata 1914. godine, Italija je bila članica Trojnog saveza sa Nemačkom i Austro-Ugarskom. Međutim, odlučila je da ostane neutralna, pozivajući se na odbrambeni karakter saveza i tvrdeći da Austro-Ugarska nije bila žrtva agresije, već agresor napadom na Srbiju⁴. Ova odluka bila je motivisana željom Italije da proceni situaciju i eventualno izvuče teritorijalne koristi od strane koja bi joj ponudila više. Italija je imala teritorijalne pretenzije prema oblastima pod austro-ugarskom kontrolom, koje su bile naseljene italijanskim stanovništvom ili su bile od strateškog značaja⁵.

Tokom neutralnosti, Italija je vodila tajne pregovore sa obe strane sukoba, tražeći najbolju ponudu za svoje interese. Na kraju, odlučila se za savez sa silama Antante, koje su joj obećale značajne

izrazio razočaranje Italije ishodom mirovnih pregovora nakon Prvog svetskog rata. Iako je Italija stekla određene teritorije, mnoge od obećanih oblasti iz Londonskog ugovora ostale su van njenog doseg, što je izazvalo osećaj izdaje i doprinelo porastu nacionalističkih i fašističkih tendencija u zemlji. - <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/vittoria-mutilata/>

³ Mapa teritorija obećanih Kraljevini Italiji, prema odredbama Londonskog sporazuma - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Territories_promised_to_Italy_in_the_treaty_of_London.png

⁴ Rim je oduvek smatrao da ga Nemačka i Austro-Ugarska tretiraju više kao klijenta nego kao saveznika, i bio je iznerviran što je Beč konsultovao samo Berlin pre donošenja odluke o vojnoj akciji u Srbiji, što je italijanske državne zvaničnike zateklo nespremne. Italijska motivacija za neutralnost bila je da je Trojni savez, čiji je Italija bila član od 1882, bio odbrambeni ugovor, dok je u ovom slučaju Austro-Ugarska bila agresor. - <https://st-annes-mcr.org.uk/wp-content/uploads/2018/04/STAAR-6-2015-2.-Marcuzzi-.pdf>

⁵ Međutim, pravi problem iza zvaničnog rimskog stava bila je često zanemarena odredba VII člana Trojnog saveza. Član VII je Italiji garantovao pravo na kompenzaciju u slučaju unilateralne austrijske ekspanzije na Balkanu. Uprkos neutralnosti, Italija je bila spremna da podrži saveznike ukoliko bi Austro-Ugarska poštovala ovaj član. Očigledna teritorijalna kompenzacija koju je Italija tražila bile su takozvane „neoslobođene zemlje“: italijanske teritorije koje su i dalje bile pod upravom Austro-Ugarske, naročito pokrajine Trento i Trst. Debata i diplomatska polemika oko člana VII trajale su mesecima. Berlin je intervenisao da podstakne Beč na pomirenje sa Rimom, nudeći Italiji Trentino i garantujući status „otvorenog grada“ Trstu – ali bez uspeha. Za Austro-Ugarsku to je bio i politički prestiž i pitanje zabrinutosti; popuštanje Italiji značilo bi pokretanje niza posledica i potencijalno sličnih zahteva drugih etničkih manjina u carstvu. Razlozi austrijskog tvrdog odbijanja kompromisa sa Italijom bili su ozbiljni. Ipak, Bečka nepopustljivost omogućila je silama Antante da naprave svoj diplomatski potez. - Ibid.

teritorijalne dobitke na račun Austro-Ugarske, kao i proširenje kolonijalnih poseda u Africi. Ova obećanja formalizovana su u tajnom Londonskom ugovoru potpisanom 26. aprila 1915. godine⁶.

Pregovori između Italije i sila Antante koji su doveli do potpisivanja tajnog ugovora

Pregovori između Italije i sila Antante započeli su ubrzo nakon izbijanja rata, ali su intenzivirani tokom 1915. godine. Italijanski premijer Antonio Salandra i ministar spoljnih poslova Sidni Sonino vodili su pregovore sa predstavnicima Velike Britanije, Francuske i Rusije. Italija je iznela listu od 16 zahteva, uključujući teritorijalne koncesije i priznanje njenih interesa na Balkanu i u kolonijama⁷.

Sile Antante su, želeći da privuku Italiju na svoju stranu i oslabe Austro-Ugarsku, prihvatile većinu italijanskih zahteva. Međutim, pregovori su bili komplikovani zbog protivljenja Rusije italijanskim pretenzijama na Dalmaciju, koja je imala značajno slovensko stanovništvo. Na kraju, kompromis je postignut zahvaljujući intervenciji francuskog ministra spoljnih poslova Teofila Delkazea, koji je predložio smanjenje italijanskih zahteva u Dalmaciji u zamenu za druge teritorijalne ustupke⁸.

Tajni Londonski ugovor potpisan je 26. aprila 1915. godine u Londonu, a Italija se obavezala da će ući u rat na strani Antante u roku od mesec dana⁹. U zamenu, obećane su joj teritorije Južnog Tirola, Trsta, Istre, delova Dalmacije, kao i proširenje kolonijalnih poseda u Africi i priznanje njenih interesa u Albaniji i na Dodekaneškim ostrvima.

⁶ Naravno, zvanična motivacija italijanske intervencije protiv bivših saveznika ostala je oslobođenje „neoslobođenih zemalja“. Nezvanični razlozi pojavili su se tek poslednjih godina, nakon objavljivanja dnevnika *diplomate Giljerna Imperialija* i barona *Alfreda Rotšilda*, te ličnih dokumenata koji se i dalje katalogizuju u Istorijском arhivu Senata u Rimu. Italijanski imperijalizam koji izranja iz tih spisa – iako ga italijanska historiografija negira ili umanjuje – primarno cilja na Balkan. Italijanske ambicije u tom regionu nisu novost – one su se najverovatnije formirale sa aneksijom Venecije 1866, budući da je Dalmacija nekada bila venecijanski dominion – ali su prvi put poprimile jasniji i odlučniji profil sa odlukom da se suprotstave Austro-Ugarskoj i Nemačkoj. Kontradikcija italijanske ratne politike i teritorijalnih zahteva bila je u tome što su ti zahtevi često bili u koliziji sa širim savezničkim interesima, naročito Britanije i Francuske, koje su imale sopstvene planove za Balkan i Mediteran. Ova kontradiktornost došla je do izražaja i u samom Londonu, gde su saveznici pokušavali da Italiji omoguće dobitke koji su joj potrebni, ali ne toliko veliki da bi izazvali nove sukobe posle rata. - Ibid.

⁷ Ser Edvard Grej je napisao kabinetnom ministru Bučanu da će italijanska intervencija „biti presudni trenutak u ratu“. Bučan je odgovorio Greju: „Ne možemo da forsiramo princip nacionalnosti do te mere da ugrozimo uspeh u ratu.“ Iako je bio član Vig-partije, čini se da je u ratnim uslovima realpolitika nadvladala liberalni idealizam. Britanska privrženost Apeninskom poluostrvu vuče korene još iz vremena Venecije. Šekspir je u svojim dramama veličao venecijansko društvo. Džejms I je napisao pamflet u odbranu najmirnije republike, koja je delila mnogo sa Engleskom – bila je ustavna, pomorska i trgovačka imperija utvrđena prirodom. Napoleon, veliki neprijatelj Britanije, prekinuo je venecijansku vlast i iste godine predao vlast konzervativnoj, papističkoj i reakcionarnoj Austriji. Venecija u svom premodernom obliku i Italija u svom modernom obliku bili su ideološki referentni punkt za deo liberalnog establišmenta i moćan kulturni simbol koji je uticao na politiku sve do Londonskog sporazuma. - <https://www.marelic.net/treaty-london-1915/>

⁸ Seton-Votson razmatra argument kvaliteta naspram kvantiteta u pismu uredniku *Nation* novina objašnjavajući Londonski sporazum britanskoj publici: „Ako ciljevi Antante budu ostvareni, najmanje 500.000 Slovena biće prebačeno iz jedne tuđe vlasti pod drugu. Tako će se sukob još više zaoštriti i povećati u potpuno nepotreban konflikt između Italije i Srbije, između latinskog i slovenskog sveta.“ Osnivač Škole slavističkih studija završava apelom britanskoj javnosti za novi poredak u novoj Evropi: „Južnoslovensko pitanje je ono koje britansko javno mnjenje ne može sebi priuštiti da ignoriše. Blisko razumevanje između Italije, Južnih Slovena i Rumunije je suštinski preduslov za bilo kakvo trajno rešenje balkanskih i jadranskih problema i za rekonstrukciju jugoistočne Evrope na zdravim nacionalnim i ekonomskim osnovama; a ako Dalmacija pripadne Italiji, takvo razumevanje će *ipso facto* biti nemoguće.“ - Ibid.

⁹ U „*Bulletin Yugoslave*“, Nikola Pašić obećava Italijanima dominantnu poziciju na Jadranu, a dao je i izjavu dopisniku „*Corriera della Sera*“ u Sankt Peterburgu: „Nema ozbiljnih nesporazuma između Srba i Italijana... mi Srbi ne možemo da negiramo jasno pravo Italije na hegemoniju na obalama Jadrana... Mi takođe želimo more, ali nikako ne tražimo ratnu luku, da tamo zatvorimo našu flotu. Mi samo želimo ekonomski izlaz.“ - Ibid.

Pravni aspekti Londonskog ugovora

Londonski ugovor iz 1915. godine predstavlja primer tajne diplomatije i izazvao je kontroverze u međunarodnom pravu¹⁰. Ugovor je potpisan bez konsultacija sa narodima čije su teritorije bile predmet pregovora, što je bilo u suprotnosti sa principima samoodređenja naroda¹¹. Na primer, teritorije koje su obećane Italiji, poput Dalmacije, bile su naseljene pretežno slovenskim stanovništvom, koje nije imalo priliku da izrazi svoju volju.

Ova praksa tajnih sporazuma bila je uobičajena u to vreme, ali je kasnije kritikovana, posebno nakon objavljivanja *14 tačaka* predsednika SAD-a Vudroa Vilsona, koje su zagovarale transparentnost u međunarodnim odnosima i pravo naroda na samoodređenje¹².

U tom kontekstu, Londonski ugovor može se posmatrati kao pravni dokument koji je doprineo narušavanju poverenja među narodima i izazvao dugoročne posledice po stabilnost regiona... Nakon što je ugovor postao poznat javnosti, naročito nakon što su ga Boljševici objavili novembra 1917. godine, predsednik Vilson je odbacio njegov sadržaj kao manifestaciju imperijalizma. U skladu sa principom samoodređenja naroda, koji je sam Vilson promovisao u svojim "tačkama", teritorijalne pretenzije Italije u Dalmaciji su odbijene na Pariskoj mirovnoj konferenciji.

Sadržaj Londonskog ugovora

Kontekst i pregovarački proces

Londonski ugovor iz 1915. godine rezultat je složenog diplomatskog nadmetanja između sila Antante i Italije, koja je u prvim godinama Prvog svetskog rata ostala neutralna, uprkos članstvu u Trojnom savezu sa Nemačkom i Austro-Ugarskom. Italija je, vođena realpolitikom i sopstvenim teritorijalnim ambicijama, od početka sukoba tražila povoljne uslove koji bi opravdali njen prelazak u

¹⁰ Prema informacijama koje je Frano Supilo dobio za boravka u brit. Foreign Officeu, Srbiji je ponuđena juž. Dalmacija, BiH, Srijem, dio Bačke i Slavonija sve do Pakraca te vjerojatno i pomoć saveznika u pitanju ujedinjenja Srbije s Hrvatskom. Supilo je tako mogao procijeniti namjere Srbije i saveznika, jer je već u travnju 1915, kad je boravio u rus. Ministarstvu vanj. poslova u Petrogradu, saznao i za L. s. te o tome izvijestio Jugoslav. odbor. Nakon otkrivanja sadržaja sporazuma, došlo je do žestokog otpora hrv. i slov. naroda, što je onemogućilo njegovo provođenje u cijelosti nakon završetka I. svj. rata. - <https://proleksis.lzmk.hr/35018/>

¹¹ Italiji je bila priznata i aneksija Libije, koju je ona zaposjela od 1912., na temelju ugovora u Ouchyju, kao i aneksija Dodekaneza, zaposjedanje kojega Osmansko Carstvo spomenutim ugovorom nije priznalo. Ako bi članice Antante proširile svoje kolonijalne posjede na njemačke kolonije, kompenzirale bi to Italiji prepuštanjem svojih posjeda uz granice Libije, Somalije i Eritreje. Italiji je priznato i pravo da dobije dio Male Azije (dio pokrajine Antalyje) u slučaju da dođe do podjele Turske među članicama Antante. - <https://enciklopedija.hr/clanak/londonski-ugovor>

¹² Prema članku 16., Ugovor je bio tajan. Unatoč tome, za njegovo postojanje saznao je hrvatski političar Frano Supilo, koji je o tome obavijestio Jugoslavenski odbor, nakon čega je došlo do žestokog otpora hrvatskog i slovenskog naroda, što je utjecalo na njegovo provođenje u cijelosti nakon rata. Ugovor je trebao ostati tajan do kraja rata, ali je na vidjelo izašao zahvaljujući ruskim boljševicima koji su ga nakon dolaska na vlast objavili u novinama Izvestia krajem 1917., želeći time kritizirati „staru diplomaciju“ kapitalističkih europskih sila. Ugovoru se suprotstavio američki predsjednik Woodrow Wilson, koji je 8. siječnja 1918. američkom Kongresu predstavio četrnaest točaka mirovnih uvjeta unutar kojih se nekoliko njih odnosilo na postupke i rješenja iz Londonskog ugovora. Nakon rata i Britanci i Francuzi odbili su ispuniti Ugovor i on je poništen Versajskim ugovorom iz 1919. Italija je ostala prikraćena za većinu obećanja, što je poslužilo rastu popularnosti talijanskih nacionalista, koji su smatrali da je riječ o neoprostivoj izdaji od europskih saveznika. - <https://informativator.hr/strucni-clanci-vremeplov/vremeplov-londonski-tajni-ugovor-26-travnja-1915>

ratni savez sa silama Antante. Diplomatski kontakti između Italije i članica Antante intenzivirali su se krajem 1914. i početkom 1915. godine.

Italijanska vlada, predvođena premijerom Antonijem Salandrom i ministrom spoljnih poslova Sidnijem Soninom, izložila je svoje teritorijalne zahteve, tražeći kao ratnu kompenzaciju oblasti koje je smatrala iredentističkim - istorijski i etnički italijanskim, ali pod tuđom vlašću. Na tim osnovama započeti su pregovori sa Velikom Britanijom, Francuskom i Rusijom, koji su vođeni u strogoj tajnosti i bez znanja drugih saveznika, uključujući Kraljevinu Srbiju, čije su interesne sfere takođe bile pogođene¹³.

Pregovori su finalizovani u aprilu 1915. godine, a Londonski ugovor je potpisan 26. aprila iste godine. Ugovor je formalizovao uslove pod kojima se Italija obavezala da u roku od mesec dana stupi u rat protiv svih neprijatelja Antante, u zamenu za niz teritorijalnih ustupaka. Italija je 23. maja 1915. objavila rat Austro-Ugarskoj, čime su odredbe ugovora stupile na snagu¹⁴.

Ključne teritorijalne koncesije

U skladu sa Londonskim ugovorom, Italiji su obećane sledeće teritorije, pod uslovom da učestvuje u ratu na strani Antante:

- Trentino-Alto Adiđe (Južni Tirol) i Jugozapadni Tirol do prirodne granice na Alpima;
- Istra, uključujući sve ostrvske teritorije koje su se tada nalazile u sklopu Austro-Ugarske;
- Dalmacija, južno od ostrva Krk (osim Dubrovnika i delova koje su tadašnje vlasti Antante već predvidele za srpsku i crnogorsku kraljevinu), zajedno sa većim brojem dalmatinskih ostrva;
- Gradovi Valona i Sazan u Albaniji, čime bi Italija kontrolisala strateški ulaz u Jadransko more;
- Dodekanezi (sporazumno pod turskim suverenitetom), koje je Italija okupirala još 1912.-13., ali ih nije formalno anektirala;
- Protektorat nad delovima Albanije, u slučaju njenog raspada;
- Delovi Anadolije, ukoliko bi došlo do podele Osmanskog carstva;
- Garancije za učešće Italije u podeli nemačkih kolonija u Africi.
- Pored toga, Italiji je bilo obećano pravo da proširi svoj uticaj u Sredozemlju, čime se otvarao put za potencijalnu regionalnu dominaciju.

Obaveze Italije

Kao protivusluga za dobijanje navedenih teritorija, Italija se obavezala da:

- stupi u rat protiv svih neprijatelja Antante u roku od mesec dana od dana potpisivanja ugovora;
- ne sklopi separadni mir sa Centralnim silama bez saglasnosti saveznika;
- prihvati status kvo u Albaniji, odnosno, u početnoj fazi, ne insistira na aneksiji cele albanske teritorije;
- poštuje ruske interese u Poljskoj i francuske interese u Alzasu i Loreni.

Tajnost sporazuma i posledice

¹³ <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/london-treaty-of-1915/?format=pdf>

¹⁴ https://hr.wikisource.org/wiki/Londonski_ugovor

Član 16. Londonskog ugovora predviđao je njegovu apsolutnu tajnost, čime je izbegnuto uključivanje trećih strana koje su bile direktno pogođene njegovim odredbama. Tajnost ugovora bila je u skladu sa tadašnjom praksom međunarodne politike, ali je istovremeno suštinski narušavala principe transparentnosti i legitimiteta u odlučivanju o sudbini naroda¹⁵.

Londonski ugovor se time našao u direktnom sukobu sa kasnijim liberalno-demokratskim vrednostima sadržanim u 14 tačaka predsednika Vudroa Vilsona iz januara 1918, koji su postavili nove standarde međunarodnih odnosa. Sporazum je time postao simbol starog, imperijalnog načina vođenja međunarodne politike, koji će doživeti ozbiljan udarac na Pariskoj mirovnoj konferenciji¹⁶.

Pravna analiza

Tajni karakter Londonskog ugovora i međunarodno pravo uoči 1915. godine

Londonski ugovor predstavlja jedan od najozloglašnijih primera tajne diplomatije iz perioda Prvog svetskog rata. Sam ugovor nije bio javno objavljen, niti su o njegovim odredbama bili obavešteni narodi čije su teritorije bile predmet pregovora. Tajna priroda ugovora bila je u skladu sa tadašnjom praksom, budući da međunarodno pravo nije nalagalo obavezu javnog objavljivanja međudržavnih sporazuma. Ipak, ovaj oblik diplomatije bio je u suprotnosti sa sve glasnijim zahtevima za transparentnošću i pravom naroda na samoopredeljenje, što će kasnije biti istaknuto u 14 tačaka predsednika Vudroa Vilsona¹⁷.

Odsustvo konsultacija sa lokalnim stanovništvom - naročito na teritorijama kao što su Dalmacija, Istra i Južni Tirol, koje su bile naseljene pretežno Slovenima - postavlja pitanje legitimnosti ovog akta u širem međunarodnom kontekstu.

“Clausula rebus sic stantibus” i kasnija osporavanja ugovora

Jedno od ključnih pravnih pitanja u vezi sa Londonskim ugovorom odnosi se na mogućnost njegove revizije ili poništenja usled promenjenih okolnosti. Načelo *clausula rebus sic stantibus*, koje omogućava raskid međunarodnog ugovora ukoliko se okolnosti pod kojima je on zaključen bitno promene, postalo je centralna tačka rasprave na mirovnim konferencijama nakon završetka rata¹⁸. Predsednik Vilson se eksplicitno protivio priznavanju teritorijalnih ustupaka Italiji koje su dogovorene tajnim Londonskim ugovorom. U praksi, Vilsonov stav imao je i direktne posledice: tokom Pariskih mirovnih pregovora, sile Antante nisu u potpunosti ispunile teritorijalne zahteve Italije, pravdajući to moralnim i pravnim obavezama prema narodima kojima je obećano pravo na samoodređenje.

Ova situacija poslužila je kao presedan u međunarodnom pravu u pogledu ograničenja tajnih ugovora i značajnog pozivanja na *rebus sic stantibus* klauzulu. Italija se, uprkos ugovoru, suočila sa značajnim protivljenjem prilikom ostvarivanja svojih ambicija na istočnoj obali Jadrana, posebno u Dalmaciji i Crnoj Gori, što je izazvalo duboko nezadovoljstvo u italijanskom javnom mnjenju i doprinelo formiranju mita o „okaljanju pobedi“ (*Vittoria Mutilata*).

Dodatni pravni osvrt

¹⁵ <https://blogs.loc.gov/maps/2016/05/the-secret-treaty-of-london/>

¹⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Paris_Peace_Conference_%281919%E2%80%931920%29

¹⁷ https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp

¹⁸ https://www.law.cornell.edu/wex/rebus_sic_stantibus

Kritike savremenika i savremenih pravnika

Londonski ugovor je bio predmet oštih kritika kako u vreme njegovog sklapanja, tako i u savremenim pravnim analizama. Tadašnji pravници i politički analitičari isticali su da tajni karakter ugovora i njegovo zanemarivanje principa samoodređenja naroda predstavljaju ozbiljno kršenje međunarodnog prava¹⁹. Savremeni pravnici dodatno naglašavaju da takvi tajni sporazumi potkopavaju poverenje među državama i narušavaju temelje međunarodnog pravnog poretka.

Poređenje sa Sajks-Piko sporazumom i Bukureštanskim sporazumom iz 1916. godine

Londonski ugovor nije bio jedini tajni sporazum tog perioda. Sajks-Piko sporazum iz 1916. godine, sklopljen između Velike Britanije i Francuske uz saglasnost Rusije i Italije, predviđao je podelu teritorija Osmanskog carstva na sfere uticaja, zanemarujući aspiracije lokalnih naroda i obećanja data Arapima tokom rata²⁰. Slično tome, Bukureštanski sporazum iz 1916. godine, potpisan između Rumunije i sila Antante, obećavao je Rumuniji teritorijalne dobitke u zamenu za ulazak u rat, uz klauzulu o tajnosti sporazuma do zaključenja opšteg mira²¹.

Ovi sporazumi, poput Londonskog ugovora, karakterišu se tajnošću, zanemarivanjem principa samoodređenja i fokusom na teritorijalne podele bez uvažavanja volje lokalnih populacija. Takva praksa izazvala je dugoročne posledice po stabilnost regiona i poverenje među narodima.

Stavovi srpske i jugoslovenske delegacije na mirovnoj konferenciji u Parizu

Srpska vlada i Jugoslovenski odbor snažno su se protivili Londonskom ugovoru. Premijer Nikola Pašić osudio je ignorisanje principa samoodređenja naroda, na kojem je počivala Niška deklaracija, i nedostatak konsultacija sa Srbijom. Zahtevao je od sila Antante da se uzdrže od sklapanja sporazuma koji se tiču granica Hrvatske bez prethodnog dogovora sa Srbijom, kao i garancije za buduće političko ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca.

Predsednik Jugoslovenskog odbora, Ante Trumbić, takođe je izrazio nezadovoljstvo zbog Londonskog ugovora, tražeći podršku za ujedinjenje južnoslovenskih naroda. Ove reakcije doprinele su formiranju zajedničkog fronta srpskih i jugoslovenskih predstavnika protiv italijanskih teritorijalnih pretenzija, što je kulminiralo prihvatanjem Krfske deklaracije iz 1917. godine, kojom je postavljen temelj za stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Pravna analiza sadržaja Londonskog ugovora, s komentarima

Član 1: Vojna konvencija

Predviđa zaključenje vojne konvencije između Italije i sila Antante, kojom bi se utvrdio minimalni broj ruskih trupa angažovanih protiv Austro-Ugarske kako bi se sprečila koncentracija njenih snaga protiv Italije. Ova odredba je u skladu s tadašnjom praksom vojnog savezništva, ali

¹⁹ Stefano Marcuzzi, "London, Treaty of (1915)," 1914-1918 Online: International Encyclopedia of the First World War, 2019. - <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/london-treaty-of-1915/?format=pdf>

²⁰ <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>

²¹ [https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Bucharest_\(1916\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Bucharest_(1916))

postavlja pitanje suvereniteta u odlučivanju o rasporedu trupa.

Član 2: Italijanska obaveza ulaska u rat

Italija se obavezuje da će uložiti sve svoje resurse u rat protiv neprijatelja Antante. Ova obaveza je standardna u vojnim savezima, ali u kontekstu tajnog sporazuma, postavlja pitanje transparentnosti prema sopstvenom stanovništvu i međunarodnoj zajednici.

Član 3: Pomorska saradnja

Francuska i Velika Britanija se obavezuju da će podržati italijanske pomorske operacije protiv Austro-Ugarske. Ova odredba je u skladu s vojnim savezničkim obavezama, ali dodatno učvršćuje tajni karakter dogovora.

Član 4: Teritorijalne koncesije u Alpima

Italiji se obećava Trentino, Južni Tirol do Brenera, Gorica, Gradiška, deo Koruške i jugozapadna Kranjska. Ove teritorije su naseljene mešovitim stanovništvom, uključujući Slovence i Nemce, što postavlja pitanje kršenja principa samoodređenja naroda.

Član 5: Dalmacija i ostrva

Italiji se obećava severna i srednja Dalmacija, uključujući Zadar, Šibenik i većinu dalmatinskih ostrva, osim nekoliko izuzetaka. Ova odredba je u direktnoj suprotnosti s aspiracijama južnoslovenskih naroda i principom samoodređenja.

Članovi 6 i 7: Albanija

Italiji se priznaje interes u južnoj Albaniji, sa mogućnošću uspostavljanja protektorata. Ova odredba zanemaruje suverenitet Albanije i pravo njenog naroda na samoodređenje.

Član 8: Dodekanezi

Italiji se priznaje pravo na Dodekaneska ostrva, koja su tada bila pod njenom okupacijom. Ova odredba je u suprotnosti s prethodnim međunarodnim sporazumima i aspiracijama Grčke.

Član 9: Mala Azija

Italiji se obećava deo Male Azije (pokrajina Antalija) u slučaju podele Osmanskog carstva. Ova odredba je u skladu s imperijalističkom praksom tog vremena, ali zanemaruje prava lokalnog stanovništva.

Član 10: Libija

Italiji se priznaju prava i privilegije u Libiji, koje su prethodno pripadale sultanu, na osnovu *Lozanskog ugovora*. Ova odredba potvrđuje kolonijalne aspiracije Italije.

Član 11: Ratne odštete

Italiji se obećava udeo u ratnim odštetama, proporcionalno njenim naporima i žrtvama. Ova odredba je standardna u ratnim savezima, ali postavlja pitanje pravičnosti raspodele.

Član 12: Arabija

Italija se pridružuje deklaraciji Francuske, Velike Britanije i Rusije da Arabija i sveta muslimanska mesta ostanu pod nezavisnom muslimanskom vlašću. Ova odredba je u skladu s tadašnjim geopolitičkim interesima, ali može biti viđena kao pokušaj kontrole nad regionom.

Član 13: Kolonijalne kompenzacije

U slučaju da Francuska i Velika Britanija prošire svoje kolonijalne posede u Africi na štetu Nemačke, Italiji se priznaje pravo na pravednu kompenzaciju, posebno u vezi s granicama njenih kolonija. Ova odredba potvrđuje imperijalističke ambicije i zanemaruje prava lokalnog stanovništva.

Član 14: Zajam

Velika Britanija se obavezuje da će olakšati zaključivanje zajma od najmanje 50 miliona funti za Italiju. Ova finansijska podrška je u skladu s savezničkim obavezama, ali dodatno motiviše Italiju na ulazak u rat.

Član 15: Sveta Stolica

Francuska, Velika Britanija i Rusija će podržati italijanski otpor uključivanju predstavnika Svete Stolice u mirovne pregovore. Ova odredba odražava sekularne tendencije i političke interese Italije.

Član 16: Tajnost ugovora

Ugovor će se držati u tajnosti; samo će se objaviti pristupanje Italije Deklaraciji od 5. septembra 1914. Tajni karakter ugovora je u suprotnosti s principima transparentnosti i prava naroda na informisanost.

Ova analiza ukazuje na to da su mnoge odredbe Londonskog ugovora bile u suprotnosti s principima samoodređenja naroda i transparentnosti, što je izazvalo značajne političke i pravne kontroverze, posebno među južnoslovenskim narodima i njihovim predstavnicima.

Epilog: Izmenjene ratne okolnosti i sudbina Londonskog ugovora

U završnici Prvog svetskog rata, dinamika odnosa među saveznicima se značajno promenila, što je direktno uticalo na sprovođenje Londonskog ugovora. Iako je Italija 23. maja 1915. formalno stupila u rat na strani Antante, oslanjajući se na obećane teritorijalne dobitke, ishod rata i novi geopolitički poredak redefinisali su pravnu važnost i političku primenljivost ovog tajnog sporazuma.

Prvo, tajni karakter ugovora došao je pod oštar udar predsednika Sjedinjenih Američkih Država, Vudroa Vilsona, koji se, u okviru svoje platforme Četrnaest tačaka (1918), otvoreno zalagao za ukidanje tajne diplomatije i uspostavljanje međunarodnog poretka zasnovanog na principima transparentnosti, samoodređenja naroda i ravnopravnosti država. Objavljivanje tajnih ugovora, uključujući Londonski, od strane boljševičke Rusije 1917. godine dodatno je narušilo legitimitet tih sporazuma u očima međunarodne javnosti.

Drugo, ratne okolnosti na terenu nisu bile u skladu sa očekivanjima Italije. Iako je učestvovala u teškim borbama, naročito na Sočanskom frontu, njen vojni doprinos bio je osporavan od strane drugih saveznika, posebno Francuske i Velike Britanije. Italija je, prema članu 1, bila u obavezi da objavi rat svim neprijateljima sila Antante. Ipak, ona je objavila rat Nemačkoj tek 27. avgusta 1916. godine, više od godinu dana nakon što je stupila u sukob protiv Austro-Ugarske. Ovakvo postupanje otvorilo je pitanje da li je Italija u potpunosti ispunila svoje ugovorne obaveze, što je kasnije korišćeno kao argument protiv doslednog sprovođenja svih teritorijalnih ustupaka obećanih Rimu.

Treće, raspad Austro-Ugarske i formiranje novih nacionalnih država, uključujući Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, stvorili su nove realnosti koje Londonski ugovor nije mogao da predvidi. To je posebno bilo izraženo u pogledu Dalmacije, gde je italijansko pravo prema ugovoru došlo u sukob sa stvarnim političkim i vojnim prisustvom snaga nove južnoslovenske države.

Na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine, saveznici su se sve više distancirali od Londonskog ugovora. Sjedinjene Države su ga potpuno ignorisale, dok su Velika Britanija i Francuska pokušale da iznađu kompromisna rešenja, s obzirom na nove etničke i političke okolnosti. Italija je zbog neispunjenja svih teritorijalnih zahteva, posebno u Dalmaciji i oko Rijeke, napustila konferenciju na nekoliko nedelja u znak protesta.

Na pravnom planu, mnogi savremeni i kasniji komentatori su ukazivali da su promenjene

okolnosti tokom rata, uključujući raspad Carstava i nastanak novih država, bile dovoljan osnov za primenu principa *clausula rebus sic stantibus* i pravno poništenje sporazuma. Time je Londonski ugovor postao primer međunarodnog dokumenta čija se pravna snaga istopila pred realnošću istorijskih promena.

U krajnjoj liniji, neispunjenje Londonskog ugovora izazvalo je duboko razočaranje u Italiji, što je kasnije doprinelo političkoj radikalizaciji i jačanju revizionističkih struja koje će se razviti u međuratnom periodu. Sa pravnog stanovišta, slučaj Londonskog ugovora ostaje poučan primer neusaglašenosti između tajne diplomatije, interesa velikih sila i principa koji su se pojavili u novom međunarodnom poretku posle 1918. godine.

Italijansko-jugoslovenski odnosi: teritorijalne tenzije i sporovi

Londonski ugovor je značajno uticao na odnose između Italije i Kraljevine SHS, posebno u vezi sa teritorijama poput Dalmacije i Rijeke. Prema odredbama ugovora, Italiji su obećane značajne teritorije na istočnoj obali Jadrana, uključujući delove Dalmacije i većinu dalmatinskih ostrva. Međutim, ove teritorije su bile naseljene pretežno južnoslovenskim stanovništvom, što je izazvalo otpor lokalnog stanovništva i političkih predstavnika.

Nakon završetka Prvog svetskog rata, Italija je okupirala delove Istre, Rijeke i Dalmacije, što je dovelo do tenzija sa novoformiranom Kraljevinom SHS. Posebno je sporna bila okupacija Rijeke, koju je 1919. godine zauzeo italijanski nacionalista Gabriele D'Annunzio, proglašivši kratkotrajnu Italijansku regenciju Kvarnera. Ova akcija je dodatno pogoršala odnose između dve zemlje.

Sporovi su delimično rešeni Rapalskim ugovorom iz 1920. godine, kojim je Italiji priznata aneksija Istre, Zadra i nekoliko ostrva, dok je Rijeka dobila status nezavisne države. Međutim, pitanje Rijeke ostalo je otvoreno i nakon promene vlasti u Italiji 1922. godine, kada je fašistički režim pokazao interes za dalju ekspanziju na istočnoj obali Jadrana.

Objavljivanje Londonskog ugovora i *post festum* reakcije

Londonski ugovor iz 1915. godine, iako potpisan kao tajni sporazum između Italije i saveznika (Velike Britanije, Francuske i Rusije), postao je predmet međunarodne pažnje nakon što je ruska vlada, tokom Februarske revolucije 1917. godine, odlučila da objavi sadržaj ovog i drugih tajnih ugovora. Ova odluka bila je motivisana željom da se razotkrije praksa tajne diplomatije i da se podstakne poverenje u nove, demokratske vlasti koje su zamenile caristički režim. Objavljivanje ugovora izazvalo je brojne reakcije među saveznicima i u Italiji.

U Italiji, objavljivanje Londonskog ugovora izazvalo je pomešane reakcije. Dok su neki političari i intelektualci pozdravili transparentnost koju je nova ruska vlada donela, mnogi su se osećali izdanima zbog toga što su teritorijalna obećanja data Italiji postala javna. Ovo je dodatno pogoršalo odnose između Italije i drugih saveznika, koji su se osećali obaveznima prema sopstvenim interesima i principima samoodređenja naroda.

Gledajući širu sliku, objavljivanje Londonskog ugovora postavilo je pitanje legitimnosti tajnih sporazuma u međunarodnim odnosima. Ovaj događaj postao je simbol problema sa tajnom diplomatijom i doprineo kasnijem oblikovanju međunarodnih normi koje favorizuju transparentnost i poštovanje prava naroda na samoodređenje.

ZAKLJUČAK

Londonski ugovor iz 1915. godine ostaje paradigmalni primer tajne diplomatije u međunarodnim odnosima, koji je značajno uticao na tok Prvog svetskog rata i oblikovanje postratnog evropskog poretka. Ugovor je potpisan bez konsultacija sa narodima čije su teritorije obećane Italiji, što je u suprotnosti sa principima samoodređenja naroda, koji su tokom i nakon rata dobijali sve veći značaj u međunarodnom pravu.

Pravni aspekti ugovora, naročito njegov tajni karakter i netransparentnost, doveli su do ozbiljnih kritika od strane pravnika i političkih aktera tog doba, uključujući i američkog predsednika Vudroa Vilsona. Primena principa *clausula rebus sic stantibus* ukazuje na činjenicu da ugovori potpisani pod određenim ratnim okolnostima mogu izgubiti svoju pravnu snagu ukoliko se te okolnosti bitno promene. Ovo je naročito bilo važno u slučaju Londonskog ugovora, koji je kasnije faktički poništen tokom Pariskih mirovnih pregovora i izmenjen usled promenjenih geopolitičkih okolnosti. Geopolitičke posledice ugovora bile su višestruke i dugotrajne. On je izazvao tenzije između Italije i novoformirane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, naročito u pogledu teritorijalnih prava nad Dalmacijom i Rijekom, što je dovelo do složenih diplomatskih i vojnih sukoba u periodu između dva svetska rata. Reakcije drugih velikih sila, kao i objavljivanje ugovora od strane Rusije nakon Oktobarske revolucije, dodatno su potvrdile problematičnost tajnih sporazuma i podstakle reforme u međunarodnim diplomatskim praksama.

S aspekta savremenog međunarodnog prava, Londonski ugovor služi kao upozorenje na pravne i političke rizike povezane sa tajnim sporazumima koji ignorišu volju naroda i transparentnost. Danas, principi kao što su pravo na samoopredeljenje i otvoreni pregovori postali su standardi koje propisuju brojne međunarodne konvencije i praksa Ujedinjenih nacija. Takođe, pravna teorija *clausula rebus sic stantibus* ostaje važan instrument za procenu valjanosti i održivosti međunarodnih ugovora u dinamičnim političkim uslovima.

Istorijski epilog Londonskog ugovora pokazuje da su takvi tajni sporazumi često dovodili do nestabilnosti i sukoba, pa je njihovo ukidanje i zamenjivanje otvorenim i legitimnim međunarodnim procesima doprinelo stvaranju stabilnijeg svetskog poretka. Takođe, ovaj ugovor je direktno uticao na stvaranje temelja za postratne teritorijalne podele u jugoistočnoj Evropi, koje su i danas predmet pažnje istoričara i političkih analitičara.

U konačnom zbiru, Londonski ugovor je ostao trajni predmet proučavanja kao jedan od ključnih primera kako pravna pitanja i politički interesi mogu biti duboko isprepleteni, sa dugotrajnim posledicama po međunarodne odnose i unutrašnju stabilnost regiona.

LITERATURA

- ❖ Milan Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915: Prilog povijesti borbe za Jadran 1914–1917* - Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1960.
- ❖ Miroslav Krleža, *Jugoslavensko pitanje u Prvom svjetskom ratu 1914-1918*, Eseji V, SDMKZ, sv. 23, Zagreb 1966.
- ❖ Радојевић, Мира; Димић, Љубодраг. *Србија у Великом рату 1914-1918: Кратка историја*. Београд: Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет

равноправних, 2014.

- ❖ Đorđe Stanković – *Ratni ciljevi Srbije - Analiza političkih i teritorijalnih ciljeva Srbije tokom rata*, uključena u zbornik "Srbija od 1914. do 1918.", Korisna knjiga, Beograd 2018.
- ❖ Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919 - 1920,,* Prometej, Novi Sad, 2019.
- ❖ Andrej Mitrović, *Srbija u Prvom svetskom ratu*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.
- ❖ Vojislav G. Pavlović, *Serbia and Italy in the Great War*, Institute for Balkan Studies, Serbian Academy of Sciences and Arts, 2019.

THE HIDDEN FACE OF THE TREATY OF LONDON – 110 YEARS LATER

Abstract

This paper analyzes the Treaty of London of 1915, a secret agreement through which the Entente Powers sought to bring Italy into the war on their side by promising territorial gains at the expense of Austria-Hungary and the Ottoman Empire. The study examines the historical context of the treaty's conclusion, its political goals, and its consequences for postwar relations, with special emphasis on its legal validity and the international criticism it provoked. In addition, the paper compares the Treaty of London with other secret agreements of the time, such as the Sykes-Picot Agreement and the Treaty of Bucharest of 1916, highlighting broader patterns of diplomatic practice and violations of the principle of national self-determination. The research is based on both domestic and foreign sources, including relevant legal and historiographical literature.

Keywords

Treaty of London, World War I, Italy, Secret agreements, International law, Sykes-Picot Agreement, Treaty of Bucharest, National self-determination, Entente, Versailles order

ANGLICIZMI U RAČUNARSKOJ TERMINOLOGIJU U SRPSKOM JEZIKU

Mona Cvetković

Student doktorskih studija

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt, BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

akelmona@yahoo.com

Kristina Varcaković

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt, BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

iubd.kristina@gmail.com

Stručan rad

UDK: 05/ 050/046:(8/811(811.111.36)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.89>

Sažetak

Cilj rada je da ispita rasprostranjenost, oblike prilagođavanja i funkcionalnu ulogu anglicizama u računarskoj terminologiji savremenog srpskog jezika. Polazeći od teorijskog okvira o jezičkim pozajmljenicama i terminološkoj standardizaciji, sprovedena je analiza pisanih izvora (udžbenici, stručni članci, IT portali) i anketno istraživanje među studentima i IT stručnjacima. Rezultati pokazuju dominantnu upotrebu anglicizama (*fajl, mejl, brauzer, klaud*), uz delimičnu pravopisnu i fonološku adaptaciju (*softver, kompjuter, mejl*), dok domaći ekvivalenti (*datoteka, elektronska pošta, preglednik/poslužitelj*) ostaju znatno ređe upotrebljeni izvan obrazovnog i normativnog diskursa. Uočen je jaz između preporučenih standarda i stvarne stručne prakse, što dovodi do terminološke neujednačenosti i paralelne upotrebe dvojnika (npr. *računar/kompjuter, datoteka/fajl*). Zaključuje se da su anglicizmi u IT domenu u velikoj meri neizbežni zbog globalne komunikacije i potrebe za preciznošću, ali da je poželjno plansko balansiranje: afirmisati domaća rešenja gde su funkcionalna i razumljiva, a zadržati međunarodno prepoznatljive termine tamo gde prevod smanjuje jasnoću.

Ključne reči

Anglicizmi, računarska terminologija, srpski jezik, standardizacija, pozajmljenice, jezička politika.

UVOD

Engleski jezik danas ima dominantnu ulogu u oblastima nauke, tehnologije i informacionih sistema. Razvoj računarske terminologije gotovo je u potpunosti vezan za engleski jezik, jer su najvažnija otkrića, inovacije i softverska rešenja nastajala u anglofonim sredinama. Zbog toga se

veliki broj termina iz oblasti informatike i računarstva neposredno preuzima u druge jezike, među njima i u srpski.

U savremenom srpskom jeziku može se primijetiti ogroman broj anglicizama upravo u domenu računarske terminologije: *hardware, software, file, download, browser, update, server, cloud* i mnogi drugi. Dio njih se koristi u izvornom obliku, dio je prilagođen domaćem jeziku (*kompjuter, mejl, link*), dok se za pojedine pojmove javljaju i domaće zamjene (*računar, elektronska pošta, veza*). Ovakva situacija pokazuje složen odnos između potrebe za internacionalno prepoznatljivom terminologijom i očuvanja jezičkog identiteta.

Predmet ovog rada je analiza upotrebe i funkcije anglicizama u računarskoj terminologiji srpskog jezika. Cilj je da se prikaže u kojoj mjeri su anglicizmi zastupljeni, kako se prilagođavaju jezičkom sistemu srpskog jezika i kakve posledice njihova upotreba ima na razvoj stručnog jezika i svakodnevne komunikacije. Posebna pažnja biće posvećena pitanjima terminološke dosljednosti, normiranja i uticaja engleskog na oblikovanje digitalne kulture kod nas.

Značaj istraživanja ogleda se u činjenici da se savremeni čovjek svakodnevno susreće sa terminima iz oblasti informatike i da je njihovo razumijevanje nužno ne samo za stručnjake iz IT sektora, već i za širu javnost. Analiza anglicizama u računarskoj terminologiji doprinosi boljem sagledavanju procesa jezičkih promjena, ali i pronalaženju ravnoteže između prihvatanja globalnih trendova i očuvanja nacionalnog jezičkog identiteta.

POJAM JEZIČKIH POZAJMLJENICA

Jezičke pozajmljenice (ili leksemske pozajmljenice) predstavljaju riječi koje jedan jezik preuzima iz drugog jezika radi popunjavanja leksičkih praznina ili zbog prestiža jezika davaoca. Proces posuđivanja je prirodan i univerzalan – svi jezici svijeta tokom razvoja prihvatali su strane elemente. U srpskom jeziku prepoznajemo slojeve posuđenica iz grčkog, turskog, nemačkog, ruskog, francuskog, a u savremenom dobu naročito iz engleskog jezika. Pozajmljenice se mogu:

- direktno preuzeti (*browser, cloud*),
- fonetski i pravopisno prilagoditi (*kompjuter, server*),
- semantički preuzeti, kada postojeća domaća riječ dobija novo značenje pod uticajem stranog jezika (*miš – računar*).

Anglicizmi su pozajmljenice iz engleskog jezika koje ulaze u drugi jezik i koriste se u svakodnevnoj ili stručnoj komunikaciji. Oni se mogu klasifikovati na više načina:

- Potpuni anglicizmi – ostaju u izvornom obliku (*file, download, update*).
- Delimično prilagođeni anglicizmi – prilagođeni pravopisno ili fonetski (*mejl, link, softver*).
- Semantički anglicizmi – domaće riječi koje dobijaju novo značenje (*aplikacija, platforma, mreža*).

Engleski jezik počeo je da ima značajan uticaj na srpski tokom 20. vijeka, najprije kroz oblasti avijacije, filma i muzike, a kasnije kroz sport, politiku i tehnologiju. Prava ekspanzija anglicizama dešava se krajem 20. i početkom 21. vijeka, sa razvojem informacionih tehnologija i globalizacijom. Digitalizacija je učinila da engleski postane *lingua franca* u oblasti informatike, što se direktno odrazilo i na srpski jezik.

Stručni jezici (terminologije) razvijaju se radi precizne komunikacije unutar određenih disciplina. U informatici i računarstvu terminologija je uglavnom internacionalnog karaktera, jer se nova otkrića i proizvodi pojavljuju globalno i vrlo brzo šire. Računarska terminologija u srpskom jeziku stoga pokazuje visok stepen zavisnosti od engleskog, a proces standardizacije često kaska za realnom jezičkom praksom.

RAZVOJ RAČUNARSKE TERMINOLOGIJE

Računarska terminologija počinje da se formira sredinom 20. vijeka, sa razvojem prvih elektronskih računara. Kako su pioniri informatike bili uglavnom iz anglofonih zemalja (SAD i Velika Britanija), većina osnovnih pojmova u računarstvu nastala je na engleskom jeziku. Izrazi poput computer, software, hardware, program, memory postali su osnovna terminološka osnova na globalnom nivou.

Tokom 1960-ih i 1970-ih godina, širenjem računara u privredi, obrazovanju i državnim institucijama, engleska terminologija počinje da se prenosi u druge jezike. U srpskom jeziku prvi pojmovi ulaze upravo u tom periodu, često u izvornom obliku (kompjuter, softver), a tek kasnije se razvijaju pokušaji stvaranja domaćih ekvivalenata (računar, programska podrška).

Dominacija engleskog jezika u oblasti informatike i informacionih tehnologija proističe iz nekoliko razloga:

- istorijske uloge anglofonih zemalja u razvoju računara,
- međunarodne saradnje u nauci i tehnici,
- globalne dostupnosti softvera i interneta gdje je engleski jezik primarni,
- potrebe za standardizacijom i univerzalnom komunikacijom među stručnjacima.

Zbog toga, većina novih pojmova najprije nastaje na engleskom jeziku i tek naknadno se prevodi ili prilagođava u drugim jezicima.

Standardizacija stručne terminologije ima za cilj da obezbijedi dosljednost u upotrebi termina i da smanji terminološku konfuziju. U praksi, međutim, često se dešava da domaći termini ne zažive u stručnoj zajednici, jer se već uvriježio engleski naziv. Primjeri su server i browser, koji imaju ponuđene domaće zamjene (poslužitelj, preglednik), ali su one slabo prihvaćene u praksi.

Institucije kao što su standardizaciona tijela i jezičke komisije pokušavaju da normiraju terminologiju, ali brzina razvoja informacionih tehnologija često nadmašuje mogućnost pravovremene adaptacije.

Jedan od najvećih izazova u razvoju računarske terminologije jeste pitanje prevoditi li termine ili ih ostavljati u izvornom obliku. Za prevođenje: bolja razumljivost za širu javnost, očuvanje jezika. Protiv prevođenja: terminološka nepreciznost, gubitak univerzalnosti i problema u komunikaciji među stručnjacima.

Zbog toga u savremenoj srpskoj računarskoj terminologiji često dolazi do paralelne upotrebe (računar/kompjuter, mejl/elektronska pošta, datoteka/fajl), što svjedoči o nedovršenom procesu standardizacije.

ANGLICIZMI U RAČUNARSKOJ TERMINOLOGIJI

Računarska terminologija u srpskom jeziku u velikoj mjeri oslanja se na engleske izraze. Najčešće korišćeni anglicizmi su:

- hardver (hardware),
- softver (software),
- fajl (file),
- folder (folder),
- baza podataka (database),
- server (server),
- brauzer (browser),
- daunloud (download),
- apdejt (update),
- klaud (cloud),
- link (link),
- mejl (mail).

Mnogi od ovih izraza imaju i ponuđene domaće ekvivalente (npr. fajl – datoteka, brauzer – preglednik, mejl – elektronska pošta, klaud – oblak), ali se oni u praksi rjeđe koriste.

Anglicizmi u računarskoj terminologiji u srpski jezik ulaze kroz nekoliko procesa:

- Fonološka adaptacija – engleska riječ se prilagođava domaćem izgovoru (browser → brauzer, download → daunloud).
- Morfološka adaptacija – riječ se uklapa u gramatički sistem srpskog jezika i dobija domaće nastavke (softver – softvera, mejl – mejlovi).
- Pravopisna adaptacija – strani izraz se zapisuje u skladu sa pravilima srpskog jezika (mejl, kompjuter).
- Semantička adaptacija – domaće riječi dobijaju nova značenja pod uticajem engleskog (miš → uređaj za upravljanje računarom, mreža → network).

Direktni anglicizmi – preuzeti u izvornom obliku, najčešće kod stručnjaka (server, file, update).
Prilagođeni anglicizmi – oblikovani prema normama srpskog jezika (kompjuter, mejl, softver).
Paralelna upotreba – istovremena upotreba izvornog i domaćeg oblika (računar/kompjuter, elektronska pošta/mejl, datoteka/fajl).

Analizom stručnih tekstova, udžbenika informatike i internet portala može se primijetiti:

- Stručna literatura češće koristi domaće termine, posebno u školskim udžbenicima (računar, datoteka, elektronska pošta).
- IT stručnjaci i korisnici računara češće koriste anglicizme (kompjuter, fajl, mejl, brauzer), jer su oni kraći i ujednačeni sa globalnom praksom.

Mediji i internet portali uglavnom biraju anglicizme, jer su široko **UVOD**

- prepoznatljiviji i jednostavniji za upotrebu.

PREDNOSTI I NEDOSTACI UPOTREBE ANGLICIZAMA

Engleski jezik je globalni jezik informatike i novih tehnologija. Zbog toga su anglicizmi u računarskoj terminologiji često neophodni – oni omogućavaju brzu razmjenu informacija i lako prepoznavanje pojmova u međunarodnom kontekstu. IT stručnjaci širom svijeta koriste iste termine, što olakšava saradnju i smanjuje rizik od nesporazuma. Na primjer, termini server, software, database, cloud univerzalno su razumljivi bez obzira na nacionalni jezik sagovornika.

Preuzimanje anglicizama često stvara terminološku nedosljednost u srpskom jeziku. Tako npr. istovremeno cirkulišu oblici računar i kompjuter, datoteka i fajl, preglednik i brauzer. Ovakva paralelna upotreba može izazvati zabunu, posebno kod učenika i novih korisnika. Pored toga, neujednačenost u prevodima stručne literature otežava standardizaciju terminologije.

Stručnjaci u IT sektoru uglavnom preferiraju anglicizme, jer su navikli na njih u svakodnevnom radu, dokumentaciji i programiranju. Šira javnost i nastavnici češće zagovaraju upotrebu domaćih termina, kako bi se očuvala jezička norma i omogućila veća razumljivost.

Jezičke institucije (npr. odbori za standardizaciju) preporučuju domaće termine, ali njihova upotreba u praksi često izostaje.

Anglicizmi u računarskoj terminologiji imaju dvostruki efekat:

- S jedne strane, oni obogaćuju leksiku i omogućavaju brže usvajanje novih pojmova.
- S druge strane, pretjerana upotreba i odsustvo prevoda mogu ugroziti jezičku samostalnost i potisnuti domaće riječi.

Balans između prihvatanja globalnih izraza i očuvanja domaćih lingvističkih rješenja predstavlja ključni izazov. Ukoliko se domaći termini ne afirmišu, postoji rizik da veliki dio stručne leksike ostane u potpunosti „anglicizovan“, što dugoročno može smanjiti funkcionalnost srpskog jezika u oblasti visokih tehnologija.

ZAKLJUČAK

Analiza upotrebe anglicizama u računarskoj terminologiji pokazala je da engleski jezik ima dominantan uticaj na savremeni srpski jezik, posebno u oblasti informacionih tehnologija. Zbog globalne uloge engleskog jezika kao „lingua franca“ informatike, veliki broj pojmova ulazi u srpski jezik u izvornom ili djelimično prilagođenom obliku. Istraživanje je pokazalo da:

- IT stručnjaci i studenti najčešće koriste anglicizme (fajl, mejl, brauzer, klaud), jer su oni kraći, praktičniji i međunarodno razumljivi.
- Domaći termini (računar, datoteka, elektronska pošta) opstaju u obrazovnom sistemu i u normativnim dokumentima, ali su znatno manje zastupljeni u praksi.
- Postoji izražena terminološka neujednačenost – istovremeno se koriste domaći i strani izrazi, što može dovesti do zabune.

Prednosti upotrebe anglicizama ogledaju se u univerzalnosti i jednostavnosti komunikacije u globalnom IT okruženju, dok su glavni nedostaci vezani za gubitak jezičke samostalnosti i potiskivanje domaćih leksičkih rješenja.

Zaključna ocjena jeste da je realno očekivati da će anglicizmi i dalje dominirati u računarskoj terminologiji, ali istovremeno postoji potreba za pažljivim balansiranjem – očuvanjem domaćih termina tamo gdje su oni funkcionalni i razumljivi, a prihvatanjem anglicizama gdje je njihova upotreba nužna za preciznost i međunarodnu komunikaciju.

Na taj način, srpski jezik može očuvati vlastiti identitet, a istovremeno ostati u koraku sa savremenim tehnološkim razvojem.

LITERATURA

- ❖ Bugarski R. 1991. Uvod u opštu lingvistiku. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
 - ❖ Bugarski R. 2007. Lingvistika u primeni. Beograd: Čigoja štampa
 - ❖ Dragičević R. 2007. Leksikologija srpskog jezika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
 - ❖ Klajn I., Šipka M. 2008. Veliki rečnik stranih reči i izraza. Novi Sad: Prometej
 - ❖ Marković M. 2008. Srpski jezik „U fioci“. Pedagoška stvarnost, 54: 747.
 - ❖ Mićunović Lj. 2005. Rečnik stranih reči. Beograd: Victrix
 - ❖ Pešikan M., Jerković J., Piurica M. 2010. Pravopis srpskoga jezika. Novi Sad: Matica srpska
 - ❖ Pršić T. 2004. O anglicizmima iz četiri različita ali međupovezana ugla. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, 47: 113.
 - ❖ Pršić T. 2011. Engleski u srpskom. Novi Sad: Filozofski fakultet
 - ❖ Silaški N. 2012. Srpski jezik u tranziciji: o anglicizmima u ekonomskom registru. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta
 - ❖ Stanojčić . 2010. Gramatika srpskog knjevnog jezika. Beograd: Kreativni centar
 - ❖ Stojičić V. 2006. Englesko-srpski rečnik novih reči. Novi Sad: „Zmaj“ D.O.O.
 - ❖ Vasić V., Pršić T., Nejgebauer G. 2011. Rečnik novijih anglicizama: du yu speak anglosrpski? Novi Sad: Zmaj
-

ANGLICISMS IN COMPUTER TERMINOLOGY IN THE SERBIAN LANGUAGE

Abstract

The aim of this paper is to examine the prevalence, forms of adaptation, and functional role of Anglicisms in the computer terminology of the modern Serbian language. Starting from the theoretical framework on language borrowings and terminological standardization, an analysis of written sources (textbooks, scholarly articles, IT portals) and a survey among students and IT professionals were conducted. The results show a dominant use of Anglicisms (file, email, browser, cloud), with partial orthographic and phonological adaptation (softver, kompjuter, mejl), while domestic equivalents (datoteka, elektronska pošta, preglednik/poslužitelj) remain significantly less used outside educational and normative discourse. A gap was observed between recommended standards and actual professional practice, leading to terminological inconsistency and the parallel use of doublets (e.g., računar/kompjuter, datoteka/fajl). It is concluded that Anglicisms in the IT domain are largely unavoidable due to global communication and the need for precision, but that a planned balancing is desirable: to affirm domestic solutions where they are functional and understandable, and to retain internationally recognizable terms where translation reduces clarity.

Keywords

Anglicisms, computer terminology, Serbian language, standardization, loanwords, language policy.

PEDAGOŠKI ASPEKTI NASTAVE ENGLSKOG JEZIKA PRIMENOM DIGITALNIH PLATFORMI ZA UČENJE NA DALJINU

Mona Cvetković

Student doktorskih studija

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt,
BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

akelmona@yahoo.com

Marko Mijatović

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt,
BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

marko.mijatovic@hercegovina.edu.ba

Stručan rad

UDK:05/050/046:(37/6/659.3):8/811(811.111.36)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.96>

Sažetak

Ovaj rad se bavi pedagoškim aspektima nastave engleskog jezika primenom digitalnih platformi za učenje na daljinu. Fokus je stavljen na mogućnosti koje online okruženje pruža u razvoju jezičkih kompetencija, ali i na izazove koji prate ovakav oblik obrazovanja. Analiziraju se prednosti digitalnih alata, poput fleksibilnosti i dostupnosti multimedijalnih resursa, ali i ograničenja u pogledu motivacije učenika, tehničke opremljenosti i smanjene neposredne interakcije. Posebna pažnja posvećuje se ulozi nastavnika kao facilitatora i mentora, čija je odgovornost da pedagoškim strategijama i inovativnim pristupima unapredi motivaciju, interakciju i evaluaciju učenja. Cilj rada je da se ukaže na značaj balansiranja tehnologije i pedagogije u kreiranju kvalitetnog obrazovnog procesa koji odgovara potrebama savremenih učenika različitih stilova učenja.

Ključne reči

Pedagoški aspekti, engleski jezik, nastava na daljinu, digitalne platforme, motivacija, interakcija.

UVOD

Rad istražuje pedagoške aspekte nastave engleskog jezika putem digitalnih platformi za učenje na daljinu. Analiziraju se prednosti i izazovi koje ovi alati donose u nastavnom procesu, kao i strategije za unapređenje motivacije, interakcije i evaluacije učenika. Poseban akcenat stavlja se na ulogu nastavnika u digitalnom okruženju i mogućnosti prilagođavanja sadržaja različitim stilovima učenja.

Savremeno obrazovanje sve više se oslanja na digitalne tehnologije, koje postaju neizostavan deo nastavnog procesa na svim nivoima. Digitalizacija je otvorila mogućnosti za fleksibilniji i interaktivniji pristup učenju, čime se tradicionalni modeli nastave postepeno transformišu u hibridne ili potpuno onlajn oblike obrazovanja. U kontekstu nastave engleskog jezika, digitalne platforme omogućavaju nastavnicima da obogate čas multimedijalnim sadržajima, dok učenicima pružaju priliku da razvijaju jezičke kompetencije kroz interakciju, samostalni rad i kolaboraciju u virtuelnom prostoru. Ovakav oblik nastave zahteva specifične pedagoške pristupe, koji se razlikuju od tradicionalnih metoda, kako bi se očuvala motivacija, kontinuitet i kvalitet učenja.

Engleski jezik, kao *lingua franca* globalne komunikacije, zahteva inovativne metode učenja koje prate savremene potrebe društva i tržišta rada. Njegova uloga prevazilazi okvire klasične nastave stranih jezika, jer predstavlja ključan alat za međunarodnu saradnju, akademski uspeh i profesionalni razvoj. Tradicionalni pristupi u nastavi engleskog jezika pokazali su se nedovoljnim u kontekstu digitalnog doba, gde se očekuje veća fleksibilnost, dostupnost i interaktivnost obrazovnih procesa. Upravo zato, primena digitalnih platformi za učenje na daljinu otvara nove mogućnosti za personalizaciju učenja, integraciju multimedijalnih sadržaja i razvoj komunikativnih kompetencija u dinamičnom i tehnološki podržanom okruženju.

Platforme za učenje na daljinu (Moodle, Google Classroom, Edmodo, Canvas, MS Teams, Zoom) omogućavaju interaktivne oblike nastave, ali istovremeno zahtevaju i specifične pedagoške pristupe. Njihova primena ne podrazumeva samo tehničko korišćenje digitalnih alata, već i promenu uloge nastavnika, koji iz pozicije predavača prelazi u ulogu facilitatora i mentora. Ove platforme nude mogućnost kombinovanja sinhronih i asinhronih aktivnosti, upotrebu multimedijalnih resursa i kreiranje personalizovanih zadataka, čime se podstiče aktivno učenje i saradnja među učenicima. Međutim, njihova efikasna primena zavisi od pedagoške osmišljenosti nastave – načina na koji se sadržaj prilagođava različitim stilovima učenja, kako se motivišu učenici i kako se obezbeđuje kontinuirana interakcija u virtuelnom prostoru.

PEDAGOŠKI I TEHNOLOŠKI ASPEKTI U DIGITALNOM OKRUŽENJU

Pedagoški pristupi u nastavi engleskog jezika na daljinu moraju uzeti u obzir specifičnosti virtuelnog učenja, koje se razlikuje od tradicionalnog modela. Ključni elementi su:

- Interaktivnost – učenici moraju biti aktivno uključeni kroz diskusije, projektne zadatke, igre uloga i kolaborativne aktivnosti.
- Motivacija – održavanje angažovanosti u digitalnom prostoru zahteva primenu različitih strategija, kao što su gamifikacija, upotreba multimedijalnih sadržaja i personalizovani zadaci.
- Autonomija u učenju – učenici razvijaju sposobnost samostalnog planiranja i praćenja učenja, što je važno za formiranje trajnih kompetencija.
- Uloga nastavnika – nastavnik postaje mentor i facilitator, koji organizuje proces, pruža podršku i usmerava učenike u postizanju ciljeva.
- Evaluacija – formativno i sumativno ocenjivanje se oslanja na digitalne alate (kvizove, testove, eseje, forume), uz naglasak na pružanje kontinuirane povratne informacije.

Tehnologija predstavlja osnovu za realizaciju nastave na daljinu, ali njen uspeh zavisi od načina pedagoške integracije. Ključni tehnološki elementi uključuju:

- Platforme za učenje – Moodle, Google Classroom, MS Teams i druge omogućavaju organizaciju sadržaja, komunikaciju i evaluaciju.
- Sinhroni i asinhroni alati – Zoom i Teams za časove uživo; forumi i sistemi za postavljanje materijala za samostalno učenje.
- Multimedijalni sadržaji – video lekcije, interaktivne prezentacije, digitalne knjige i aplikacije za učenje jezika.
- Digitalna pismenost – i nastavnici i učenici moraju razviti kompetencije za korišćenje tehnologije, što podrazumeva stalnu edukaciju i usavršavanje.
- Tehnička infrastruktura – stabilna internet konekcija, dostupnost uređaja i odgovarajuća softverska rešenja su preduslov za kvalitetnu nastavu.

PREDNOSTI PRIMENE PLATFORMI ZA UČENJE NA DALJINU

Digitalne platforme za učenje omogućavaju sinhronu i asinhronu oblike rada, čime se nastava engleskog jezika prilagođava različitim potrebama i stilovima učenja. Sinhrona nastava odvija se u realnom vremenu putem video-konferencijskih alata (Zoom, MS Teams, Google Meet), što omogućava neposrednu komunikaciju, diskusiju i povratne informacije. Ovakav pristup podstiče interaktivnost i dinamiku časa, ali zavisi od tehničke opremljenosti i stabilne internet konekcije. Asinhrona nastava, s druge strane, podrazumeva pristup materijalima i zadacima u vreme koje učeniku najviše odgovara, uz mogućnost samostalnog tempiranja učenja. Ovaj model je posebno koristan za učenike različitih kognitivnih stilova i onih koji zahtevaju više vremena za usvajanje gradiva. Kombinacija sinhronih i asinhronih aktivnosti (tzv. blended learning) pokazala se kao optimalno rešenje jer spaja prednosti obe metode – interakciju uživo i fleksibilnost samostalnog učenja.

Jedna od značajnih prednosti digitalnih platformi za učenje engleskog jezika jeste bogatstvo multimedijalnih resursa, među kojima se ističu video i audio materijali, kao i interaktivni kvizovi. Video sadržaji (filmovi, kratke lekcije, animacije) omogućavaju učenicima da razvijaju veštine slušanja i razumevanja, dok audio materijali pružaju priliku za vežbanje izgovora, intonacije i prepoznavanja različitih akcenata engleskog jezika. Interaktivni kvizovi i digitalne igre, pak, doprinose većem angažovanju učenika jer učenje pretvaraju u dinamičan i motivišući proces. Upotreba multimedijalnih resursa takođe podstiče različite stilove učenja – vizuelni, auditivni i kinestetički – što omogućava individualizaciju nastave i bolju usklađenost sa potrebama svakog učenika.

Mogućnost individualizacije učenja i kreiranja personalizovanih lekcija. Za razliku od tradicionalne učionice, gde nastavni proces često prati unapred definisan plan i tempo, online okruženje omogućava prilagođavanje sadržaja različitim nivoima predznanja, interesovanjima i stilovima učenja učenika. Personalizacija se ogleda u tome što učenici mogu dobiti zadatke koji odgovaraju njihovom stepenu jezičke kompetencije, pratiti sopstveni napredak kroz digitalne testove i povratne informacije, kao i birati tempo kojim će savladavati gradivo. Nastavnici, zahvaljujući analitičkim funkcijama platformi, imaju uvid u angažovanost i postignuća učenika, što im omogućava da prilagode sadržaje i metode rada. Na ovaj način, učenje engleskog jezika postaje fleksibilnije, efikasnije i usmerenije na individualne potrebe svakog učenika.

Lakša evaluacija kroz digitalne testove i povratne informacije omogućava efikasno i brzo procenjivanje znanja ili izvođenja nastavnih planova. Ovaj pristup koristi online platforme i alate za

kreiranje, izvođenje i ocjenjivanje testova, što olakšava uštedu vremena i povećava tačnost evaluacije. Povratne informacije se automatski ili ručno daju učenicima, čime se podstiče brza korekcija i bolja usklađenost sa obrazovnim ciljevima. Prednosti uključuju veću dostupnost, lakšu analizu rezultata i mogućnost prilagođavanja nastavnih sadržaja na osnovu prikupljenih podataka.

IZAZOVI I PEDAGOŠKA OGRANIČENJA

Tehnička opremljenost i digitalna pismenost nastavnika i učenika su ključni faktori za uspešno funkcionisanje u savremenom obrazovnom okruženju koje je sve više digitalizovano. Evo nekoliko važnih aspekata:

- Digitalna pismenost nije samo posjedovanje tehničkih znanja, već predstavlja sposobnost pronalaženja, korišćenja i kreiranja informacija putem interneta na smislen i koristan način. Ona obuhvata više dimenzija i ima svoje teorijsko utemeljenje u različitim naučnim disciplinama. Digitalna pismenost se smatra „životnom vještinom“, koja je jednako važna kao i čitalačka i matematička pismenost, i postaje uslov i pravo za sve građane
- Nastavnici imaju ključnu ulogu u primeni digitalne tehnologije tokom celog obrazovnog procesa, uključujući nastavu i vannastavne aktivnosti. Njihove vještine u upotrebi digitalnih tehnologija direktno utiču na razvoj digitalne pismenosti učenika i kvalitet obrazovanja
- Tehnička opremljenost škola i dostupnost informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) omogućava kvalitetniju primenu digitalnih alata u nastavi, što može doprineti boljim postignućima učenika. Kvalitetna primena IKT zahteva kontinuirani razvoj i usavršavanje digitalnih vještina kako nastavnika, tako i učenika
- Razvijanje digitalne pismenosti je postepen i kontinuiran proces, koji podrazumeva nekoliko faza, počevši od sticanja osnovnih znanja do naprednih kompetencija u korišćenju digitalnih resursa i alata
- Savremeni društveno-kulturni kontekst je karakterističan time što su digitalne tehnologije postale sastavni deo svih aspekata života, što dodatno naglašava potrebu za digitalnom pismošću kod svih učesnika u obrazovanju

Jedan od ključnih pedagoških izazova u nastavi engleskog jezika na daljinu je rizik od pasivnosti i nedostatka motivacije kod učenika. Iako platforme za učenje nude veliku fleksibilnost, upravo ta fleksibilnost može biti mač s dvije oštrice. Bez fizičkog prisustva nastavnika i kolega, učenici se mogu osjećati izolirano, što lako dovodi do pada motivacije. Nastavnik je ključan u borbi protiv pasivnosti. On nije samo isporučitelj sadržaja, već i motivator, savjetnik i facilitator. Nastavnik treba graditi odnos s učenicima, nuditi im podršku i poticati ih na sudjelovanje. Umjesto da se oslanja isključivo na platformu, nastavnik treba kombinirati rad na platformi s aktivnostima koje zahtijevaju direktnu interakciju, poput grupnih poziva ili online radionica.

Kombiniranjem tehnologije s promišljenom pedagogijom, možemo smanjiti rizik od pasivnosti i osigurati da učenje engleskog jezika na daljinu bude uspješno i motivirajuće za sve učenike.

Jedan od najsloženijih pedagoških izazova u nastavi engleskog jezika na daljinu je ograničena spontanost u govornoj interakciji. U tradicionalnoj učionici, razgovor se razvija prirodno, s trenutnim reakcijama, neverbalnim znakovima i spontanim replikama. Platforme za učenje na daljinu, s tehničkim preprekama kao što su kašnjenje zvuka, slabija kvaliteta veze ili fokus na strukturiranim zadacima, često ne mogu u potpunosti replicirati tu dinamiku.

Opterećenost nastavnika kreiranjem digitalnog sadržaja je stvarni problem koji zahtijeva sustavno rješenje. Ne radi se samo o tehnologiji, već o osiguravanju da su nastavnici opremljeni vještinama, vremenom i resursima kako bi mogli kreirati smisleno i učinkovito online obrazovno iskustvo, a da pritom ne izgore.

PEDAGOŠKE STRATEGIJE ZA UNAPREĐENJE NASTAVE

Učenje engleskog jezika na daljinu zahtijeva promišljene pedagoške strategije koje nadilaze puko prenošenje sadržaja s papira na ekran. Umjesto da se oslanjamo samo na tehnologiju, fokus mora biti na aktivnom učenju, interakciji i motivaciji.

Strategije za aktivno učenje i angažman:

- **Flipped Classroom (Obrnuta učionica):** Umjesto da se nove lekcije predaju tijekom online sesija, učenici samostalno gledaju video lekcije i proučavaju materijale kod kuće. Vrijeme online nastave se zatim koristi za interaktivne aktivnosti, rasprave i vježbe. Na ovaj način, nastavnik se može fokusirati na individualne potrebe učenika i na primjenu znanja, a ne na njegovo prenošenje.
- **Projektno učenje:** Nastava se organizira oko većih, dugoročnih projekata. Učenici, bilo samostalno ili u grupama, istražuju teme, kreiraju prezentacije, video zapise, ili pišu blogove na engleskom jeziku. Ovaj pristup potiče kritičko razmišljanje, suradnju i smislenu primjenu jezika u stvarnom kontekstu.
- **Gamifikacija:** Uvođenje elemenata igre u učenje (npr. sakupljanje bodova, postizanje razina, natjecanja) može značajno povećati motivaciju. Platforme mogu biti dizajnirane tako da potiču zdravu kompetitivnost, a nastavnik može nagrađivati trud i napredak.

Strategije za socijalnu interakciju:

- **Virtualne radionice i grupni rad:** Umjesto pasivnog praćenja predavanja, učenici se dijele u manje virtualne sobe (Breakout Rooms) gdje rade na specifičnim zadacima. Nastavnik se može kretati između soba i pružati individualnu podršku, čime se potiče aktivna govorna interakcija.
- **Sistemske pružanje povratnih informacija:** Redovite, personalizirane povratne informacije ključne su za održavanje motivacije. Nastavnik treba kombinirati automatsko ocjenjivanje s individualnim komentarima koji se odnose na specifične pogreške i napredak svakog učenika.
- **Kreiranje online zajednice:** Poticanje komunikacije izvan formalne nastave, putem foruma ili online chat grupa, može pomoći učenicima da se osjećaju kao dio grupe. Dijeljenje materijala, pitanja i iskustava stvara osjećaj zajedništva i smanjuje osjećaj izolacije.

ZAKLJUČAK

Platforme za učenje na daljinu značajno menjaju pedagošku dinamiku nastave engleskog jezika. Njihova efikasna primena zavisi od spremnosti nastavnika da kombinuju tehnološke alate sa pedagoškim metodama koje podstiču aktivno učešće i komunikaciju učenika. Prava vrednost ovih platformi leži u stvaranju balansirano i motivišućeg okruženja za učenje.

Učenje engleskog jezika na daljinu, potpomognuto platformama za učenje, predstavlja značajnu promjenu u obrazovanju. Iako tehnologija pruža iznimne mogućnosti, ključ uspjeha ne leži u samim platformama, već u promišljenom pedagoškom pristupu.

Glavni pedagoški izazovi, kao što su rizik od pasivnosti, nedostatak spontane interakcije i opterećenost nastavnika, zahtijevaju proaktivna rješenja. Da bi se ti izazovi prevladali, neophodno je da se nastavnik usmjeri na ulogu facilitatora i mentora, a ne samo na ulogu prenositelja znanja. Nastavnik mora vješto kombinirati digitalne alate s pedagoškim strategijama koje potiču aktivno učenje, suradnju i motivaciju.

Kvalitetna online nastava engleskog jezika mora se temeljiti na:

- Interaktivnim i personaliziranim materijalima koji angažiraju učenike.
- Aktivnostima koje potiču govornu interakciju, unatoč tehničkim ograničenjima.
- Učiteljevoj podršci i povratnim informacijama koje su ključne za održavanje motivacije i napredovanja.

U suštini, uspješna primjena platformi za učenje na daljinu u nastavi engleskog jezika nije pitanje puke digitalizacije, već humanizacije učenja u digitalnom okruženju. Nastava na daljinu može biti jednako učinkovita, a ponekad i bolja od tradicionalne, pod uvjetom da se u njezino središte stavi učenik i njegovi pedagoški ciljevi.

LITERATURA

- ❖ Hrastinski, S. (2008). *Asynchronous and Synchronous E-Learning*. EDUCAUSE Review.
- ❖ Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. (2013). *Digital Literacies*. Routledge.
- ❖ Anderson, T. (2017). *The Theory and Practice of Online Learning*. Athabasca University Press.
- ❖ Hampel, R., & Stickler, U. (2015). *Developing Online Language Teaching*. Palgrave Macmillan.
- ❖ Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80-97.
- ❖ Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). *Distance education: A systems view of online learning*. Cengage Learning.
- ❖ Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2-3), 87-105.
- ❖ Motteram, G. (Ed.). (2013). *The Internet and ELT: A practical guide for teachers*. The British Council.

- ❖ Chapelle, C. A. (2001). *Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching*. Cambridge University Press.
- ❖ Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education.
- ❖ Bax, S. (2003). CALL—past, present and future. *System*, 31(1), 13-28.
- ❖ Dudeney, G., & Hockly, N. (2007). *How to Teach English with Technology*. Pearson Longman.
- ❖ Li, W. (2025). Strategies for English Learning in Open and Distance Education. *International Journal of Web-Based Learning and Teaching Technologies (IJWLTT)*, 20(1), 1-16.
- ❖ Motteram, G. (Ed.). (2013). *The Internet and ELT: A practical guide for teachers*. The British Council.
- ❖ Warschauer, M., & Healey, D. (1998). Computers and language learning: an overview. *Language Teaching*, 31(2), 57-71.
- ❖ Han, Y. (2020). Connecting the Past to the Future of Computer-assisted Language Learning: Theory, Practice, and Research. *Issues and Trends in Learning Technologies*, 8(1).
- ❖ Bax, S. (2003). CALL—past, present and future. *System*, 31(1), 13-28.

PEDAGOGICAL ASPECTS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING USING DIGITAL PLATFORMS FOR DISTANCE LEARNING

Abstract

This paper deals with the pedagogical aspects of English language teaching using digital platforms for distance learning. The focus is placed on the opportunities that the online environment provides for the development of language competencies, but also on the challenges that accompany this form of education. The advantages of digital tools, such as flexibility and access to multimedia resources, are analyzed, as well as limitations regarding student motivation, technical equipment, and reduced direct interaction. Special attention is paid to the role of the teacher as a facilitator and mentor, whose responsibility is to use pedagogical strategies and innovative approaches to enhance motivation, interaction, and learning evaluation. The aim of the paper is to highlight the importance of balancing technology and pedagogy in creating a quality educational process that meets the needs of modern students with diverse learning styles.

Keywords

Pedagogical aspects, English language, distance learning, digital platforms, motivation, interaction.

UPOTREBA MOODLE PLATFORME U NASTAVI ENGLESKOJ JEZIKA

Mona Cvetković

Student doktorskih studija

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt, BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

akelmona@yahoo.com

Pregledni rad

UDK:05/050/046:(37/6/659.3):8/811(811.111.36)

<https://doi.org/10.59417/nir.2025.25.103>

Dragan Cvetković

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt, BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

dcveles@gmail.com

Marko Mijatović

Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt, BiH

Fakultet za poslovne komunikacije

marko.mijatovic@hercegovina.edu.ba

Sažeta

Moodle, kao vodeća platforma za upravljanje učenjem (LMS), predstavlja moćan alat za unapređenje nastave engleskog jezika kroz interaktivne, personalizovane i kolaborativne metode. Ovaj rad istražuje primenu Moodle platforme u obrazovnom kontekstu, sa fokusom na razvoj jezičkih vještina – čitanja, pisanja, slušanja i govora. Kroz analizu funkcionalnosti poput kvizova, foruma, zadataka i integracija multimedijalnih sadržaja, rad pokazuje kako Moodle omogućava prilagođavanje nastave različitim nivoima znanja i podstiče motivaciju učenika. Moodle, uz pravilnu obuku nastavnika i tehničku podršku, značajno unapređuje kvalitet nastave engleskog jezika, pružajući fleksibilan i inkluzivan pristup obrazovanju.

Ključne reči

Moodle, platforma za upravljanje učenjem, nastava engleskog jezika, jezičke vještine, interaktivno učenje, personalizovana nastava, kolaborativne metode, kvizovi, forumi, multimedijalni sadržaji, angažman učenika, efikasnost učenja, obuka nastavnika, tehnička podrška, inkluzivno obrazovanje, online učenje, digitalna edukacija.

UVOD

U savremenom obrazovnom okruženju, digitalne tehnologije značajno transformišu proces učenja i podučavanja, posebno u nastavi stranih jezika. Engleski jezik, kao globalni jezik komunikacije, zahteva inovativne pristupe kako bi se zadovoljile potrebe učenika različitih uzrasta, nivoa znanja i obrazovnih konteksta. U Bosni i Hercegovini (BiH), kao i u drugim zemljama regiona, suočavamo se sa izazovima poput ograničene tehničke infrastrukture, neujednačenog pristupa

obrazovnim resursima i potrebe za prilagođavanjem nastave tokom kriza poput pandemije COVID-19. U tom kontekstu, platforme za upravljanje učenjem (Learning Management Systems - LMS), poput Moodle-a, nude fleksibilno i efikasno rešenje za unapređenje nastave engleskog jezika.

Moodle, open-source platforma razvijena 2002. godine, omogućava nastavnicima kreiranje interaktivnih online kurseva, upravljanje nastavnim sadržajem i praćenje napretka učenika. Njene funkcionalnosti, uključujući kvizove, forume, zadatke i integraciju multimedijalnih sadržaja, čine je idealnom za razvoj jezičkih veština – slušanja, govora, čitanja i pisanja – prema standardima CEFR (A1-C2). Moodle može unaprediti motivaciju učenika i omogućiti personalizovano učenje.

Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija značajno je izmijenio obrazovni proces. Posebno u nastavi stranih jezika, digitalne platforme nude nove mogućnosti za aktivno učenje, individualizaciju pristupa i stalnu dostupnost resursa. Moodle, kao jedan od najčešće korištenih sistema za upravljanje učenjem (LMS), pokazao se kao izuzetno koristan alat u nastavi engleskog jezika.

PREDNOSTI UPOTREBE MOODLE-A U NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA

Moodle podržava modularnu arhitekturu, što omogućava dodavanje plugina i prilagođavanje sadržaja potrebama predmeta. Evo ključnih prednosti u kontekstu engleskog jezika:

- Interaktivnost i kolaboracija: Forumski diskusije i chatovi omogućavaju učeniku da vežbaju govor i pisanje na engleskom u realnim situacijama.
- Vežbe i testovi: Automatsko ocenjivanje kvizova (quiz modula) je korisno za gramatiku i vokabular. Učenici mogu raditi testove sa višestrukim izborom, eseje ili audio zadatke.
- Multimedia sadržaji: Integracija audio i video materijala (npr. podcasti za slušanje, YouTube embed za govor) čini nastavu dinamičnom. Za engleski, ovo je ključno za usvajanje izgovora i razumevanja konteksta, posebno u hibridnoj nastavi gde se kombinuje online i offline.
- Praćenje napretka i personalizacija: Nastavnici mogu pratiti aktivnosti učenika, slati povratne informacije i prilagođavati materijale. Ovo je posebno korisno za studente na daljinu, gde Moodle služi kao centralno skladište materijala za čitanje i pisanje.
- Fleksibilnost i pristupačnost: Kao open-source rešenje, Moodle je besplatan i lako se instalira na hosting. Podržava mobilne uređaje, što olakšava učenje engleskog "u pokretu".

Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) je veoma cenjena platforma za e-učenje koja nudi brojne prednosti u nastavi engleskog jezika, posebno u kontekstu visokog obrazovanja i škola u regionu. Njegova fleksibilnost, interaktivnost i mogućnost prilagođavanja čine ga efikasnim alatom za razvoj jezičkih veština (slušanje, čitanje, pisanje i govor). Evo ključnih prednosti:

Interaktivnost i kolaboracija:

- Moodle omogućava kreiranje foruma, četova i grupa za diskusiju, što podstiče učenike na vežbanje pisanja i govora na engleskom jeziku u realnim situacijama. Na primer, na Univerzitetu Singidunum, forumi se koriste za diskusije o engleskoj literaturi, čime se razvija kritičko razmišljanje i jezička fluentnost.
- Kolaborativni alati poput wikis-a omogućavaju učenicima da zajedno kreiraju sadržaj, npr. eseje ili projekte na engleskom, što podstiče timski rad.

Raznovrsni alati za vežbe i testiranje:

- Moodle-ov quiz modul omogućava automatsko ocenjivanje testova iz gramatike, vokabulara ili razumevanja teksta, što štedi vreme nastavnicima i pruža trenutne povratne informacije učenicima.
- Moguće je kreirati različite tipove zadataka, poput višestrukog izbora, dopunjavanja praznina ili eseja, koji su prilagođeni različitim nivoima znanja engleskog jezika.

Podrška za multimedijalne sadržaje:

- Platforma omogućava integraciju audio i video materijala, poput podcasta, YouTube snimaka ili snimljenih predavanja, što je ključno za vežbanje slušanja i razumevanja autentičnog engleskog jezika. Ovo je posebno korisno u hibridnoj nastavi, gde se kombinuju online i offline metode.
- Alati poput H5P plugina omogućavaju kreiranje interaktivnih vežbi, npr. za učenje izgovora ili kontekstualnog vokabulara, što čini nastavu dinamičnijom.

Personalizacija i praćenje napretka:

- Moodle omogućava nastavnicima da prilagode sadržaj individualnim potrebama učenika, npr. dodavanjem specifičnih materijala za ESP (English for Specific Purposes) u IT ili medicinskim oblastima.
- Sistem praćenja aktivnosti omogućava nastavnicima da vide koliko su učenici angažovani, koji zadaci su završeni i gde su potrebna dodatna objašnjenja. Ovo je korisno za davanje personalizovanih povratnih informacija, posebno za pisanje i čitanje.

Fleksibilnost i pristupačnost:

- Kao open-source platforma, Moodle je besplatan i lako se instalira na hosting platformama (npr. preko Softaculous-a u cPanelu), što ga čini dostupnim za škole sa ograničenim budžetom.
- Podrška za mobilne uređaje omogućava učenicima da uče engleski jezik „u pokretu“, što je idealno za zaposlene studente ili one koji koriste pametne telefone za učenje.

Podrška za autonomno učenje:

- Moodle podstiče samostalnost učenika kroz dostupnost materijala 24/7, što omogućava studentima da uče sopstvenim tempom. Ovo je posebno korisno za učenje vokabulara ili pripremu za ispite poput TOEFL-a ili IELTS-a.

Integracija sa drugim alatima:

- Moodle se može povezati sa alatima poput Zoom-a ili BigBlueButton-a za video konferencije, što omogućava vežbanje govornih veština u realnom vremenu. Ovo je posebno korisno za hibridne kurseve engleskog jezika.
- Plugini poput Turnitina pomažu u proveru originalnosti eseja na engleskom, što je važno za akademsko pisanje.

Moodle je izuzetno koristan alat za nastavu engleskog jezika zbog svoje fleksibilnosti, podrške za multimedijalne i interaktivne sadržaje, kao i mogućnosti za praćenje napretka i personalizaciju. Posebno je efikasan za razvoj veština čitanja, pisanja i vokabulara, dok se govorne veštine mogu unaprediti uz dodatne alate. Za maksimalnu efikasnost, preporučuje se kombinacija Moodle-a sa drugim platformama za govorne vežbe i redovna obuka nastavnika.

NEDOSTACI PRIMENE MOODLE PLATFORME U NASTAVI ENGLSKOG JEZIKA

Iako je Moodle moćan alat za e-učenje, njegova primena u nastavi engleskog jezika ima određene nedostatke koji mogu uticati na efikasnost učenja i iskustvo korisnika. Ovi nedostaci se mogu grupisati u tehničke, pedagoške i organizacione izazove. Tehničke prepreke:

- Zavisnost od interneta i infrastrukture: Moodle zahteva stabilnu internet konekciju i pouzdan hardver. U ruralnim područjima ili kod studenata sa ograničenim pristupom tehnologiji, ovo može otežati korišćenje platforme, posebno za audio i video materijale ključne za vežbanje slušanja i govora na engleskom.
- Performanse sa velikim brojem korisnika: Kada veliki broj studenata istovremeno koristi platformu, može doći do usporavanja, posebno tokom live sesija ili kvizova, što može remetiti dinamiku nastave.
- Kompleksnost administracije: Podešavanje i upravljanje Moodle platformom zahteva tehničko znanje. Bez adekvatne IT podrške, nastavnici ili institucije mogu imati poteškoća u održavanju sistema, što utiče na kontinuitet nastave.

Ograničenja u interaktivnosti za govorne veštine:

- Slaba podrška za real-time konverzaciju: Moodle nije optimizovan za direktnu govornu praksu, koja je ključna za učenje engleskog jezika. Bez dodatnih plugina poput BigBlueButton-a, platforma ne omogućava fluidnu interakciju u realnom vremenu, što ograničava razvoj govornih veština.
- Ograničena dinamika za speaking i listening: Iako podržava audio i video materijale, Moodle ne nudi dovoljno interaktivnih alata za simulaciju autentičnih konverzacija, što je često navođeno kao mana od strane studenata na Univerzitetu Singidunum.

Digitalni jaz i pristupačnost:

- Nejednaka tehnološka pismenost: Nisu svi učenici ili nastavnici podjednako vešti u korišćenju digitalnih alata. Stariji nastavnici ili učenici sa manje iskustva mogu imati poteškoća u navigaciji platformom, što smanjuje efikasnost učenja engleskog.
- Pristup uređajima: Studenti bez adekvatnih uređaja (npr. računara ili pametnih telefona) suočavaju se sa preprekama u korišćenju platforme, što može dovesti do nejednakosti u obrazovanju.

Potreba za obukom nastavnika:

- Vreme i resursi za obuku: Efektivno korišćenje Moodle-a zahteva obuku nastavnika za kreiranje interaktivnih materijala, korišćenje plugina i praćenje napretka studenata. U manjim školama ili institucijama sa ograničenim budžetom, ovo može biti izazov.
- Ograničena kreativnost u dizajnu kurseva: Bez dovoljnog znanja, nastavnici često kreiraju monotone kurseve (npr. samo upload fajlova), što smanjuje angažman studenata u učenju engleskog jezika.

Manjak motivacije i angažmana:

- Odsustvo lične interakcije: U poređenju sa tradicionalnom nastavom, Moodle može delovati impersonalno, što može smanjiti motivaciju studenata, posebno za veštine poput govora koje zahtevaju direktnu komunikaciju.
- Preopterećenost informacijama: Ako nastavnici pretrpaju kurs materijalima ili složenim zadacima, studenti mogu postati demotivisani, što je često primećeno u nastavi engleskog jezika na daljinu.

Ograničenja u prilagođavanju za specifične jezičke potrebe:

- Manjak specijalizovanih alata za engleski: Iako Moodle podržava opšte obrazovne module, nema dovoljno specifičnih plugina za učenje jezika, poput alata za analizu izgovora ili interaktivnih dijaloga, što ograničava njegovu primenu u odnosu na specijalizovane platforme poput Duolinga.
- Fokus na pisanje i čitanje: Platforma je efikasnija za veštine poput pisanja eseja ili čitanja tekstova, ali manje podržava razvoj slušanja i govora bez dodatnih integracija.

PROŠIRENJA I DODACI ZA MOODLE

Postoje brojni **pluginovi za Moodle** koji mogu značajno unaprijediti nastavu engleskog jezika. Evo pregleda najkorisnijih:

- Quizlet Integration
 - o Omogućava povezivanje Quizlet setova kartica sa Moodle kursom.
 - o Koristi se za proširivanje vokabulara, ponavljanje pojmova i brzo testiranje znanja.
- H5P
 - o Interaktivni sadržaji: kvizovi, drag-and-drop zadaci, interaktivni video, memory igre.
 - o Pomaže u razvijanju svih jezičkih vještina kroz multimedijalne zadatke.
- Poodll
 - o Alat specijalizovan za jezičko učenje.
 - o Omogućava snimanje glasa i videa direktno u Moodle-u.
 - o Koristan za vježbanje izgovora i razvijanje govornih vještina.
- Read Aloud
 - o Plugin za procjenu izgovora učenika.
 - o Učenik čita tekst naglas, a alat koristi prepoznavanje govora i daje povratnu informaciju.
- Forum i Chat (core alati Moodle-a)
 - o Diskusije na engleskom jeziku, vođene debate, peer-to-peer komunikacija.
 - o Posebno korisno za razvijanje pisanog izražavanja.
- Lesson module
 - o Kreiranje interaktivnih lekcija sa grananjem – učenici biraju putanju na osnovu svojih odgovora.
 - o Podržava adaptivno učenje i motiviše samostalni rad.
- Turnitin integration
 - o Provjera autentičnosti pisanih radova.
 - o Daje povratnu informaciju o plagijatu i stilskim greškama.

- o Korisno za razvijanje akademskog pisanja na engleskom.
- Dictionary / Glossary
 - o Učenici i nastavnici zajedno kreiraju pojmovnik novih riječi.
 - o Može se obogatiti slikama, audio izgovorom i primjerima rečenica.

Evo pregledna tabela pluginova za Moodle u nastavi engleskog jezika

Plugin	Funkcija	Primjena u nastavi engleskog jezika
Quizlet Integration	Povezivanje Quizlet kartica sa Moodle kursom	Proširivanje vokabulara, ponavljanje pojmova kroz igre i kartice
H5P	Kreiranje interaktivnih zadataka (kvizovi, drag-and-drop, video)	Razvijanje svih jezičkih vještina kroz multimedijalne aktivnosti
Poodll	Snimanje glasa i videa direktno u Moodle-u	Vježbanje izgovora, speaking zadaci, audio domaći zadaci
Read Aloud	Procjena izgovora uz prepoznavanje govora	Povratna informacija o tačnosti i tečnosti čitanja naglas
Forum i Chat (ugrađeni alati)	Diskusije i razmjena poruka	Razvijanje pisanog izražavanja i komunikacijskih vještina
Lesson module	Interaktivne lekcije sa grananjem	Samostalno učenje, prilagodljiv sadržaj prema odgovorima učenika
Turnitin integration	Provjera plagijata i stila pisanja	Poboljšanje akademskog pisanja i gramatičke tačnosti
Glossary / Dictionary	Zajednički pojmovnik novih riječi	Kreiranje vokabulara sa primjerima, slikama i audio izgovorom

ZAKLJUČAK

Moodle je moćan alat za unapređenje nastave engleskog jezika, posebno u hibridnim i online okruženjima, jer podržava aktivno učenje i personalizaciju. Njegova prednost leži u fleksibilnosti, ali uspeh zavisi od obuke nastavnika i tehničke infrastrukture. Preporučuje se kao dopuna, a ne zamena za interaktivnu klasnu nastavu.

Iako Moodle nudi brojne mogućnosti za nastavu engleskog jezika, njegovi nedostaci, poput tehničkih ograničenja, slabije podrške za govorne veštine i potrebe za obukom, mogu otežati implementaciju, posebno u manje razvijenim obrazovnim sistemima. Za prevazilaženje ovih izazova, preporučuje se korišćenje dodatnih alata (npr. Zoom, BigBlueButton) za govorne vežbe, redovna obuka nastavnika i osiguravanje tehničke podrške.

Moodle platforma predstavlja moćan alat u nastavi engleskog jezika, koji omogućava savremeni, interaktivan i individualiziran pristup učenju. Njena primjena podstiče razvoj svih jezičnih vještina, jača motivaciju učenika i pruža nastavnicima mogućnost kvalitetne organizacije i praćenja procesa. Ipak, za optimalnu upotrebu neophodna je kontinuirana obuka nastavnika, kao i tehnička podrška učenicima.

LITERATURA

- ❖ Dougiamas, M., & Taylor, P. (2003). Moodle: Using Learning Communities to Create an Open Source Course Management System
 - ❖ Beatty, K. (2010). *Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning*. Routledge.
 - ❖ Dudeney, G., & Hockly, N. (2007). *How to Teach English with Technology*. Pearson Longman.
-

USE OF THE MOODLE PLATFORM IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Abstract

Moodle, as a leading Learning Management System (LMS), represents a powerful tool for enhancing English language teaching through interactive, personalized, and collaborative methods. This paper explores the application of the Moodle platform in an educational context, with a focus on the development of language skills – reading, writing, listening, and speaking. By analyzing functionalities such as quizzes, forums, assignments, and the integration of multimedia content, the paper demonstrates how Moodle enables the adaptation of teaching to different proficiency levels and fosters student motivation. With proper teacher training and technical support, Moodle significantly improves the quality of English language instruction, providing a flexible and inclusive approach to education.

Keywords

Moodle, learning management system, English language teaching, language skills, interactive learning, personalized instruction, collaborative methods, quizzes, forums, multimedia content, student engagement, learning effectiveness, teacher training, technical support, inclusive education, online learning, digital education.

Uputstvo za pripremu rada za NIR

A.B. Prvi autor*, C. Drugi autor ** i D.E. Treći autor*

* Naziv institucije/odjela, grada, države

** Naziv institucije/odjela, grada, države
e-mail adresa

Apstrakt - Apstrakt treba da opiše glavne ideje i rezultate rada. Ne sme da bude duži od 200 reči. Ne navodite reference u apstraktu.

Ključne riječi - komponenta; oblikovanje; stil; stil; umetanje; umetanje (ključne riječi)

I. UVOĐENJE

Ova uputstva vam daju smernice za kucanje papira spremnih za kameru fili NIR.

Rad treba da se sastoji od naslova, imena autora, pripadnosti, apstrakta, ključnih reči, uvoda, glavnog teksta sa naslovima odeljka i podnaslova (ako ih ima), zaključka, priznanja (ako ih ima), referenci i opcionalnih dodataka. Dužina rada je ograničena na šest stranica, uključujući ilustracije.

Vaš cilj je simulirati uobičajeni izgled radova u postupku konferencije IEEE. Autorska pripadnost treba da se pojavi odmah nakon njihovih imena.

Ovaj elektronski dokument je "live" predložak i koristi se za oblikovanje vašeg papira i stilizovanje teksta. Predložak, sačuvan kao "Microsoft Word Document", autorima pruža većinu specifikacija oblikovanja potrebnih za pripremu elektronskih verzija njihovih radova. Različite komponente vašeg rada (naslov, tekst, glave itd.) su već definisani na listu stilova, kao što ilustruju delovi dati u ovom dokumentu. Propisane su sve margine (gornja i donja margina od 25 mm, a lijeva i desna margina od 20 mm), širine stupca (od 82 mm s razmakom između dvije kolone od 6mm), linijski prostori i tekstualni fontovi; molimo vas da ih ne mijenjate.

A. Kamera spremna (CR)

Times New Roman font je strogo obavezan. Pratite veličine tipa navedene u tabeli I (izražene u tačkama). Ima 72 tačke po inču, a 1 tačka je oko 0,35 mm.

Pripremite fotoaparatspreman papir na veličinu papira A4 (210 mm × 297 mm). Nije dozvoljeno korišćenje američkog papira veličine slova.

Opravdava i lijevu i desnu kolonu. Na poslednjoj stranici papira podesite dužine kolona tako da budu jednake. Koristite automatsku crticu i provjerite pravopis. Ne dodajte brojeve stranica.

Identifikujte odgovarajuće sponzore/ce ovde. Ako nema sponzora, izbrisite ovaj okvir za tekst.

TABLE I VELIČINA TIPRA ZA PAPIRE SPREMNE ZA KAMERU

Veličina tipa	Izgled		
	Obične	Hrbar	Kurziv
8	Naslovi sekcija a ,reference, tabele, imena tabele a ,prva slova u naslovima tabele ^a , naslovi figura, fusnote, tekstualni subskripti i superskripti		
9		Apstrakt, ključne riječi	
10	Pripadnost autora, glavni tekst, jednačine, prva slova u naslovima odeljka		Podnaslov
11	Imena autora		
24	Naslov papira		

a. Veliko

II. KORISNI NAGOVEŠTAJI

A. Skraćenice i akronimi

Definišite skraćenice i akronime prvi put kada se koriste u tekstu, čak i nakon što su definisane u apstraktu. Skraćenice kao što su IEEE, SI, MKS, CGS, sc, dc i rms ne moraju biti definisane. Ne koristite skraćenice u naslovu ili glavama, osim ako su neizbježne.

B. Jedinice

- Koristite SI (MKS) ili CGS kao primarne jedinice. (SI jedinice se ohrabruju.) Izuzetak bi bila upotreba engleskih jedinica kao identifikatora u trgovini, kao što je "3,5-inčni disk pogon".
- Izbegavajte kombinovanje SI i CGS jedinica, kao što su struja u amperima i magnetno polje u erstedima. To često dovodi do konfuzije jer jednačine ne balansiraju dimenzionalno. Ako morate koristiti mješovite jedinice, jasno navedite jedinice za svaku količinu koju koristite u jednačini.
- Ne miješajte kompletne pravopise i skraćenice jedinica: "Wb/m²" ili "veberi po kvadratnom metru", a ne "webers/m²". Spell out units when they appear in text: "... a few henries", not "... nekoliko H".

- Koristite nulu prije decimalnih tačaka: "0.25", a ne ".25". Koristi "cm³", ne "cc".

C. Brojke i tabele

Postavite figure i tabele na vrhu i dnu kolona. Izbegavajte da ih stavljate u sredinu stubova. Velike cifre i tabele mogu se protezati kroz obe kolone. Slike treba da budu ispod cifre; Glave stola treba da se pojavljuju iznad tabele. Umetnite figure i tabele nakon što su navedene u tekstu. Koristite skraćenicu "Fig. 1", čak i na početku rečenice.

Koristite reči, a ne simbole ili skraćenicu prilikom pisanja oznaka. Figura ose da biste izbegli zbunjivanje čitaoca. Kao primjer napišite količinu "Magnetizacija", ili "Magnetizacija, M", a ne samo "M". Ako uključite jedinice na oznaku, predstavite ih u zagradama. Ne etiketirajte samo sa jedinicama. U primjeru napišite "Magnetizacija (A/m)" ili "Magnetizacija {A[m(1)]}", a ne samo "A/m". Ne etiketirajte ose sa odnosom količina i jedinica. Na primjer, napišite "Temperatura (K)", a ne "Temperatura/K".

Predložimo da koristite okvir za tekst za umetanje grafike (koja je idealno 300 dpi TIFF ili EPS datoteka, sa svim ugrađenim fontovima) jer je, u MSW dokumentu, ova metoda nešto stabilnija od direktnog umetanja slike. Da biste imali nevidljiva pravila na okviru, koristite MSWord "Format" pull-down meni, izaberite Text Box > Colors and Lines da biste izabrali No Fill and No Line.

D. jednačina

Jednačine brojeva uzastopno. Brojevi jednačina, unutar zagrada, pozicioniraju ispiranje desno, kao u (1), koristeći zaustavljanje desne kartice. Da bi vaše jednačine bile kompaktnije, možete koristiti solidus (/), funkciju exp ili odgovarajuće eksponente. Italicizirati rimske simbole za veličine i varijable, ali ne i grčke simbole. Koristite dugu crticu, a ne crticu za znak minus. Tačnost jednačina sa zareza ili periodima kada su deo rečenice, kao u

$$\alpha \beta = \chi. \quad (1)$$

Imajte na umu da je jednačina centrirana pomoću zaustavljanja centralnog taba. Uverite se da su simboli u vašoj jednačini definisani pre ili neposredno nakon jednačine. Koristite "(1)", a ne "Eq. (1)" ili "jednačinu (1)", osim na početku rečenice: "Jednačina (1) je . . ."

E. Uobičajene greške

- Riječ "podaci" je množina, a ne jednina.

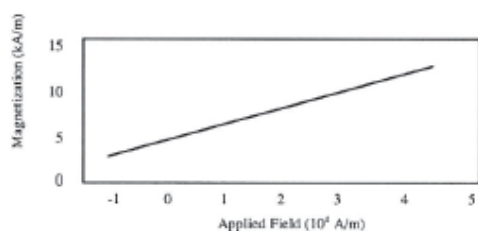

Figure 1. Magnetizacija kao funkcija primijenjenog polja Obratite pažnju na to kako je natpis centriran u koloni

- Podskript za propusnost vakuumskih ϵ_0 , i drugih uobičajenih naučnih konstanti, je nula sa subscript formatiranjem, a ne malim slovom "o".
- U američkom engleskom, zarezi, polu/zarez, periodi, upitnici i znakovi uzvika nalaze se unutar navodnika samo kada se navede kompletna misao ili ime, kao što je naslov ili puni citat. Kada se koriste navodnici, umesto podebljanog ili kurzivnog fonta, da bi se istakla reč ili fraza, interpunkcija treba da se pojavi izvan navodnika. Zagrada ili izjava na kraju rečenice je isprekidana izvan završne zgrade (ovako). (Zagrada je isprekidana u zagradama.)
- Graf unutar grafa je "inset", a ne "insert". Riječ alternativno preferira riječ "naizmjenično" (osim ako stvarno ne mislite nešto što se izmjenjuje).
- Ne koristite reč "suštinski" da biste značili "približno" ili "efikasno".
- U naslovu vašeg rada, ako riječi "koji koriste" mogu precizno zamijeniti riječ "korištenje", kapitalizirajte "u"; U suprotnom, nastavite sa korišćenjem manjih dimenzija.
- Budite svjesni različitih značenja homofona "utječu" i "efekt", "komplement" i "kompliment", "diskretni" i "diskretni", "glavni" i "princip".
- Ne miješaj "implicitno" i "zaključiti".
- Prefiks "ne" nije riječ; treba ga spojiti s riječju koju mijenja, obično bez crtice.
- Ne postoji period nakon "et" u latinskoj skraćenici "et al".
- Skraćenica "i.e." znači "to jest", a skraćenica "npr." znači "na primjer".

Odličan priručnik za naučne pisce je [1].

Ako vaš maternji jezik nije engleski, pokušajte da pozovete-kolegu sa engleskog govornog područja ili nekoga ko tečno govori engleski da vam čita rad. Koristite gramatiku koja postoji u tekstualnom editoru.

F. Reference

Šablon će brojati citate uzastopno unutar zagrada [2]. Kazna interpunkcije slijedi zagrada [3]. Odnosi se jednostavno na referentni broj, kao u [4]— ne koristite "Ref. [4]" ili "referenca [4]" osim na početku rečenice: "Referenca [4] je bila prva."

Broj fusnota odvojeno u superskriptima. Stavite stvarnu fusnotu na dno kolone u kojoj je navedena. Ne stavljajte fusnote u spisak referenci. Koristite slova za fusnote tabela.

Osim ako ne postoji šest autora ili više autora koji daju imena svih autora; ne koristi "et al.". Radove koji nisu objavljeni, čak i ako su dostavljeni na objavljivanje, treba navesti kao "neobjavljene" [5]. Radove koji su prihvaćeni za objavljivanje treba navesti kao "u štampi" [6]. Kapitalizujte samo prvu reč u naslovu papira, osim odgovarajućih imenica i simbola elemenata.

Za radove objavljene u prevodilačkim časopisima, molimo vas da prvo navedete citat na engleskom jeziku, nakon čega sledi originalni citat na stranom jeziku [7].

G. Ostale preporuke

Rimski brojevi se koriste za numerisanje naslova sekcija. Ne brojite PRIZNANJA i REFERENCE, i počnite podbrojeve slovima. Koristite dva prostora nakon perioda (potpuna zaustavljanja). Hifenatni kompleksni modifikatori: "magnetizacija hlađena nultim poljem." Izbegavajte viseće učesnike, kao što su, "Korišćenje (1), potencijal je izračunat." Umesto toga, napišite "Potencijal je izračunat pomoću (1)," ili "Koristeći (1), izračunali smo potencijal."

III. CONCLUSION

Budite kratki i dajte najvažniji zaključak iz vašeg rada. Ovde se ne koriste jednačine i brojke.

PRIZNANJE

Preferirani pravopis riječi "priznanje" u je bez "e" nakon "g". Izbegavajte stilizovani izraz: "Jedan od nas (R. B. G.) hvala..." Umjesto toga, pokušajte "R. B. G. hvala". America

REFERENCE

- [1] M. Young, *The Technical Writer's Handbook*. Mill Valley, CA: University Science, 1989.
- [2] G. Eason, B. Noble i I. N. Sneddon, "On certain integrals of Lipschitz-Hankel type involving products of Bessel functions," *Phil. Trans. Roy. Soc. London*, vol. A247, str. 529-551, April 1955.
- [3] J. Clerk Maxwell, *A Treatise on Electricity and Magnetism*, 3rd ed., vol. 2. Oxford: Clarendon, 1892, pp.68-73.
- [4] I. S. Jacobs and C. P. Bean, "Fine particles, thin films and exchange anisotropy," in *Magnetism*, vol. III, G. T. Rado and H. Suhl, Eds. New York: Academic, 1963, pp. 271-350.
- [5] K. Elissa, "Naslov papira ako je poznat," neobjavljen.
- [6] R. Nicole, "Naslov papira sa samo prvom riječi kapitaliziranom," *J. Name Stand. Abbrev.*, u štampi.
- [7] Y. Yorozu, M. Hirano, K. Oka, and Y. Tagawa, "Electron spectroscopy studies on magneto-optical media and plastic substrate interface," *IEEE Transl. J. Magn.*, Japanvol. 2, pp. 740-741, August 1987 [Digests 9th Annual Conf. Magnetism, p. 301, 1982 Japan].

Instructions for Preparation of Papers for NIR

A.B. First author*, C. Second author** and D.E. Third author*

* Name of Institution/Department, City, Country

** Name of Institution/Department, City, Country
e-mail address

Abstract - The abstract should outline the main ideas and results of the paper. It should not exceed 200 words. Do not cite references in the abstract.

Keywords - component; formatting; style; styling; insert (key words)

I. INTRODUCTION

These instructions give you guidelines for typing camera-ready papers for NIR.

The paper should consist of a title, author's name(s), affiliation, abstract, keywords, introduction, main text with section titles and subheadings (if any), conclusion, acknowledgment (if any), references and optional appendices. The length of the paper is limited to six pages including illustrations.

Your goal is to simulate the usual appearance of papers in an *IEEE conference proceedings*. The authors' affiliations should appear immediately following their names.

This electronic document is a "live" template and is used to format your paper and style the text. The template, saved as "Microsoft Word Document", provides authors with most of the formatting specifications needed for preparing electronic versions of their papers. The various components of your paper (title, text, heads, etc.) are already defined on the style sheet, as illustrated by the portions given in this document. All margins (top and bottom margin of 25 mm, and left and right margin of 20 mm), column widths (of 82mm with the space between the two columns of 6mm), line spaces, and text fonts are prescribed; please do not alter them.

A. Full-Sized Camera-Ready (CR) Copy

Times New Roman font is strictly required. Follow the type sizes specified in Table I (expressed in points). There are 72 points per inch, and 1 point is about 0.35 mm.

Prepare your camera-ready paper on the A4 paper size (210 mm × 297 mm). You are not allowed to use US letter-sized paper.

Justify both left and right columns. On the last page of your paper, adjust the lengths of the columns so that they

TABLE I. TYPE SIZE FOR CAMERA-READY PAPERS

Type size	Appearance		
	Regular	Bold	Italic
8	Section titles ^a , references, tables, table names ^a , first letters in table captions ^a , figure captions, footnotes, text subscripts and superscripts		
9		Abstract, keywords	
10	Authors' affiliations, main text, equations, first letters in section titles ^a		Subheading
11	Authors' names		
24	Paper title		

a. Uppercase

are equal. Use automatic hyphenation and check spelling. Do not add page numbers.

II. HELPFUL HINTS

A. Abbreviations and Acronyms

Define abbreviations and acronyms the first time they are used in the text, even after they have been defined in the abstract. Abbreviations such as IEEE, SI, MKS, CGS, sc, dc, and rms do not have to be defined. Do not use abbreviations in the title or heads unless they are unavoidable.

B. Units

- Use either SI (MKS) or CGS as primary units. (SI units are encouraged.) An exception would be the use of English units as identifiers in trade, such as "3.5-inch disk drive".
- Avoid combining SI and CGS units, such as current in amperes and magnetic field in oersteds. This often leads to confusion because equations do not balance dimensionally. If you must use mixed units, clearly state the units for each quantity that you use in an equation.
- Do not mix complete spellings and abbreviations of units: "Wb/m²" or "webers per square meter", not "webers/m²". Spell out units when they appear in text: "... a few henries", not "... a few H".

Identify applicable sponsor/s here. If no sponsors, delete this text box.

- Use a zero before decimal points: “0.25”, not “.25”. Use “cm³”, not “cc”.

C. Figures and Tables

Place figures and tables at the top and bottom of columns. Avoid placing them in the middle of columns. Large figures and tables may span across both columns. Figure captions should be below the figures; table heads should appear above the tables. Insert figures and tables after they are cited in the text. Use the abbreviation “Fig. 1”, even at the beginning of a sentence.

Use words rather than symbols or abbreviations when writing Figure axis labels to avoid confusing the reader. As an example, write the quantity “Magnetization”, or “Magnetization, M ”, not just “ M ”. If including units in the label, present them within parentheses. Do not label axes only with units. In the example, write “Magnetization (A/m)” or “Magnetization {A[m(1)]}”, not just “A/m”. Do not label axes with a ratio of quantities and units. For example, write “Temperature (K)”, not “Temperature/K”.

We suggest that you use a text box to insert a graphic (which is ideally a 300 dpi TIFF or EPS file, with all fonts embedded) because, in an MSW document, this method is somewhat more stable than directly inserting a picture. To have non-visible rules on your frame, use the MSWord “Format” pull-down menu, select Text Box > Colors and Lines to choose No Fill and No Line.

D. Equations

Number equations consecutively. Equation numbers, within parentheses, are to position flush right, as in (1), using a right tab stop. To make your equations more compact, you may use the solidus (/), the exp function, or appropriate exponents. Italicize Roman symbols for quantities and variables, but not Greek symbols. Use a long dash rather than a hyphen for a minus sign. Punctuate equations with commas or periods when they are part of a sentence, as in

$$\alpha + \beta = \chi. \quad (1)$$

Note that the equation is centered using a center tab stop. Be sure that the symbols in your equation have been defined before or immediately following the equation. Use “(1)”, not “Eq. (1)” or “equation (1)”, except at the beginning of a sentence: “Equation (1) is . . .”

E. Some Common Mistakes

- The word “data” is plural, not singular.

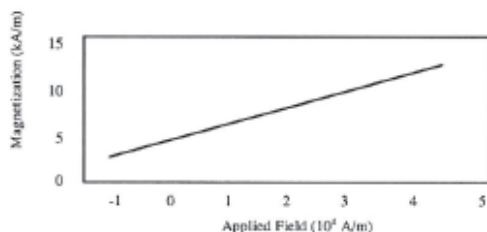

Figure 1. Magnetization as a function of applied field. Note how the caption is centered in the column

- The subscript for the permeability of vacuum ϵ_0 , and other common scientific constants, is zero with subscript formatting, not a lowercase letter “o”.
- In American English, commas, semi-/colons, periods, question and exclamation marks are located within quotation marks only when a complete thought or name is cited, such as a title or full quotation. When quotation marks are used, instead of a bold or italic typeface, to highlight a word or phrase, punctuation should appear outside of the quotation marks. A parenthetical phrase or statement at the end of a sentence is punctuated outside of the closing parenthesis (like this). (A parenthetical sentence is punctuated within the parentheses.)
- A graph within a graph is an “inset”, not an “insert”. The word alternatively is preferred to the word “alternately” (unless you really mean something that alternates).
- Do not use the word “essentially” to mean “approximately” or “effectively”.
- In your paper title, if the words “that uses” can accurately replace the word “using”, capitalize the “u”; if not, keep using lower-cased.
- Be aware of the different meanings of the homophones “affect” and “effect”, “complement” and “compliment”, “discreet” and “discrete”, “principal” and “principle”.
- Do not confuse “imply” and “infer”.
- The prefix “non” is not a word; it should be joined to the word it modifies, usually without a hyphen.
- There is no period after the “et” in the Latin abbreviation “et al.”.
- The abbreviation “i.e.” means “that is”, and the abbreviation “e.g.” means “for example”.

An excellent style manual for science writers is [1].

If your native language is not English, try to get a native English-speaking colleague, or somebody fluent in English to proofread your paper. Use grammar existent in text editor.

F. References

The template will number citations consecutively within brackets [2]. The sentence punctuation follows the bracket [3]. Refer simply to the reference number, as in [4]—do not use “Ref. [4]” or “reference [4]” except at the beginning of a sentence: “Reference [4] was the first . . .”

Number footnotes separately in superscripts. Place the actual footnote at the bottom of the column in which it was cited. Do not put footnotes in the reference list. Use letters for table footnotes.

Unless there are six authors or more give all authors' names; do not use “et al.”. Papers that have not been published, even if they have been submitted for publication, should be cited as “unpublished” [5]. Papers that have been accepted for publication should be cited as “in press” [6]. Capitalize only the first word in a paper title, except for proper nouns and element symbols.

For papers published in translation journals, please give the English citation first, followed by the original foreign-language citation [7].

G. Other Recommendations

The Roman numerals are used to number the section headings. Do not number ACKNOWLEDGMENTS and REFERENCES, and begin Subheadings with letters. Use two spaces after periods (full stops). Hyphenate complex modifiers: "zero-field-cooled magnetization." Avoid dangling participles, such as, "Using (1), the potential was calculated." Write instead, "The potential was calculated using (1)," or "Using (1), we calculated the potential."

III. CONCLUSION

Be brief and give most important conclusion from your paper. Do not use equations and figures here.

ACKNOWLEDGMENT

The preferred spelling of the word "acknowledgment" in America is without an "e" after the "g". Avoid the stilted expression, "One of us (R. B. G.) thanks . . ." Instead, try "R. B. G. thanks".

REFERENCES

- [1] M. Young, *The Technical Writer's Handbook*. Mill Valley, CA: University Science, 1989.
- [2] G. Eason, B. Noble, and I. N. Sneddon, "On certain integrals of Lipschitz-Hankel type involving products of Bessel functions," *Phil. Trans. Roy. Soc. London*, vol. A247, pp. 529-551, April 1955.
- [3] J. Clerk Maxwell, *A Treatise on Electricity and Magnetism*, 3rd ed., vol. 2. Oxford: Clarendon, 1892, pp.68-73.
- [4] I. S. Jacobs and C. P. Bean, "Fine particles, thin films and exchange anisotropy," in *Magnetism*, vol. III, G. T. Rado and H. Suhl, Eds. New York: Academic, 1963, pp. 271-350.
- [5] K. Elissa, "Title of paper if known," unpublished.
- [6] R. Nicole, "Title of paper with only first word capitalized," *J. Name Stand. Abbrev.*, in press.
- [7] Y. Yorozu, M. Hirano, K. Oka, and Y. Tagawa, "Electron spectroscopy studies on magneto-optical media and plastic substrate interface," *IEEE Transl. J. Magn. Japan*, vol. 2, pp. 740-741, August 1987 [Digests 9th Annual Conf. Magnetics Japan, p. 301, 1982].

NIR
Časopis za nauku-istraživanje-razvoj godina XIV, broj 26
Brčko, jun, 2025.

Glavni i odgovorni urednik
Rektor
Prof. dr Dragan Cvetković

Urednik
Prof. dr Dragan Cvetković

Urednički odbor - redakcija
Prof. dr Esad Čović (Menadžment, BiH) Prof. dr
Stojan Aleksić (Saobraćaj, BiH)
Prof. dr Edin Ramić (Pravo, BiH)
Doc. dr Mirsad Trumić (Informatika, Srbija)
Prof. dr Gordana Bursać (Bezbednost, BiH)
Prof. dr Marko Mijatović (Poslovne komunikacije, BiH)
Prof. dr Enes Huseinagić (Učiteljski, BiH)

Sekretar časopisa
Aleksandra Roknić

Lektura i korektura
Mr. Emina Osmić- Hajdarević

Izdavač
Internacionalni univerzitet, Brčko distrikt BiH Brezik bb Brčko
internacionalni.univerzitet@gmail.com
www.iubd.edu.ba

Za izdavača
Prof. dr Dragan Cvetković, rektor

Prevod
Mr. Kristina Varcaković

Prelom, korice i ilustracija na naslovnoj strani
Alen Milošević

Štampa
Alcoop d.o.o. Brčko

Tiraž
50 primjeraka

Časopis NIR izlazi dva puta godišnje

Uredništvo časopisa NIR ne zastupa stavove autora čije tekstove objavljuje. Sva autorska prava zadržana. Zabranjeno je svako neovlašćeno umnožavanje, fotokopiranje ili reprodukcija dijelova teksta.

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

001

NIR: časopis za nauku, istraživanje, razvoj / glavni i odgovorni urednik
Velimir Sotirović. - God. I, br. 1 (juni 2012). - Brčko: Internacionalni
univerzitet, 2012-. - 19 cm

Dva puta godišnje

ISSN 2233-1603

COBISS.BH-ID 19756294